

Boros-Konrád Erzsébet

**Válogatás Birtalan József
népdalfeldolgozásaiból**

I. kötet

Tanulmányok

Presa Universitară Clujeană

BOROS-KONRÁD ERZSÉBET
VÁLOGATÁS BIRTALAN JÓZSEF
NÉPDALFELDOLGOZÁSAIBÓL

I. KÖTET
TANULMÁNYOK

BOROS-KONRÁD ERZSÉBET

**VÁLOGATÁS BIRTALAN JÓZSEF
NÉPDALFELDOLGOZÁSAIBÓL**

I. KÖTET

TANULMÁNYOK

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ - EDITURA UNIVERSITĂȚII ORADEA

2015

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. **Letiția Chirodea**

Prof. univ. dr. **Szenik Ilona**

Presa Universitară Clujeană
ISBN 978-973-595-813-8
Vol. 1. - ISBN 978-973-595-814-5

Editura Universității din Oradea
ISBN 978-606-10-1440-8
Vol. 1. - ISBN 978-606-10-1441-5

© 2015 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice
mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă și se pedepsește
conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, Cluj, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Editura Universității
din Oradea
Director: ec. Carmen Butiri
Str. Universității nr. 1
410087 Oradea, Bihor, România
Tel./fax: (+40)-259-408.627
E-mail: editura@uoradea.ro
<http://www.uoradea.ro/Editura+UO>

Tartalomjegyzék

Előszó	7
I. Kórusgyűjtemény gyermek- és nőikarra	9
1. 1. A feldolgozott népdalok zenei jellemzői.....	10
1.2. A népdalok stílusbeli rendje és szerkezeti elemei.....	12
1.3. A népdalok elemző táblázata.....	13
2. A népdalok feldolgozásmódja	14
2.1. <i>Any a szép lányát</i>	15
2.2. <i>Zöld pántlika</i>	15
2.3. <i>Elvettem kenderkémet</i>	16
2.4. <i>Tamás Gyurka</i>	17
2.5. <i>Fut a bácsu</i>	18
2.6. <i>A tréfás juhász</i>	20
2.7. <i>Mikor kend es Laci bátyám</i>	21
2.8. <i>S a te fejed akkora</i>	22
2.9. <i>Emez asszony</i>	24
2.10. <i>Kerek a káposzta</i>	25
2.11. <i>Ide ki a csénderbe</i>	26
2.12. <i>Dudanóta</i>	29
2.13. <i>Este jó, szürkül bé</i>	30
2.14. <i>Járiad lábom</i>	31
2.15. <i>Én is, én is</i>	32
2.16. <i>Az éjén álmodtam</i>	33
2.17. <i>Hejtök lányok</i>	35
2.18. <i>Csak egy kupa lisztem vagyon</i>	36
2.19. <i>Üres ládám</i>	37
2.20. <i>Veres az ég tova felé</i>	39
2.21. <i>Ha folyóvíz volnék</i>	41
2.22. <i>Hegyen, földön járogatok</i>	42
2.23. <i>Hervad az a rózsá</i>	44
2.24. <i>Hegyek, völgyek között állok</i>	45
2.25. <i>Kerek a szőlő levele</i>	47
2.26. <i>Gyere mátkám</i>	50
2.27. <i>Madár, madár, kicsi madár</i>	51
2.28. <i>Szeretem, szeretem</i>	53
2.29. <i>Énekeljünk, énekeljünk</i>	54
Következtetések	56

II. <i>Lakodalmos énekek</i>	59
1. <i>Bőg a bárány</i>	59
2. <i>Jőnek, jőnek</i>	61
3. <i>A kapuban a szekér</i>	65
4. <i>A menyasszony szép virág</i>	67
5. <i>Nincs több kutya a faluban</i>	69
Következtetések.....	71
III. <i>Lassú és gyors – Két népdal vegyeskarra</i>	72
1. <i>Te túl rózsám</i>	72
2. <i>Én Istenem, adj egyet ...</i>	78
Következtetések.....	82
IV. <i>Két út van előttem – Népdalszvit</i>	85
1. <i>Két út van előttem</i>	85
2. <i>Vetettem violát</i>	88
3. <i>Én istenem...</i>	90
Következtetések.....	95
V. <i>Elment az én rózsám – Csángó népdalok</i>	96
1. <i>Elment az én rózsám</i>	96
2. <i>Erre barát</i>	100
3. <i>Mikor kicsi lányka voltam</i>	102
Következtetések.....	105
VI. <i>Cifra palota – Két népdal gyermekkara és vonószenekarra</i>	107
1. <i>Cifra palota...</i>	109
2. <i>Falu végén van egy ház</i>	110
Következtetések.....	117
VII. <i>Kalotaszegi népdalok szólóénekekre és népi zenekarra</i>	118
1. Az előadói apparátus.....	118
1.1. Az énekszólám	118
1.2. A zenekar.....	118
2. A hangszeres kíséret.....	120
2. 1. A kíséret ritmusa	120
2.2. Harmonikus kíséret	120
3. A tételek dallamai és a kíséret	130
Következtetések.....	137
VIII. Könyvészet és rövidítések.....	138

Előszó

Érdeklődési területem – doktori értekezésemmel kezdődően – a romániai magyar zeneszerzők énekes-hangszeres alkotásainak feltérképezése és elemzése. Több írásomban foglalkozom Birtalan József népdalokat feldolgozó kórusműveivel és énekes-hangszeres alkotásaival.

Birtalan József (1927. november 10, Szilágybagos, Szilágy megye -) romániai magyar zeneszerző, karvezető, zenepedagógus, aki 20. századi zeneszerzőként egyedi módon ötvözi a magyar népdal szellemiségét és a modern zenei nyelvezet kifejezőeszközeit. 2000-től a magyarországi Tiszaújvárosban él, de munkásságának legnagyobb része (1956-2000) Marosvásárhelyhez kötődik – pályafutásának ebben a szakaszában keletkeztek a kötetben tárgyalt művek.

Tanulmánykötetem célkitűzése az általam tanulmányozott kórusművekben és énekes-hangszeres szvitjeiben feldolgozott dallamok népzene tudományi azonosítása, valamint a feldolgozásmód részletes bemutatása.

Az *azonosítás* során felkutatom a dallam, vagy legalább egy közeli változatának jelenlétét a tudományos igényű forrásmunkákban, amely hitelesíti a népi forrást, a népdal *elemzése* során pedig a dallam legfontosabb jellemvonásait tárom fel, aminek alapján besorolható a népzenei stílusok rétegeibe és ezáltal mutatok rá a dallam dokumentáris értékére.

A feldolgozás módozatait tekintve sok esetben a népdal zenei szerkezetének jellegzetességei, valamint a szöveg hangulati tartalma kihatással van a zenei kifejezőeszközök alkalmazására, mint például: *parlando* – polifon szerkesztés, *tempo giusto* – homofon szerkesztés, vagy az imitációs szerkesztés lehetősége a kezdőmotívumokban.

Birtalan, népdalfeldolgozásainál nem tesz utalást a dallamok forrására. Erre vonatkozó kérdésekre azt válaszolta, hogy nincsenek saját gyűjtései, minden dallamot valamilyen gyűjteményből vett. Mivel több olyan dallam szerepel a feldolgozásokban, amelyeket az általam átnézett alapvető népzenei gyűjteményekben nem találtam meg, feltételezem, hogy korabeli kisebb helyi népdalkiadványokból származhatnak, melyek számomra nem voltak hozzáférhetőek.

A kötetben az elemzett művek sorrendje: vokális ciklusok, sorozatok és szólóének vagy kórus hangszeregyüttes kíséretével.

A kötetben ismertetett művek megtalálhatók a kottás mellékletben, melyeknek kéziratos kottáit a tanulmányok szerzője írta át számítógéppel.

Boros-Konrád Erzsébet

Birtalan József: *Kórusgyűjtemény gyermek- és nőikarra*

A gyűjtemény 29 moldvai és bukovinai csángó népdalfeldolgozást tartalmaz. A kórusfeldolgozások 1973-ban készültek a Marosvásárhelyi Pedagógiai Líceum leánykara számára. A Kneifel Lajos és Vass Lajos karnagyok lektorálta kéziratot belső használatra, a szerző unokájának, Birtalan Zsoltnak a szerkesztésében a Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet (Hu) sokszorosította 1993-ban. Vass Lajos karnagy ajánlásából idézünk:

„Birtalan József anyagismerete, zeneszerzői és karvezetői gyakorlata magas színvonalú, könnyen énekelhető művekkel ajándékozta meg az énekkarokat. Különösen kiemelkedő erény a darabokban a mindig spontánul ható kulturált polifonikus szerkesztés.

Kórusaink, ha terjesztik ezeket, saját gyönyörűségükön kívül nemes ügyet is szolgálnak: a bukovinai és moldvai csángók magyarságtudatát érezhetik ki a művekből és közvetíthetik azt másoknak.”¹

A kötetben a kórusművek sorrendje, illetve ciklusokba szerkesztése nincs meghatározva. A karvezető tetszés szerint választhat, ciklusokat állíthat össze, a kórusának a zenei felkészültsége és hangi adottságai szerint – kivételt képez a 27-28-29. számú, háromszólamú feldolgozások *attacca*-val jelölt összefűzése.

¹ Birtalan József: *Kórusgyűjtemény gyermek- és nőikarra*. Fejér megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet, szerkesztette Birtalan Zsolt, 1993, 3. o.

I. 1. A feldolgozott népdalok zenei jellemzői

A moldvai és bukovinai népdalok a magyar népzene különböző stílusrétegeihez tartoznak. A feldolgozott népdalok hovatartozásának megállapításakor a magyar népzene tudomány osztályozási szempontjait vettük tekintetbe. A dallamok előfordulását a legfontosabb népdalgyűjteményekben követtük² nyomon. Ennek alapján megerősítést nyer a dallamok jelenléte a népi gyakorlatban, ugyanakkor rátekintést nyújt a bukovinai és moldvai népdalok tudományos kutatásának néhány fontos periódusára és személyiségére is. A 20. századi gyűjtések időbeli sorrendje – a teljesség igénye nélkül – a következő: Bukovinában Kodály Zoltán gyűjtött 1914-ben; Moldvában a harmincas években Domokos Pál Péter, Balla Péter és Veress Sándor, az ötvenes évektől kezdődően Jagamas János és akkori tanítványainak csoportja, Kallós Zoltán, valamint a népköltészet kutató Faragó József folytatták a kutatást. A kórusfeldolgozások néhány dallamának forrását nem lehetett azonosítani; feltehetően későbbi archívumi anyagból származnak.

A kórusművek szerzője a feldolgozásra szánt dallamokat átgondolt célszerűséggel választotta ki. Az életkori sajátágok szerinti válogatás szempontját láthatjuk abban, hogy a dallamok közt nagy számban vannak jelen a kis ambitusú, valamint a kötött ritmusú (azaz *giusto*) dallamok. A népi gyakorlatban, a táncdalok mellett, ezek elsősorban a fiatalság jellegzetes dalkészletét képezik: szövegük tartalma szerint tréfás dalok, csúfolók, párosítók, amelyeket a fonóban (népi elnevezéssel „guzsalyasban”) vagy más együttlét alkalmával énekelnek; ezekben gyakorta jelennek meg a refrének vagy az indulatszavak, amelyeknek folytonos visszatérése játékos jelleget ad a dalnak. A refrén leggyakrabban a strófa végén (például: 7. számú *Mikor kend es Laci bátyám,*

² A táblázatban a kiadványokra a könyvészetben lévő rövidítésekkel utalunk.

8. sz. *S a te fejed akkora*), a sorok között (5. sz. *Fut a bácsu*) vagy a két dallamtag végén helyezkedik el (2. sz. *Zöld pántlika*). A 11. sz. *Ide ki a csendőerbe* kezdetű dalban a refrén a második verssor közepére ékelődik be (a szótagok száma: vers 4+6 | vers 4 | refrén 6+5 | vers 6); Bartók az ilyen szerkezetű dallamokat szlovák eredetűeknek tarja.³ A kórusfeldolgozásban a refrének jelenléte helyenként sajátos szerkesztési megoldásra ad lehetőséget.

A dallamban gyakran előforduló módosított fokok, valamint a kötetlen ritmus a kórustagok magasabb szintű zenei felkészültségét igénylik. A gyűjteményben a 19. sz. *Üres ládám* kezdetű dalban a dór alaphangnem terce és szeptimje ütemről ütemre módosul; az intonációt könnyíti azonban, hogy a módosított fokok a dallammenetben diatonikus átfutóhangok. Szokatlanabb lehet a bővített másod intonálása a 25. sz. *Kerek a szőlő levele* kezdetű dalban, amelynek hangsora felemelt negyedik fokú dór. A kötetlen ritmusú daloknál az előadásmód három árnyalata jelenik meg: *parlando* (beszédszerűen), *poco rubato* (kicsit szabadon) és *rubato* (szabadon). Ezek a dalok hangulatukban is, szövegük lírai tartalmában is lényegesen különböznek a kötött ritmusúaktól (ilyenek a 20-25. és 27. számúak).

³ Bartók: 1924, 173.

I. 2. A népdalok stílusbeli rendje és szerkezeti elemei

A kórusművekben feldolgozott népdalok népzenetudományi szempontú besorolását az alábbi táblázat foglalja össze⁴. A stíluscsoportok közül a következők találhatók meg: pentaton kvintismétlő, pentaton pszalmódizáló; diatonikus recitáló és kisambitusú stílus, valamint a kisambitusú dallamok újabb rétege. A táblázatban feltüntetett ismertetőjegyek mellé, egyes dallamokhoz még kiegészítő megjegyzéseket lehet fűzni.

A 28. számú, négy duplasoros terjedelmű dallam bővülése egy kvintváltás nyomait hordozó, egyszerű négysoros dallamtípusból vezethető le, amely Erdélyben is elterjedt (Kodály 1971, 24). Az itteni bővült változat nem jelent meg nyomtatásban, de hasonlóan átalakult moldvai változatokról tudósít Pávai István tanulmánya.⁵

A 2. és 29. sz. dallamot a népdalkatalógusban a kisambitusú régi stílusnál találjuk, habár a pentaton magon mozgó fordulatok a pszalmódizáló stílushoz közelítik. A 2. sz. dallam *Virágom, virágom* refrénnel ellátott szövege már 17-ik századi dalgyűjteményekben is előfordul⁶.

A 10. sz. dallam egyik változata már a 17-ik századi Kájoni kódexben szerepel, *Apor Lázár tánca* címmel.⁷

⁴ A táblázat első oszlopában a sorszámok a kórusgyűjtemény szerinti sorrendre utalnak. A kórusművekben a dallamok különböző magasságokra vannak transzponálva, de a hangsoroknál és a záróhangoknál, a Bartók-Kodály számozási rendszernek megfelelően, egységesen, g^1 záróhanghoz viszonyítjuk a fokokat: az arab számok, esetenként módosítójellel is, a $g^1=1$ -el jelzett finálistól felfele számított fokok távolságát tüntetik fel, a római számok a finális alatti oktávszakasz fokait jelzik. A dallamszerkezet képletében dőlt betű jelzi a refrénnel énekelt dallamsorokat.

⁵ Pávai: 1995-96, 310. 11.sz. példa.

⁶ MNTK III. a 78 és 110. típus jegyzete szerint.

⁷ MNTK III. a 126. sz. típus jegyzete.

I. 3. A népdalok elemző táblázata

Sorsz.	Hangsor	Záróhangok	Szerkezet	Népdalgyűjteményben
Pentaton: kvintváltás nyomai				
28.	pentaton (pien b6,2, b2 fríg-zárlat)	5 5: 1 b3 1 1	bővült forma: A ⁵ +B: Av+C Av+D	var. Kodály 1971: 24, bővült var. Pávai 11sz.
Pentaton: pszalmodizáló				
21	pentaton (pien b6)	5 b3 4 1	A B C D	MCs 34B
27	pentaton	b3 1 b3 1	A B C D	--
Pentaton: egyéb dallamok				
1	pentaton (pien b6)	b3 1 VII 1	A B C D	MM 35,var. MCs 126
14	pentaton (pien b6)	8 b3 4 1	A B Bk C	CsNz II. 34
16	pentaton (pien b6 2)	8 5 4 1	A B Bk C	Kallós 19.
20	pentaton	5 b3 b3 1	A Ak B Bk	MM 45
Diatonikus recitáló (sirató-stílus)				
17	dór	4 1 5 1	A B C B	MNTK II.14.
26	dór/mixolid (b3 #4)	5 4 5 1	A B C Ck	var MCs 41
12	dór	5 4 5 1	A B C Ck	—
Hétfokú: egyéb dallamok				
23	eol (pentaton fordulatok)	8 5 4 1	A B C D	MM 42
5	eol	5 5 b3 1	A B C D	MM 77.
13	eol (b2 fríg zárlat)	4 b3 b3 1	A B C D	CsNz II. 32.
24	fríg	8 b3 4 1	A B C D	Kodály 1971: 191
25	dór #4	5 1 4 1	A Ak B Bk	MM 75
19	mixolid/dór (#7, b3)	8 4 4 1	A B C Ck	Kodály 1971: 218
22	mixolid	5 3 1 1	A Ak B Bk	Kodály 1971: 209, MCs 20B
Kisambitus - régi stílus				
2.	pentaton fordulatok (b2)	4 VII 1 1	A B A C	MNTK III. 110a, MCs 32B
29.	pentaton fordulatok	b3 1 b3 1	A B C Bk	MNTK III. 78c MCs 153, Kallós 42
10	dúr pentachord	5 1 5 1	A Ak b/a Ak	MNTK III. 126a
4	dúr hexachord	3 1 1 1	A B Bv Bv	MCs 122
Kisambitus - újabb stílus				
6	dúr pentachord	3 1 1 1	A Ak B B	--
8	dúr pentachord #4	4 3 5 1	A A2 B Bk	--
7	dúr hexachord	5 5 2 1	A A b+b c	MM 104, RMNd 271,
9	dúr hexachord	3 3 5 1	A A B Bk	--
18	moll pentachord	b3 b3 b3 1	A A B C	Kodály 1971: 215
3	plagális moll	V 5 1	A B Bk	Kodály 1971: 217
11	plagális moll	2 V 1	A b - C - d	MM 118, MCs 39
15	plagális moll	1 VII 1 1	A B A Bk	--

II. A népdalok feldolgozásmódja

A kórusfeldolgozások szólamainak számáról: általában két szólamúak (az 1-26. számú), a népdal három szólamban csak a 27-29. számban kerül feldolgozásra. Az egyes szólamok megosztására (háromtól hat szólamig) az egyes darabok végén kerül sor, a *Coda*-ban vagy éppen csak az utolsó ütemben, amit a teljesebb/telegebb akkordikus hangzás igénye indokol.

A kórusművekben a népdalok önmagukban mind strófikusak. A feldolgozás szerkesztésmódja a népdal különböző keretbe való foglalását jelenti. A strófikus és átkomponált feldolgozásmód közti különbségek kritériumai: a strófikusnál a népdal szakaszaiban az előadói apparátus (a dallam szólambeli elhelyezése), hangnem (az alaphangnem, amennyiben van, és annak a mű végéig való megtartása), a teljes kísérő apparátus és a feldolgozásmód megegyezik – ezeket a feldolgozásokat ismétlőjellel szokták jelezni, esetleg *1. 2. 3. volta*-val, bevezetővel és/vagy *coda*-val. Az átkomponált szerkesztésmód esetén a népdal (Birtalan József feldolgozásaiban) nem változik, de változnak a feldolgozásmód eszközei: hangnemi kitérés, a népdal más szólamba helyezése vagy szólamok közti megosztása, a strófa kibővítése az utótag ismétlésével, homofon vagy polifon szerkesztés – a polifónián belül imitáció (teljes vagy részleges imitáció, azonos vagy eltérő hangköztávolságban) vagy szabad ellenpont. Előfordul, hogy az átkomponált szakaszrészec nagyformaként 3-4 soros, visszatérő (A₁ A₂ A₁) szerkezetet alkotnak (lásd 5. *Fut a bácsu*, 9. *Emež asszony*).

A továbbiakban az arab számjegyek a feldolgozásoknak a *Kórusgyűjtemény*-ben szereplő sorszámát jelölik.

II. 1. *Anya ő szép lányát*

A feldolgozás kétszólamú, hangterjedelme *a-d''*, hangneme *e-moll, b-moll, e-moll*.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra. A szerző stróféként váltja a dallamot intonáló szólamot, amit a dallam kis ambitusa tesz lehetővé: az első strófa a szopránban van, a másodikat az altba helyezi kvarttal mélyebb transzpozícióban (1. kottapélda), a harmadikat ismét a szoprán intonálja. A strófikus szerkesztésmódot elfedi a második strófának kvarttal mélyebb intonációja, amely egyben a két szólam fődallam-kíséret viszonyának felcserélését is jelenti. A szólamcsere ugyanakkor a szólamok közti imitációnak is tekinthető: a szoprán az alt első szakaszbeli kíséret-dallamát kvinttel fennebb, az alt a szoprán második szakaszbeli dallamát kvinttel mélyebben imitálja.

1.

7

The musical score is for a piano accompaniment. It consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The melody in the upper staff begins with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5. This is followed by a half note G4, then a half note F#4. The melody then continues with a series of whole notes: A4, G4, F#4, E4, and D4. The lower staff begins with a half note G3, followed by quarter notes F#3 and E3. This is followed by a half note D3, then a half note C3. The melody then continues with a series of quarter notes: B2, A2, G2, F#2, E2, D2, C2, and B1. The lyrics 'Nem ma-gá-nak tart - ja.' are written below the upper staff, and '- nak tart - ja.' are written below the lower staff. The word 'mf' (mezzo-forte) is written below the lower staff, indicating the dynamic level.

Nem ma-gá-nak tart - ja. A - - - - -
- nak tart - ja. Kar - ján fel-ne-ve-li, Kar-ján fel-ne - ve - li,

Az ütemnem 4/4; a tempó *Andante molto cantabile*; a dinamika az egyes szakaszokban *mp*, *mf*, *mf*, a végén *decrescendo* és *poco ritenuto* után *pp* zárul a mű.

II. 2. Zöld pántlika

A feldolgozás kétszólamú, de a *tertia volta*-tól a szoprán *divisi*-jével három szólamra bővül; hangterjedelme *á-d''*; hangneme *é-moll*.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra, strófikus szerkesztésmódban, kétütemnyi *Coda*-val a *tertia volta*-t követően. A dallamot végig a szoprán hozza, az alt a ritmuskiegészítés elvének értelmében

negyedmozgásban kíséri a strófa első dallamtagját és az azt követő refrént, sűrűbb, nyolcadmozgásban a második dallamtagot és refrént. A *tertia volta*-tól az alt visszatér a nyugodtabb negyedmozgáshoz; a *Coda*-ban társul a szoprán ritmusához, a mozgalmasabb nyolcadmozgást a mezzoszopránra hagyva.

A darabban a *Coda* három szólamban, pikárdiai terces *é*-akkorddal zárul.

Az ütemnem 4/4; a tempó *Andante*; a dinamika a három strófában *mf*, a *Coda* végén *crescendo* és *poco rallentando* után *f* zárul a mű.

II. 3. *Elvetettem kenderkémet*

Előadói apparátusa szóló és tutti. A szóló hangterjedelme *é'-b'*, a tuttié *á-é'*; a feldolgozás hangneme *dallamos á-moll*.

A feldolgozás párbeszédese: a szóló intonálja a mű (strófánként továbbhaladó szövegű) 11 verssorát és a tutti két szólama az ismétlődő refrént; ahol a dallam az első szólamban van, a második szólam kíséri. A szerző a szóló 12-ik sorában zenei képzettársítást alkalmaz: az *Elszaggattam* szövegsor dallamhangjait megosztja a tutti szólamai között (2. kottapélda), a refrénben visszatér az ellenpontos szerkesztésmódhoz; a rövid *coda*-ként a *seconda volta*-hoz csatlakozó utolsó ütemben újra megosztja a szöveget a szólamok között, a pillangó csapkodó szárnyainak ábrázolásaként.

Az ütemnem 2/4, de a refrének kétütemenként *marcato*-val jelzett hangsúlyai kisütemes írásmódra utalnak.

A tempó az első tizenegy strófában *Allegretto*, a tizenkettedik verssoré *Pesante*, *poco meno mosso*, amelyből *poco accelerando* vezet a refrén *Più mosso* előadásmódjára; a *seconda volta*-tól kezdve *decrescendo*, *poco ritenuto* zárul a mű. A tizenegy strófában a szóló dinamikája *mf*, a kórusé *f*, amelyből *decrescendo* vezet vissza a szólóra; a tizenkettedik strófában a szólóé *f*, a tuttié *ff*, a darab *mf* végződik. A *Pesante*-nak megfelelően a 12. strófa minden hangja *marcato* agogikájú, a refrén ezúttal is kétütemenként rendelkezik kiemelt hangsúllyal.

2.

Pesante, poco meno mosso $\text{♩} = 69-72$ **poco accel.**

12. El - szag - tam ken - ké - met li de fe - hej,
12. El - gat - der - met fe - be, fe - li - be.

Più mosso

1. 2.

Pán - cér pil-lan-gó - ja, pán - cér pil - lan - gó - ja, pil - lan - gó - ja.
Pán - cér pil-lan-gó - ja, pán - cér pil - lan - gó - ja, pil - lan - gó - ja.

II. 4. Tamás Gyurka

A feldolgozás kétszólamú, strófikus szerkesztésű. Hangneme *G-dúr*. A kórusmű hangterjedelme *á-d''* – érdekessége, hogy a szoprán *á'-é''* hangterjedelméhez képest az alt kisszeptimel mélyebben (*á-g'*) bővül.

A népdal a szopránban van; az alt a fődallamot egy ütem eltolódással szabadon ellenpontozza, ritmusában imitálva. Az ütemeltolódás következtében létrejött ellentétes ritmusmozgás megfelel a komplementer ritmus követelményeinek.

Az ütemnem $2/4$. A két strófa terjedelmű feldolgozás a *seconda volta*-t követően kétütemnyi *coda*-val zárul, melynek anyagát az utolsó dallamsor ismétlése képezi.

A tempó *Allegretto*. Dinamikája *mf*, a *seconda volta*-tól kezdődően *f*, és

marcato, poco sostenuto-val ér véget a darab.

II. 5. *Fut a bácsu*

A feldolgozás kétszólamú. Hangneme *g-moll, c-moll, g-moll*. Ambitusa *c-f''*.

A népdal hat strófával kerül feldolgozásra, a népdal strófaképletét megőrizve, végigkomponált szerkesztésmódban. Az 1-2. strófa dallama a szopránban, a 3-4. az altban, az 5-6. ismét a szopránban van; a művet a hatodik strófa utótagjának anyagából szőtt, hatütemnyi *coda* zárja.

A szoprán intonálta 1-2. strófa (1.-2. *volta*-val) ismétlő, strófikus szerkesztésmódját a szerző imitációval ötvözi: az alt *stretto*-val, kis terccel mélyebben imitálja a szoprán dallamát. A 3-4. strófa dallamát az alt kvinttel mélyebben hozza, átkomponált feldolgozásban, hangutánzással ötvözve: a *Csúszkál, mászkál* szöveg mondanivalóját a mélyebb fekvés és lassúbb tempó jeleníti meg (3. kottapélda); az 5. strófa *Szökösik a bolbácska* szöveg mondanivalóját pedig folyamatosan gyorsuló tempó, rövidebb hangjegyértékek és közéjük ékelődő szünetek, valamint *f, marcato* és *staccato* előadásmód vetíti ki (4. kottapélda). A szoprán szabad ellenpont-dallamának hangjegyértékei és agogikai jelzései erősítik a fődallam sajátosságait. Az 5-6. strófában a dallam visszakerül a szopránba, strófikusan, 1.-2. *volta*-val ellátott ismétléssel, *A tempo* előadásmódban.

3.

9. *meno mosso* ♩ = 84-88
mp
pá - ja. Csúsz - kál, mász - kál, csúsz - kál,
mf
pá - ja. 3.Csúsz - kál, mász - kál te - tücs - ke, Férf - hez a - kar

4.

17 *mf Poco a poco accel.....*

men - ni. 4. Bol - ha szök - dö - sik, Mert meg - a - kar

men - ni. 4. Szök - dö - sik a bol - hács - ka, Meg a - kar há - za -

A feldolgozás komplexitását a háromtagú szerkezet tükrözi. A teljes kórusmű – a hangnemváltás és a feldolgozás módja alapján – három zárt formaegységre tagolódik. Mindhárom egység megismétlődik, a hozzá tartozó két-két szövegszakasznak megfelelően. A három formarész sorrendjében a visszatérés elve érvényesül: a harmadik rész hangneme és feldolgozásmódja az első résszel egyezik, a középrészt pedig a hangnem és a feldolgozás módja különbözteti meg. A művet *coda* zárja. A nagyforma meghatározó jellegzetességeit a következő képlettel lehet feltüntetni:

A ₁	: :	A ₂	: :	A ₁	:	Coda
<i>g-moll</i>		<i>c-moll</i>		<i>g-moll</i>		<i>g-moll</i>
szoprán		alt		szoprán		
strófikus		átkomponált		strófikus		

A tagok A-jelzése azonos, mert a népdal ugyanaz; a számok a feldolgozás eltéréseit ill. azonosságát jelzik.

A három rész tempója és előadásmódja: *Allegro; meno mosso, poco a poco accelerando, ritenuto és decrescendo; a tempo, poco più mosso*; a *coda*-ban *poco sostenuto és marcato*. Dinamikája az első-második strófa szólamaiban azonos *mf*, a harmadikban a fődallamot intonáló altban *mf*, a kísérő szopránban *mp*; a negyedikben *f* ill. *mf*; az ötödik-hatodikban ismét azonos *mp* majd *f*; a *coda*-ban ugyancsak azonos *ff*.

II. 6. A tréfás juhász

A feldolgozás módjában az előadói apparátust a népdal szövegének párbeszéd szerkezete határozza meg: az 1-2. verssor a kérdés, a 3-4. verssor a refrénszerű válasz. Ennek megfelelően a dallam előtagját a szóló, utótagját a kétszólamú kórus váltakozva énekli mind a négy szakaszban (5. kottapélda).

5.

Poco rubato ♩ = 80-84
p (2x *mp*, 3x *mf*, 4x *f*)

Solo

1. A - lu - szol - e jó ju - hász? A - lu - szol - e jó ju - hász?
 2. Jár - tak - e itt far - ka - sok? Jár - tak - e itt far - ka - sok?
 3. Vit - tek - e el sok ju - hot? Vit - tek - e el sok ju - hot?
 4. Fu - tot - tál - e u - tá - nik? Fu - tot - tál - e u - tá - nik?

Tutti (Kórus)
p (2x *mp*, 3x *mf*, 4x *f*)

5

1. Tu - dom nem es i - gen! Tu-dom nem es i - gen!
 2. Tu - dom nem es an - gya - lok! Tu-dom nem es an - gya - lok!
 3. Tu - dom nem es hoz - tak! Tu-dom nem es hoz - tak!
 4. Tu - dom nem es e - löt tik! Tu-dom nem es e - löt tik!

Hangneme *G-dúr*, a szóló hangterjedelme *g'-c''*, a kórusé *b-d''*.

A feldolgozás strófikus szerkesztésű, a végén *coda*-val. A refrénben a kórus szólamai kiegészítő ritmusban, ellenmozgásban haladnak, a *coda*-ban pedig az alt tükörmegfordításban imitálja a szopránt.

Az ütemnem 2/4, tempója kissé szabad, *poco rubato*. A darab dinamikája a négy strófában fokozatosan erősödik: *p*, *mp*, *mf*, *f*; a *coda* *p*-ból indulva, *poco*

sostenuto, majd *diminuendo* és *decrecendo* végére *ppp* zárul.

II. 7. *Mikor kend es Laci bátyám*

A feldolgozás kétszólamú. Hangneme *G-dúr*, ambitusa *b-e*”.

A népdal két strófával kerül feldolgozásra, melyeket végig a szoprán intonál. A szerkesztésmód végigkomponált.

A strófákat az alt kétütemnyi hangulatkeltő bevezetője előzi meg: az első strófát nyugodt, negyedmozgásban, a másodikat élénkebb nyolcadmozgásban. Az alt megtartja mozgásjellegét a strófák kíséretében is: az első strófában a negyedelő mozgást, csupán az (1.-2. *volta*-val) ismétlődő refrén idején vált nyolcadmozgásra; a második strófában a felvett nyolcadmenetet, melyet megtart a refrén itt elhangzó két verssorának ideje alatt. A túl sok ismétlődés elkerülése érdekében a szerző a második strófa után felfüggeszti a refrén végét és elhagyja az ismétlést. A feldolgozás *coda*-ját ugyanis a (1.-2. *volta*-val) kétszer elhangzó refrén alkotja. A dallamot továbbra is a szoprán viszi, mialatt az alt a *Csengjen a, pengjen a sarkantyúm* szöveg mondanivalóját hangutánzásszerű ritmikával vetíti ki *marcato*-s, tizenhatodig aprózódó értékeivel (6. kottapéllda).

6.

The image shows a musical score for a two-part setting. The first system (measures 33-36) features a soprano line with lyrics: "Ka-cagi pen - gö sar - kan - tyúm, Féj el tő - lem min - den búm," and an alto line with lyrics: "Cseng - jen a, peng - jen a sar - kan - tyúm, Féj el tő - lem min - den búm,". The second system (measures 37-40) shows two endings. The first ending (1.) has lyrics: "Ked - ves an - gya - lom." and the second ending (2. *poco sost.*) also has lyrics: "Ked - ves an - gya - lom." The alto line continues with the same lyrics in both endings.

A tempó *Allegretto*. Az előadásmód a két strófában *mf*, a *coda*-ban *f*, de a feldolgozás *decrescendo*, *poco sostenuto* végződik.

II. 8. *S a te fejed akkora*

A feldolgozás kétszólamú, ambitusa $g-f'$; az előjegyzés szerinti hangnem *F-dúr* (a hangnemi kitérések módosítójelekkel vannak feltüntetve).

A népdal három strófával kerül feldolgozásra, végigkomponált szerkesztésmódban. A kórusművet az alt ütemnyi hangulatkeltő, az ugrást érzékeltető (*Hopp, hopp!*) bevezetője indítja. Az első szakaszban a dallam a szopránban, f' -alapú hexachordban van, melyet ütemeltolódással az alt imitál kvarttal mélyebben, azaz c' -alapú hexachordban. A második szakaszban az alt a vezetőszólam; a népdal g' -alapú hexachordban, a szoprán imitatív kísérete ütemnyi eltolódással, kvinttel magasabban, azaz d' -alapú hexachordban hangzik el. A kísérő szólamok mindkét szakaszban pontosan követik a népdal dallamát, de az ütemeltolódás miatt a záróképlet itt lemarad, mivelhogy a szakaszok megszakítás nélkül követik egymást: az első szakasz záróhangja a második szakasz belépésével, a harmadik szakasz belépése a második szakasz zárásával esik egybe (7. kottapélda).

A harmadik szakaszban a dallam visszakérül a szopránba, de a szerző ezúttal az imitáció helyett a strófa szólamok közötti megosztásával él: a két dallamsort a szoprán, a refrént az alt énekli. A hangnem *F-dúr*.

7.

The musical score is for the piece 'S a te fejed akkora'. It is written for two voices (Soprano and Alto) and piano accompaniment. The score begins at measure 9, marked 'marcato poco sost.' and 'mf'. The Soprano part starts with the lyrics 'hopp, hopp, S,a te orr - rod ak - ko - ra, mint egy nagy sós'. The Alto part starts with the lyrics '2.S,a te or - rod ak - ko - ra, mint egy nagy sós u - bor - ka,'. The piano accompaniment provides a rhythmic and harmonic foundation, with the left hand playing a steady eighth-note pattern and the right hand playing chords and single notes. The score is in F major and 2/4 time.

13

u - bor - ka, Csil - lá - rom, hopp, hopp, hopp,___ 3. S, a te szá - jad

Csil - lá - tom, hopp, hopp, hopp,___ csil - lá - rom. S, a te

Visszatérve a hangnem kérdéséhez, megjegyzendő, hogy a feldolgozás első és második szakasza tulajdonképpen bimodális, mert a vezető szólam és a kíséret dallama két elsőfokú kvintrokon hexachordban mozog: első szakasz $F-C$, második $G-D$, harmadik F (8. kottapélda).

8.

F/C G/D F

V. III. I. V. III. I. V. III. I.

1. szakasz:
fődallam a szopránban;
az alt kvarttal mélyebben,
végig imitál

2. szakasz:
fődallam az altban;
a szopránban a kíséret -
egyik sem befejezett.
Előjegyzés marad.

3. szakasz:
hangnemek kvintsora

Imitáció

V. III. I. V. III. I.

A vezető szólam dallama szerint a hangnemet az I.-III.-V. fok határozza meg, mivel a dallam nem mindig befejezett.

A feldolgozásban az első és második szakasz **bimodális dűr hexachord**, és az első sorban módosított IV. fok van.

Az ütem végig 2/4-es, de a három szakasz során a tempó kissé változik: *Allegretto*, *Marcato poco sostenuto*, végül *Più mosso*.

A népdal, szövegének tartalma szerint csúfoló. A játékoságot, a gúnyoros hangvételt a szerző agogikai utsításokkal jeleníti meg: a dinamika alakulása a szakaszok folyamán *mf*, *f*, *f*, *mf*, *crescendo* után *sforzato*. Továbbá hangutánzással él: a bevezetőben az ugrást lépcsőzetesen emelkedő dallam *sf*-ből indul és *crescendo*-val jut el a *staccato*-s csúcsponthoz; a *Csillárom* szó

mindannyiszor *marcato*-san, a *Hopp!* pedig *marcato* és *staccato*-san jelenik meg; a harmadik szakasz fődallamának szövege, *A te szájad akkora, mint a kemence szája* a kísérő szólamban kerül ábrázolásra, amikor a nagy szájat kisebb-nagyobb *glissando*-s futamok vetítik elénk, *crescendo*-val, *marcato*-val és *sforzato*-val gazdagítva, „tarkítva”.

II. 9. *Emez asszony*

A feldolgozás kétszólamú, ambitusa *á-é*”, hangneme *F-dúr*, *C-dúr*, *F-dúr*.

A népdal négy szakasszal kerül feldolgozásra. A szerző, a keretversek mintájára, ötvözi az átkomponált szerkesztésmódot a *Da capo*-s formával: az első és negyedik szakasz közé kerül az azonos feldolgozású második ill. harmadik.

Az első és negyedik szakaszban a dallam a szopránban van, melyet az alt ütemnyi eltolódással azonos magasságban imitál; a dallam utótagjának imitációja kis szexttel mélyebben indul. A második és harmadik szakasz fődallama az altban található, amit az előtag során a szoprán ugyancsak ütemnyi eltolódással ellentétezik, hosszan kitartott hangokkal érzékeltetve a *Kőből hidat rakni* szöveg mondanivalóját (9. kottapélda: az első és negyedik szakasz befejezése és a második ill. harmadik szakasz kezdete látható); az utótagban visszatér az imitációs szerkesztésmód, a szoprán kvarttal magasabban hozza az alt dallamát. A két közbülső szakasz utótagja nem ismétlődik.

9.

17

1. 2. **Fine**

-ja va - gyok. Sa lá - nyá - nak gyok.
sze - mé - be. Nem süt a nap be.

pár - ja pár - ja va - gyok.
sze - mé - be, a sze - mé - be. gyok.
be.

A kórusmű teljes, úgynevezett nagy formáját a következő képletbe lehet foglalni: A=azonos fődallam (a népdal) szakaszaiban, 1., 2. az eltérő feldolgozásmód. A kétféle feldolgozásmód kritériumai: hangnem, a vezető- és kísérőszólam helye, kíséretmód/formai változás.

1.szakasz	2.szakasz	3.szakasz	4.szakasz
A ₁	A ₂	A ₂	A ₁
<i>F-dúr</i>	<i>C-dúr</i>	<i>C-dúr</i>	<i>F-dúr</i>
szoprán	alt	alt	szoprán
imitáció+	szabad ellenpont/	szabad ellenpont/	imitáció+
utótag-	imitáció	imitáció	utótag-
ismétlés			ismétlés

Az ütemnem 2/4, a tempó és előadásmód *Grazioso*. A szöveg hangulatának játékoságát az előadásmódon túl a dallami *legato*-s *hajlítások* és *marcato*-k emelik ki.

II. 10. *Kerek a káposzta*

A kétszólamú feldolgozás ambitusa *á-é*”, hangneme *G-dúr*.

A népdal két strófával kerül feldolgozásra, a dallamot végig a szoprán viszi.

A feldolgozás két ütem hangulatkeltő bevezetővel indul az altban. A strófikus szerkesztésű darabban, az ismétlődő fődallam kíséretében az alt ellenpontdallama végig kiegészítő ritmusú. A szakaszokat nagy kiejtésű *coda* követi, amely az utótag anyagából szövődik, és fődallamát az alt tizenhatodikig aprózódó értékekben ellenpontozza.

Az ütemjelző 2/4. A tempójelzés a szakaszokban *Allegretto*, a *coda*-ban *poco a poco crescendo*, *poco a poco accelerando*, a végére *marcato*, *poco sostenuto*.

A dinamika a bevezető két üteme alatt *mf*-ről *crescendo*-val eljut a *f*-ig, amelyet megtart a szakaszok ideje alatt. A *coda* *mf*-val indul, de a fokozatosan felgyorsuló, majd kissé lelassuló *coda* zárásáig egy széles ívű *crescendo*-val *ff* dinamikáig jut el (10. kottapélda). A dinamikus *coda*-t sűrűn alkalmazott *marcato* teszi még színesebbé.

10.

24 *poco a poco accel.....*

ne is les - sen, ne is les - sen, Mert ne - kem, mert ne - kem

ne les - sen, ne is les - sen, Nem kell, nem is kell, nem kell, nem is kell,

28 *marcato, poco sost. ff*

nem kell, nem kell, nem kell, nem kell, csak a bí - ró fi - a!

nem kell, nem kell, nem kell, nem kell, csak a bí - ró fi - a!

II. 11. *Ide ki a csendőrbé*

A szólamok száma kettő, a mű ambitusa *á-é*”, hangneme *á*-moll, *é*-moll, *á*-moll.

A népdal négy szakasszal szerepel a feldolgozásban: az első szakaszt a szoprán, a másodikat kvartttal mélyebben az alt, a harmadik- és negyediket az eredeti magasságban a szoprán intonálja. A mű szerkesztésmódja végigkomponált.

A darab az alt kétütemnyi, egyenletes, negyedlüktetésű, harangot utánzó bevezetőjével indul. A második dallamsortól, a beékelődött refrén

kíséret dallamában, az alt ritmusának jellege megváltozik. A kiegészítő ritmus alkalmazásával, a szoprán tizenhatod és nyolcad értékeinek váltakozását ellenpontoszza oly módon, hogy a verssor tizenhatod lüktetése folyamatos legyen. A második szakaszban, az alt kvarttal mélyebben hozott fő dallamát a szoprán szinkópalánca ellenpontoszza (11. kottapélda); a refrén daktilusainak kíséretében szelídül nyolcad értékű menetre. A harmadik szakasz tempót vált, a gúnydal szövegének mondanivalóját augmentációval vetíti ki; a szoprán dallamát ezúttal az alt félértékű szinkópalánca ellenpontoszza (12. kottapélda).

11.

9 *Poco meno mosso* ♩=66-69
mf
 dö - göl - ve, dö - göl - ve. *f* Ki - lenc le - gény
 esüfondárosan
 dö - göl - ve, dö - göl - ve. Ki - lenc le - gény mel - let - te,

12.

17 *f Pesante* ♩=92
 mel - let - te, de mel - let - te. Hú zo - gál - ják
 mel - let - te, mel - let - te. Hú - zo - gál - ják

Az első két szakasz végét a két szólam szimultán, oktáv hangközben, ill. *unisonoban* zárja az ütem harmadik nyolcadán. A harmadik szakasz végén az alt másfél ütemnyi átvezetője, a darab bevezetőjéből ismert hangutánzó, két hangon mozgó *ostinato* motívuma vezet a negyedik szakaszra. A *Funebre* és *vontatva* utasítású szakaszban a szoprán dallamának vontatott jellegét a dallamhangokhoz társuló előkék is kiemelik (13. kottapélda). Az alt átvezető

részének harangot utánzó *Dom-bon, dom-bon* szövege és negyed mozgása folytatódik a szakasz első verssorának kíséreteként. A verssor és a népdalban hozzá kapcsolódó refrén közé egy háromütemes, újabb átvezetőrész ékelődik, amelynek során a szólamok szerepet cserélnek: a dallamsorvégi ismétlést/bővülést augmentálva az alt, a harangot utánzó kíséret dallamot pedig a szoprán hozza. A refrén bevezet a *coda*-ba és szerepet játszik annak további feldolgozásmódjában: a szólamok visszatérnek a szakasz kezdetén mutatott felálláshoz, de mivel a *coda* mindkét szólama a refrén anyagából szövődik, azok egymást dallamban, ritmusban, szövegben kiegészítik és ellenpontoszák. A mozgalmas, és egyre gyorsuló *coda*-t nyolc ütem után cezúra, koronás leállás függeszti fel; a következő két ütem során a szoprán tartott hangjai alatt az alt a refrén motívumait kontratimpes indításban hozza; az utolsó ütemben a két szólam terc hangközben kiáltja (*parlato*) a gúnydal végkifejletét, hogy *Megeszik* (14. kottapélda).

13.

29 Funebre $\text{♩}=48$ vontatva

lej - tö - re. Hol nem bír - ják le - te - szik,

lej - tön, dom - bon, Dom - bon, dom - bon, dom - bon, dom - bon, dom - bon, dom - bon,

14.

44 *poco rall.*..... *sostenuto*..... *mp* *ff* *Presto*

Lon - go - ri dom - bon meg - e - meg - e - szik!

li - bi - dá - ri dom - bon, Lon - go - ri dom - bon, Lon - go - ri dom - bon, meg - e - szik!

A feldolgozás ütemjelzője 2/4, a harmadik szakasztól 4/4. Tempója a szakaszok során *Allegretto*; *Poco meno mosso* és *csúfondárosan*; *Pesante* majd *molto ritenuto*; *Funebre* és *vontatva*, majd *rallentando*; a *coda*-ban *Più mosso*, *poco a poco accelerando*, *poco rallentando*, a cezúra után *sostenuto*, végül *Presto*. A dinamika a szakaszok során a *mf*, *f*, *mp*, *p* és *ff* árnyalatokat, az agogikai utasítások pedig a *tenuto staccato*, *marcato*, *staccato* és *fél-legato* árnyalatokat merítik ki – ez utóbbit a szerző lábjegyzetbeli magyarázata szerint „a harangot utánózva, zöngésen” kell előadni.

II. 12. *Dudanóta*

A feldolgozás szólamainak száma az *alt divisi*-jével három szólamban indul. A *divisi*-t a hangutánzás, a dudakíséretet utánzó, negyedmozgású, két hangon mozgó *ostinato* indokolja. A *tertia volta*-t követő *Coda*-ban a mezzoszoprán (ad libitum) belépésével a mű négyszólamúvá lesz. A hangterjedelem *g-d''*, a hangnem *d-dór*.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra, strófikus szerkesztésmódban, bevezetővel és a refrén anyagából szövődő *coda*-val. A dallam végig a szopránban van. A népdal refrénjétől kezdve a dallamhoz a tánc imitálására lábdobbantás és (a dobbantáshoz viszonyítva) kontratimpes ujjpattintás ritmuskísérete társul (15. kottapélda).

15.

7 *f* 1.2.

Há dú - dúj dú - dú-dú - dúj. Há dú - dúj - dú-dú-dú - dúj.

f

Dúj-dúj - dúj-dúj - dúj - dúj - dúj - dúj, Dúj - dúj - dúj-dúj - dúj - dúj - dúj - dúj -

Pattingatás * 1.2.

Lábdobbantás

A feldolgozás tiszteletben tartja a népdal váltakozó, 2/4 és 4/4-es ütembeosztását. Tempója *Allegro giusto*, a *coda* végén *ritenuto*. Dinamikája a bevezető *mp*-jától *crescendo* jut el a szakaszok *f*-jéhez, a *tertia volta*-t követően a *coda mp*-tól *Poco a poco diminuendo*, *p* végül *pp* zár.

II. 13. *Este jó, szürkül bé*

A feldolgozás kétszólamú. Hangterjedelme *á-é*”, hangneme *é-moll* (a népdalban fríg zárlat).

A népdal három strófával kerül feldolgozásra. A mű az alt egy ütemnyi, hangulatkeltő bevezetőjével indul. Az első és második szakasz zenei feldolgozása strófikus, de a továbbiakban szabad, átkomponált szerkesztést mutat. A szerző a *seconda volta* után tízütemnyi átvezető részben szövögeti az utolsó dallamsor zenei anyagát (16. kottapélda), fokozatosan lassuló tempóban, halkuló dinamikával, a 20. ütemben az alt *crescendo* és *accelerando* vezet vissza a *Tempo I.* mozgású harmadik szakaszhoz. A szakasz harmadik dallamsorától ismét változik a szerkezet, tempó és előadásmód, kezdetét veszi a *coda*: a sorvég meghosszabodik ill. ismétléssel bővül, a *Pesante, molto sostenuto* tempójú, 8 ütemes szerkezet *crescendo, molto ritenuto* és ismét *crescendo* vezet a kétütemnyi, *Tempo I.* jelzésű záróformulához. A két szólam oktávpárhuzamban, *parlato* (kiáltva) zárja a művet, a szoprán egyetlen alkalommal, itt éri el a feldolgozás legmagasabb, *é*” hangját. A mű során az alt – a be- és átvezető részekről eltekintve – a szoprán dallamát ellenpontozza, komplementer ritmusban.

16.

9. 1. ki jön bé. 2. egy jó volt, jó volt, A le - gény is,

ki jön bé, de egy jó volt, A le - gény is, a le - gény is,

13. poco rall. Moderato mf

a le - gény is, a le - gény is egy jó volt! Jó volt,

a le - gény is, a le - gény is egy jó volt!

Az ütemjelző 2/4, a tempó *Allegretto*, az átvezető rész során *poco accelerando*, majd *poco rallentando*, *Moderato*, végül *accelerando* vezet a (fennebb elemzett) harmadik szakasz- és *coda*-ra.

A dinamika az első és második szakaszban *mp*, *mf*, az átvezetésben *mf*, *sf*, *mf*, a harmadik szakasz és *coda* során *f*, *crescendo*, a záróütemekben *ff* és *sf*; a *marcato* jel csupán a *coda*-ban nyomatékosítja a csúfolódó *Mind a kilenc rothadt volt* szöveg dallamát.

II. 14. *Járvad lábom*

A feldolgozás kétszólamú, az utolsó két ütemben a szoprán *divisi*-jével háromszólamúvá bővül. Hangterjedelme *c'-é''*, hangneme *d-moll*. A kötött ritmusú dallamhoz a tánc imitálásaként taps és dobbantás ritmuskísérete társul.

A népdal két szakasszal kerül feldolgozásra és dallama megoszlik a szólamok között: az előtagot a szoprán, az utótagot az alt éneкли – a másik

szólam mindvégig feszes nyolcadmenetben kísér.

A strófikus feldolgozást az alt kétütemnyi hangulatkeltő, nyolcadlüktetésű *ostinato*-szerű bevezetője indítja (17. kottapélda), amely ismétléskor a második szakaszt is bevezeti. A *seconda volta*-t követően terjedelmes (13 ütemnyi), pergő ritmusú *coda* szövődik a dallam utótagjának anyagából: a dallam az altban van, a kísérő szólam szövegpótló szótagokat énekel. A tapsolás és dobbantás a versszakok során a dallamhordozó szólam feladata, a *coda*-ban mindkettőé.

17.

Giusto ♩ = cca 76

I. *Taps Lábdobbantás*

1. Jár - jad lá - bom, 2. Sze - mem hu - nyor -

II.

1. Jár - jad lá bom, jár jad lá bom, Pör gesd, for gasd az én pá rom. Jár jad lá bom, jár jad lá bom,

Az ütemjelző *alla breve* 2/2. A tempójelzés *Giusto*, a negyed alaplüktetésű ritmus helyenként alkalmazkodó. A dinamika a szakaszokban a dallamhordozó szólamban *f*, a kíséretben *mf*, a *coda*-ban *poco a poco crescendo* és újabb *crescendo* vezet *ff sf* hangjaihoz. Az előforduló agogikai jelek a dallam szólamában *tenuto staccato*, a kíséretben *marcato* majd *staccato*; a *coda*-ban *marcato*-sak a szövegpótló indulatszavak (*Hej, baj!*).

II. 15. *Én is, én is*

A feldolgozás kétszólamú, hangterjedelme *á-é*”, hangneme *á-moll*.

A feldolgozás módja végigkomponált. A népdal öt strófával kerül feldolgozásra. A dallam az első és harmadik szakaszban a szopránban, a

második és negyedikben kvinttel mélyebben az altban található; az ötödik szakaszban ismét a szopránban van. A komplementer ritmusú kíséret az első négy szakaszban kontratimpes, a szakaszok 2. és 4. soránál, a refrénszerűen visszatérő szövegpótló szótagoknál szinkópával ötvözötten jelentkezik (18. kottapélda: az első és harmadik szakasz utótagja, valamint a második és negyedik szakasz előtagja látható); az utolsó szakaszban a szólamok ellenmozgásban haladnak.

Az ütemjelző 2/4, a tempó *Giusto*. A dinamika a dallamhordozó szólamokban *f*, a kíséretben *mf*; az ötödik szakaszban mindkét szólamé *f*, a darab végére *ff*-ig erősödik. A refrénszerűen visszatérő szövegpótló szótagok során használt *marcato* agogikai jelzés a szinkópált, kontratimpes értékeket emeli ki, az utolsó szakaszban pedig a *Rettegteti* szöveget nyomatékosítja.

18.

5

Én is én is csak úgy é - lek, tra - la - la - la - la - la - la.
E ma - dár - ka á - gon lát - szik, tra - la - la - la - la - la - la.

9

mf Tra la - la, tra - la - la, la - la - la - la.
f 2. Mint az el - e - pe - dett lé - lek, tra - la - la - la - la - la - la.
4. Szár - nyacs - ká - ját re - peg - te - ti, tra - la - la - la - la - la - la.

II. 16. Az éjén álmodtam

A szólamszám kettő, a hangterjedelem *b-é*”, a hangnem *é-moll*, *b-moll*, *é-moll*.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra: az első dallama a szopránban, a második kvarttal mélyebben az altban, a harmadik ismét a szopránban, a kezdeti magasságban van.

A feldolgozás végigkomponált. Az első szakasz szoprán-dallamát az alt ütemeltolódással, oktávugrás helyett kvintugrással imitálja (első szakasz *é'-é''*, harmadik *c'-g'* ugrás), komplementer ritmusban. A második szakaszban az alt dallamát a szoprán kis terccel magasabban imitálja. A harmadik szakaszban (19. kottapélda) az első szakasz szerkesztésmódja tér vissza, az utolsó ütem kivételével, amely belevezet a félstrófányi *coda*-ba. A *coda*-ban a két dallamsor megoszlik a szólamok között, az első a szopránba, a második az altba kerül. A szólamok ütemnyi eltolódású imitációjának eredményeként a kis szinkópákkal együtt lüktető anapesztus ritmusképlet különös vibrálást kölcsönöz a darabnak, amely csak a *coda* izoritmájában oldódik fel.

19.

13

hin - tó - val, É - de - sem lo - va - kat haj - tot - ta.

É - de - sem es ott vót, Lo - va - kat haj - tot - ta.

17

3.Min - den for - du - lás - ba Tíz pár csó - kot ad - tam,

3.Min - den for - du - lás - ba Tíz pár csó -

Az ütemjelző hiányzik a darab elejéről, de a páros lüktetés 2/4-es ütemet mutat. A tempó és előadásmód *Grazioso*, a játékos jelleget erősítik a fődallam és *coda* utókáinak hajlításai. A dinamika a szakaszok során: az elsőben mindkét

szólam *mf*, a másodikban a dallamhordozó alt *f*-ban, a kíséret *mp*-ban, a harmadikban mindkét szólam *f*-ban van. A *coda poco a poco crescendo* indul, majd *poco sostenuto* után *ff*-ban zárul. Az egyetlen használt agogikai jelzés a mű során a *marcato*.

II. 17. Hejtok lányok

A mű kétszólamú, hangneme *d-dór*, hangterjedelme *g-e''*.

A népdal három strófával szerepel a feldolgozásban. Mind a három strófát kibővíti az ismételt utótag, amelyet szövegpótló szótagokkal énekelnek.

A strófikus szerkesztésmódú műben a dallam a szopránban van, az alt ütemeltolódással, oktávval mélyebben pontosan imitálja az első dallamsort, majd szext-kvart távolságban szabadon követi a felső szólam dallamvonalát. A *Coda* a szakaszok utótagjának anyagából épül fel (20. kottapélda); a szöveg a harmadik szakasz 3-4. sora. A népdal 3-4. sorából négy ütemet a szoprán, az utolsó két ütemet az alt énekl, miközben a szoprán az alt ereszkedő vonalának emelkedő tükörképét hozza, így a kórusmű oktáv hangközzel zárul.

Az ütemjelző 2/4, a tempó *Allegro*. A dinamika a szakaszok mindkét szólamában *forte*, a szövegpótló szótagokkal ismételt utótagban *piano*. A *coda* *f*-ből indul, *poco a poco crescendo* erősödik a *ff*-ig. A tréfás szöveg mondanivalóját emelik ki a dallamhangokat díszítő előkék, a dallami legatók és *marcato* jelek.

20.

17

CODA

f *poco a poco cresc.*

la la la la la la. Sza-ladj gaz - da kap - jál

la la la la la la. Sza-ladj gaz - da

f

II. 18. *Csak egy kupa lisztem nagyon*

A kötött ritmusú dallam feldolgozása kétszólamú, a szoprán *coda*-beli *divisi*-jével háromszólamúvá lesz. A tánc imitálása tapsal és dobogással valósul meg a mű során. Az egymást kiegészítő ritmuskíséretből a szerző a tapsot az első, a dobbantást a második szólamhoz rendeli, a *coda* két utolsó ütemében mindkét szólam ugyanazt a ritmust tapsolja, ill. dobbantja. A kéziratban szereplő megjegyzés értelmében: „Amennyiben a kórustagoknak túl nagy megerőltetést jelentene (kellő gyakorlat hiányában) az énekléssel együtt történő tapsolás és dobbantás, úgy ez helyettesíthető egy kisdobbal, valamint két db. tenyérnyi nagyságú deszkalappal, amit egy-két énekessel végeztetünk el. (Ez az eljárás a többi hasonló műre is érvényes.)”

A kórusmű hangterjedelme *b-g*”; hangneme *g-moll*, pikárdiai terces zárlattal.

A tréfás népdal két strófával kerül feldolgozásra, strófikus szerkesztésmódban, a refrén ismétlésével és annak zenei anyagából szőtt *coda*-val.

A feldolgozást ötütemnyi hangulateltő bevezető indítja, melyben a szólamok emelkedő, dobbantás/taps/alt/szoprán sorrendben lépnek be, az énekes szólamok *Hej, baj!* táncszavaival. A népdalt a szoprán hozza az alt kiegészítő ritmusú ellenpont-szólamával. A bevezető, a két szakasz és *coda* előadása, a refrén 1-2. *volta*-val történő ismétlése miatt, *Dal Segno al Fine e poi Coda* sorrendben zajlik, a *coda*-ban a szoprán *divisi*-jével dúsítva (21. kottapélda).

Dal § al Fine
e poi CODA

CODA Poco a poco cresc.....

14 1. 2. **Fine** *mf*

má - ros - né. má - ros - né. Pu - ci - né, Pu - ci - né,
kores - má - ros - né, má - ros - né. Pu - ci - né, Pu - ci - né,
jó kores - má - ros - né! De jó kor - cso - má - ros - né! Hej!
Jó kores - má - ros né! Hej!

ff *mf* *sf*

A mű tempója *Allegro giusto*; ütemjelzője 2/4; dinamikája *mf*, a *coda poco a poco crescendo* jut el *ff*-ig; dallami *legato* és szinkopált értékek, valamint *marcato* és *sf* agogika teszi színessé a kórusművet.

II. 19. Üres ládám

A feldolgozás kétszólamú; hangterjedelme *b-f'*; hangneme *f-jón/mixolíd/dór* (A dallamban előforduló gyakori módosítások miatt a partitúrában nincs feltüntetve előjegyzés).

A kórusmű 3 strófával dolgozza fel a népdalt; a dallam a szakaszokban a szopránban van az alt *stretto* imitációjának kíséretében. A végigkomponált

feldolgozás komplexitását hangsúlyozza az alt imitációjának három különféle módozata: az első szakaszban kvinttel mélyebben, reálisan imitál (22. kottapélda); a másodikban nagyszekunddal mélyebben és tükörmegfordításban (23. kottapélda); a harmadikban úgy indul, mint a másodikban, de a dallam utótagjától kezdődően elhagyja a tükörmegfordítást, helyette kvarttal mélyebben folytatja a szoprán *stretto* imitálását (24. kottapélda). A feldolgozás négyütemnyi *coda*-val zárul, melynek zenei anyagát a népdal utótagja képezi: a dallam az altban szerepel, a szoprán intonálta magasságban. A szoprán tartott hangokon álló, majd tizenhatodpárral tovalendülő, szekvenciázó ellenpontdallamát a *coda*-végi ♯3, ♭6, ♭7 módosított hangú felcsapó futam zárja: a pikárdiai terces zárlat a dór alaphangnem helyenként mixolídba hajló jellegét erősíti meg.

22.

Grazioso ♩ = 63

mf

Sz. 1. Ű - res lá - dām a lá - dá - ba, A ven - dé - gek a ka - pu ba,

A. 1. Ű - res lá - dām az aj - tó - ba, A ven - dé - gek a ka -

23.

f

2. Nin - csen fo - nál a rú - da - mon, Ki - lenc pász - mām mo - tol - lá - mon,

lud - tál? 2. Nin - csen fo - nál a rú - da - mon, Ki lenc pász - nám mo - tol -

24.

A kórusmű ütemneme 6/8; tempója *Grazioso*, a harmadik szakaszban *haragosan*; a dinamikai utasítások *mf*, *f*, *decrescendo* után *mp*, *mf*, a *coda*-ban *mf*-ből *poco a poco crescendo* és a nagy *crescendo* végére *ff* zárul a mű; az alkalmazott agógikai utasítások a *marcato*-val kimerülnek.

Az *Üres ládám* kezdetű leánycsúfoló népdal korábban Kodály Zoltán *Székegy fonó – Magyar életkép Erdélyből* című daljátékának III. Jelenet/4. számában került nőikari feldolgozásra.

II. 20. Veres az ég tova felé

A kórusfeldolgozás kétszólamú. Hangterjedelme *g-d''*, a hangnem *d-moll* (tekintetbe véve a kíséretben előforduló *pien* hangokat is, amelyek hétfokúvá egészítik ki a népdal pentaton hangsorát).

A népdal három versszakának feldolgozása végigkomponált szerkesztést mutat. Az alt lassú, hosszú értékekben mozgó, együtemnyi bevezetője indítja a művet. Mindhárom szakasz dallama párbeszédszerűen megoszlik a két szólam között (25. kottapélda). Az első szakasz előtagját a szoprán, az utótagját az alt intonálja a szoprán indította magasságban, egymást ellenpontosza a bevezetőből ismert, hosszú értékekben mozgó ritmusformula megtartásával.

25.

Andantino, poco rubato ♩ = 128-132

Sz. *mf* Ve-res az ég to - va - fe -lé, ve-res az ég

A. *mp* Ve - res az ég ve - res az ég

5 *mp* to - va - fe - lé. S'az én ró - zám, ró - zám

to - va - fe - lé, S'az én ró - zám ar - ra - fe - lé. S'az és ró-zsám

A következő strófát és a szólamváltást együtemnyi átvezetés készíti elő az alt ritmusának nyolcadlűktetésre váltott felgyorsulásával. A második szakasz előtag-dallama ismét a szopránban van, az alt az ütem második felétől kvarttal mélyebben, *stretto* imitálja (26. kottapélda).

26.

9 *f* *molto espress.* ar - ra - fe - lé. Aj! Sze-retsz - e még

ar - ra - fe - lé, ró - zám ar - ra - fe - lé. Sze-retsz - e

12 en - gem ró - zám? Sze-retsz - e még en - gem ró - zám?

még en - gem ró - zám? Sze-retsz - e még en - gem ró -

A két dallamtag lezajlását *sostenuto* utasítás és visszafele nyíllal jelölt lassítás utáni koronás cezúra függeszti fel. *Tempo I.*-ben folytatódik a dallam az altban, a szopránhoz viszonyítva kvarttal mélyebb fekvésben. A harmadik szakaszt a szoprán (hangszerszerűen) felcsapó tizenhatodmenete készíti elő. Ebben a szakaszban a dallam mindkét szólamban az első szakasz magasságában, ugyanazzal a szólammegosztással és szöveggel tér vissza, de a kíséret különbözik. Ezúttal a szoprán *stretto* imitációja teszi még változatosabbá a feldolgozást. Az altban megismétlődő utótag indulását az alapról a tercre áthelyezett záróhang és a felfutó tizenhatodos melizma készíti elő. A mű *d'-á'* üres kvinttel zárul.

A kórusmű 6/8-os ütemű; a szöveg lírai hangvételének megfelelően a tempó *Andantino, poco rubato*. A második szakasz elején, a *Szeretsz-e még engem rózsám* szöveg bizonytalanságának kivetítéseként változik a tempó és előadásmód: *molto espressivo; sostenuto*, balra mutató nyíllal jelölt *meno mosso*, és koronás leállást követően *Tempo I.*-el ellátott folytatás, benne *dolce* utasítással. A dinamika a szakaszok során: 1. a dallam szólamában *mf*, a kísérő szólamban *mf*; 2. az előtagban mindkét szólamé *f*, az utótag dallamé *mp*, a kíséreté *p*; 3. mindkét szólamé *mf*, *dolce*-tól a kíséreté *mp*; a *coda poco a poco diminuendo*, majd *molto ritenuto* után *pp* zárul a mű.

II. 21. *Ha folyóvíz volnék*

A kórusmű két szólamban indul, a *coda*-t megelőzően az alt, a *Coda* során a szoprán *divisi*-jével négy szólamra fejlődik. Hangterjedelme *g-esz'*, hangneme *g-moll*.

A népdal három strófával kerül feldolgozásra és dallamát minden szakaszban a szoprán hozza. A végigkomponált szerkesztésű mű az alt ütemnyi bevezetésével indul, tartott hangja fölött a kvinten lép be a szoprán. Az első, polifon szerkesztésű szakasz során a szoprán dallamsorai az alt tartott hangja

fölött szólnak, a sorok utolsó, tartott hangja alatt az alt imitálja azokat kvinttel mélyebb fekvésben. Ütemnyi átvezetés után a második-harmadik szakasz (ismétlőjelek között) izoritmikus, ellentétes irányú dallamvezetéssel (27. kottapélda), az utótagtól az alt *divisi*-jével gazdagítja a hangzást. *Da capo al Segno e poi Coda* utasításra visszatér a bevezető és a polifon szerkesztésű első szakasz, majd *coda* zárja a művet. A hatütemnyi *coda* a strófa negyedik dallamsorát dolgozza fel, négy szólamban; pikárdiai terces akkordon zárul.

27.

19 *mf (2 X p)*

2. A - hol ki - té - rül - nék, Po - ron - dot haj - ta - nék, _____
 3. Le - á - nyok le - szed - nék, Bok - ré - ták - ba köt - nék, _____

2. A - hol ki - té - rül - nék, Po - ron - dot haj - ta - nék, _____
 3. Le - á - nyok le - szed - nék, Bok - ré - ták - ba köt - nék, _____

A *Parlando* tempójú kórusműben 2/4 és 3/4-es ütemek váltakozása teszi lehetővé a lírai szöveg sugallta kötetlen interpretációt. A népdal *beszédszerű*, kötetlen jellegét a dallamhangok rövid előkéi és utókái teszik hitelesebbé. A dinamika az első és második szakasz során mindkét szólamban *mf*, a visszatéréskor ill. ismétléskor *p*; a *coda* mind a négy szólamában *mf* indul, *poco allargando* és *decrescendo* lassul és halkul a koronás akkordig.

II. 22. Hegyen, földön járogatok

A feldolgozás kétszólamú; hangterjedelme *g-f'*; hangneme *g-mixolid*.

A mű a népdal 3 strófáját dolgozza fel, visszatéréses végigkomponált szerkesztésmódban. Az első és harmadik szakaszban a dallam a szopránban van; első dallamsorát oktávpárhuzamban, izoritmikusan hozza a két szólam (28. kottapélda), a második sorban az alt fél ütem eltolódással, *stretto* imitálja a

szopránt; az utótagban az alt kvinttel mélyebben, *stretto* imitálja a szopránt. A második szakaszban a dallamot az altban találjuk; a szoprán oktávval fennebb, *stretto* imitálja (29. kottapélda). A második szakaszt követően *Da Capo al Fine e poi Coda* jelzés szerint visszatér az első szakasz dallama a harmadik szövegszakasszal társítva. A *Coda*-ban az első dallamsor tér vissza a szopránban, az alt kísérete oktávpárhuzamos kezdés után emelkedő vonallal érkezik a hangnem alaphangjára (*g*), így az első sor *d''* záróhangjával egyidejűleg a kórusmű üres kvint hangközzel zárul.

28.

Andante, poco rubato ♩ = 69

I. *f* 1. He - gyen - föl - dön já - ro - ga - tok va - la,
3. Lá - nyok, lá - nyok, jó lány - ba - rá - ta - im,

II. 1. He - gyen, föl - dön já - ro - ga - tok va - la,
3. Lá - nyok, lá - nyok, jó lány - ba - rá - ta - im,

29.

A tempo

9 *f* 2. Tin csecs kék-be tin csel get jük va - la, Tin csecs kék-be

2. Tin - csecs kék be tin-csel - get jük va - la, Tin csecs kék be tin csel - get jük

Az *Andante, poco rubato* tempójú mű 4/4-es ütemjelzőjű; a *kicsit szabadon* jelleget a szakaszok végén szereplő *poco ritenuto*, és a *coda Poco allargando* utasítása tükrözi, valamint a dallamhangok rövid előkéi. A mű dinamikai követelményei: első és harmadik szakasz első dallamsorát mindkét szólam *f*, második

dallamsorától *mp*; a második szakasz alt szólama *f*, a kísérő szopráné *mf*; a *coda* *f* indul, *crescendo* jut *ff*-ig, majd *decrescendo* zárja.

II. 23. *Hervad az a rózsza*

A feldolgozás kétszólamú; hangterjedelme *asz-esz'*; hangneme *c-moll*.

A szerző a népdal három strófáját dolgozza fel, végigkomponált szerkesztésben. A dallam mindhárom szakasz során a szopránban van. A feldolgozás szerkezete: az alt kétütemnyi hangulatkelte bevezetője után indul a fő dallam; az első szakasz dallamát az alt kiegészítő ritmusú ellenpontdallama kíséri, amely sóhajszerű, melizmatikus motívumokból épül fel (30. kottapélda); a második szakaszban az alt ütemeltolódással imitál (31. kottapélda); a harmadikban az elsőtől eltérő ellenpontdallammal kíséri; a kétütemnyi *coda* anyagát az utolsó dallamsor képezi; pikárdiai terccel zár a mű.

30.

Rubato ♩ = cca. 52-54

Sz. *mp* Her - vad az a ró - zsa,

A. *mp*

31.

9

Sz. *mf* mert sze - re - tőm nin - csen. 2. Mit nem cse - le - ked - ném

A. *mf* 2. Mit nem cse - le -

A kötetlen ritmusú, *Rubato* tempójú kórusműben 2/4, 3/4 és 4/4-es ütemek váltakoznak; a harmadik szakaszban *poco agitato* utasítás teszi mozgalmasabbá az előadást; a *coda poco sostenuto*-ja vezet a záráshoz. A lírai hangulatú dallam utókái a kötetlen, *szabadon* előadásmód velejárói. A szakaszok dinamikája: az első szakaszban mindkét szólam *mp*; a másodiktól *mf*; a *coda crescendo* majd *decrescendo* dinamikája vezet a végső *mp*-ra.

II. 24. *Hegyek, völgyek között állok*

A kétszólamú kórusmű hangterjedelme *é-f'*, hangneme *é-fríg*.

A kötetlen ritmusú népdal három strófával kerül feldolgozásra, és a dallamot mindháromban a szoprán intonálja.

A feldolgozás végigkomponált: az első szakaszban a dallam *unisono* indul, de az alt már a második ütemrésztől kilép a szopránnal való párhuzamból, dallamilag és ritmikailag egyaránt. Ellenpontdallamában tizenhatod csoportok, daktilus és anapesztus ritmusképletek egészítik ki a szoprán elmélázó, szomorú hangvételű szövegéhez társult, *beszédszerű* dallamát; de a nagy és kis nyújtott vagy éles ritmusképletek is a ritmus kiegészítését szolgálják. A szakasz *unisono*, koronás hangon zárul. A második szakasz ötvözi az imitációt és szabad ellenpontozást (32. kottapélda): az alt *stretto* imitációszerű, félértékű eltolódással, de a szoprán kezdőhangjához képest (a szöveg hangulatát idézve) szekunddal lennebb és lehajló dallammenetben hozza ellenpontdallamát; a strófa további sorainak imitációja terccel, nónával lennebb, végül oktávpárhuzamban zajlik. A második szakasz végén a szoprán dallamának záróhangja kétütemnyivel meghosszabbodik és még kétütemnyi szünet után lép be a harmadik szakasz vezetődallama. Az alt szólam ez idő alatt megszakítatlanul folytatódik mintegy átvezető részt teremtve a két szakasz között. Ugyanaz a dallam folytatódik kíséretként a kórusmű végéig.

32.

A tempo, poco agitato

jam meg nek-tek. 2.En gem a-nyám meg-át - ko - zott, Mi-kor a vi-

jam meg nek-tek. 2.En - gem a-nyám meg-át - ko-zott, Mi-kor

Az alt dallama – az átvezető részben és a harmadik szakasz kíséretében – figurációkból összetett, egy-egy *a-a* szótagra énekelt, nagy ívekben hullámzó melizmatikus motívumok sorozata és mély sóhajtások vagy sírás benyomását keltik (33. kottapélda). A három-négy hangból álló figurációk időtartama egy-egy negyedérték, triolás képletekre felbontva. Az egyenletes negyedülkötetés, a látszólag kötetlen ritmika ellenére, megkönnyíti a csoportos előadást. Egyébként, a tizenkét ütemre kiterjedő, nagyon változatosan hullámzó kísérő-dallam próbára teszi a kórus énektechnikai képességeit. A dallamvonal nagy íve és a figurációs összetétel alapján feltehető az is, hogy a szerző furulyán játszott „keserves” dallam utánzásának szánta a kíséretet.

33.

A tempo

3.Ott se le-gyen meg-ál - lá-som,

Csip - ke - bo - kor a szál - lá - som, Ott se le-gyen

Az utolsó szakasz figuratív és triolás ritmusú kíséretének hullámzó dallamvonala értelmezhető a hegyek, völgyek közti járás vizuális ábrázolásának, vagy az érzelmi állapot (sóhajtás, sírás) kivetítésének. A szöveg mondanivalójának ábrázolásával hozható kapcsolatba a dallam ambitusának eddig nem tapasztalt nagysága ill. mélysége is, lásd az *é-b-é'* terc nélküli záróakkordot.

A kórusmű tempója *Parlando*, ezzel függ össze az ütemjelző változása: 5/4, 3/4, 4/4. A következő, előadásra vonatkozó, de a tempót is befolyásoló utasításokkal találkozunk: *molto espressivo*, *poco rallentando*, *koronás* leállás az első szakaszban; *A tempo*, *poco agitato*, *poco sostenuto* és *decrescendo* a másodikban; *poco a poco accelerando* az átvezető részben; *A tempo*, *allargando*, *poco a poco diminuendo* a mű végén. Ugyancsak a *szabadon* tempóval kapcsolatos a dallamhordozó szoprán utókáinak, és a kísérő alt dallami legatóinak alkalmazása. A dinamikai utasítások a szakaszok során *mf*, *f*, *mf* alakul, a mű *ppp* zárul. Az agogikai eszközök közül a szerző a *marcato* jelével él, de a második szakaszban az *Engem anyám megátkozott* szövegének mondanivalóját *ben marcato* kiírással emeli ki.

II. 25. *Kerek a szőlő levele*

A kórusmű két szólamban zajlik, majd a szervesen hozzátartozó *coda*-ban a szoprán *divisi*-jével három szólamra bővül; a műnek van egy *ossia*-val jelölt, összetettebb *coda*-ja is, amely szoprán 1., 2., mezzoszoprán 1., 2., alt 1., 2. megosztással hatszólamú.

A feldolgozás hangterjedelme *f-f'*; hangneme *bőmásodos d-dór*.

A népdal négy strófáját dolgozza fel, végigkomponált szerkesztésben. A dallam szólamokbeli megosztása szakaszonként: előben a szopránban; másodikban a szopránban; harmadikban a szopránban, kvarttal magasabban; negyedikben az altban, az első szakaszhoz képest kvinttel mélyebben.

A kórusmű szerkezete: az első szakaszban a szoprán viszi a dallamot, az

alt kisterccel mélyebben, *stretto* (negyedik egységről) imitálja (34. kottapélda); a szoprán utolsó hangjának megnyúlt értéke alatt fejeződik be az alt zárósora. A második szakasz előtagjában a két szólam kisdecima hangközről indulva, izoritmikusan, ellenmozgásban viszi a dallamot (35. kottapélda); az utótag oktávhangközről ellenmozgásban – ugyanitt az altban is megjelenik egy bővített másod kvinttel mélyebben (14. ü. szoprán *f-gisz*, alt *bé-cisz*); a szakasz végén nincs meghosszabbodás. A harmadik szakaszban az előző szerkesztésmódja ismétlődik kvarttal fennebb, szakaszvégi megnyúlás nélkül. A negyedik szakaszban a dallam az altban, a szoprán oktávval fennebb, *stretto* (harmadik egységről) imitálja; a szoprán a strófa zárósorának ritmusszűkítésével kerüli el a záróhang megnyújtását.

34.

Andantino, poco rubato ♩ = 104

1. Ke - rek a szö - lö le - ve - le, Ke - rek a szö -
1. Ke - rek a szö - lö le - ve - le, Ke - rek

35.

10 *mp*

2. Vár - at - lan el - men - tél más - hoz, Vár - at - lan el -
13. Vár - at - lan el - men - tél más - hoz, Vár - at - lan el -
men - tél más - hoz, Egy i -de - gen ró - zsa - szál - hoz,
- men - tél más - hoz, Egy i -de - gen ró - zsa - szál - hoz,

Mindkét *coda* a népdal előtagjának dallamát idézi, oktávpárhuzamban (36. kottapélda). A szólamszámon kívül a *coda*-kat a záróakkordok különböztetik meg egymástól: az első *d-d-gisz* bővített kvartttal zár, amely tartalmazza a dór alaphangját és jellegzetes, felemelt negyedik fokát; a második *d-d-f-gisz-á-b* hangfűrttel zár, amely a hangsor szinte minden fokát tartalmazza.

36.

CODA *meno mosso, poco a poco dim.* *molto rall.* *ppp*

34 *mf* *mp* *ppp*

A m

CODA *meno mosso, poco a poco dim.* *molto rall.* *ppp*

* ossia 38 *mf* *mp* *ppp*

S. 1,2 A m

Ms. 1,2 *mf* *mp* *ppp*

A m

A. 1,2 *mf* *mp* *ppp*

A m

A feldolgozás tempója *Andantino, poco rubato*; ütemneme 5/4. A *kicsit szabadon* jelzés kedvez a dallamhangokhoz tartozó utókák beiktatásának, ugyanakkor megkönnyíti a szakaszok elején található, a tempót is befolyásoló *con passione, poco meno mosso* és *poco sostenuto* előadásmódot.

A dinamikai jelzések szakaszonként, a szövegi tartalom függvényében változnak: az elsőben *mf*; a másodikban *mp, crescendo*; a harmadikban *f*; a

negyedikben a dallamhordozó altnak *mf*, az imitáló szopránnak *mp*, a mű végén mindkét szólamnak *mp*. A *coda*-k mindegyike *meno mosso, poco a poco diminuendo* után *ppp* zárul.

II. 26. Gyere mátkám

A mű kétszólamú, a *Coda*-ban a szoprán *divisi*-je a szólamok számát háromra bővíti; hangterjedelme *b-fisz*; hangneme *bőmásodos é-dór*.

A népdal három strófáját dolgozza fel a szerző, strófikus szerkesztésben, a szakaszokat követő terjedelmes *coda*-val. A dallam végig a szopránban található. A *coda* a dallam utótagját ismétli meg (8 ütem), majd ennek anyagát szövögetve (13 ütem) három szólamban, augmentáltan, a végére felerősödve (37. kottapélda, az egyidőben megjelenő *g-áis* bőmásod).

37.

18. 3. *mp*
val. Kör - be, kör - be sár - ga vi - o - lá - -
lá - val. Kör - be, kör - be sár - ga vi - o -

22. *poco a poco cresc. al Fine*
val. Kör - be, kör - be sár - ga vi - o - lá - -
lá - val, Kör - be, kör - be sár - ga vi - o -

26. *poco a poco allargando*
val. sár - ga vi - o - lá - -
lá - - val, vi - o - lá - val, Kör - be, kör - be

A tempó és előadásmód *Allegretto, grazioso*; az ütemjelző ugyan hiányzik a kéziratos kottából, de az értékek ütembeosztása szerint 2/4. Az előadásmódhoz tartoznak az utókák, egyikükre *glissando*-s érkezés – ezeket a nem túl nagy tempó teszi lehetővé. A dinamika a három szakasz során egységesen *mf*; a *coda*-ban annál mozgalmasabb: *mp* indul, *poco a poco crescendo al Fine*, *poco a poco allargando*, *poco a poco crescendo*, *molto sostenuto*, *crescendo*, *ff* zárul a mű.

II. 27. *Madár, madár, kicsi madár*

A feldolgozás háromszólamú, az utolsó ütemben a szoprán *divisi*-jével négyszólamú; hangterjedelme *fisz-é'*; hangneme *fisz-moll*.

A népdal két strófával kerül feldolgozásra és dallamát végig a szopránban találjuk. A végigkomponált mű első szakaszát a mezzoszoprán és alt *á-é* kvintje indítja, negyed értékkel a dallam kezdése előtt. Ez azért lehetséges, mert a kötetlen ritmusú *parlando*, azaz *beszédszerű* előadásmódot kiaknázva, a (második szakasz kezdősorában látható) 2/4 és 4/4-es ütempárt a szerző 3+3-ra módosította. Így a dallam kezdőszora a kísérszólamok kvintje után indul, a sorvéget pedig ritmusszűkítéssel a 3-as ütemhez igazította. A kísérszólamok hosszú értékei az előtagban akkordkiegészítésként támasztják alá a szoprán dallamát; az utótagban egymással izoritmikus viszonyban ellenpontozzák a fődallamot. A második szakasz feldolgozása polifónikus szerkesztésű: a szoprán dallamát ütemmel később, kisterccel mélyebben imitálja az alt, a mezzoszoprán csak a 3. ütem második egységén lép be az alt ritmusához igazodó dallamával (38. kottapélda); a szakasz utótagjától visszatér az előző szakaszban alkalmazott, a mezzoszoprán-alt izometrikus, a szopránhoz viszonyítva imitatív, ugyanakkor kiegészítő ritmusú, akkordikus kísérete. A szoprán dallamának utolsó, *fisz* hangja meghosszabbodik: egyfelől teret nyújt az imitáló szólamok utolsó dallamsorának lebonyolítására, másfelől átível a művet záró, kétütemnyi *coda*

végéig (39. kottapéllda). A *coda* fődallama, a strófa zárósorának ismétlése, így átkerül a mezzoszopránba, amit az alt ellenpontoz. Az utolsó ütemben a szoprán *divisi*-jében a szoprán II. dallama frígesen zár, a záróakkord alterációval a pikárdiai terces *fisz-aisz-cisz-fisz* akkorddá egészül ki.

38.

12 *mf*
2. Én is jár-nék, ha jár-hat - nék, Én is jár-nék, ha jár-hat nék,
mf
is jár-nék ha jár
mf
2. Én is jár-nék, ha jár-hat - nék, Én is jár-nék ha jár

39.

20 *poco a poco dim.*
en
u - rak en - ged - nék. Hogy-ha u - rak en - ged - nék, en - ged - nék.
u - rak, u - rak, u - rak en - ged - nék. *attacca*

A tempó és előadásmód *Parlando, molto espressivo* – ezzel összhangban áll az ütemnem váltakozása: 3/4, 2/4, 4/4. A feldolgozás során előkék és utókák csak a népdal hangjainak díszítéseként fordulnak elő, így az első szakaszban csak a szoprán szólamában, de a második, imitációs szerkesztésű szakasz során előfordul az altban is. A kórusmű dinamikai eszköztárában a *mp*, *mf*, *f*, *poco a poco diminuendo*, *decrescendo*, és *pp* jelzések szerepelnek. A *marcato* agogikai jelekkel csak

a második szakaszban él a szerző, az imitációs belépéseket emelve ki általuk.

Birtalan József ehhez a műhöz *attacca* kapcsolja a másik két, háromszólamú feldolgozást, a *Szeretem, szeretem* és *Énekeljünk, énekeljünk* címűt.

II. 28. *Szeretem, szeretem*

Szólamainak száma három; hangterjedelme *g-é''*; hangneme *é-moll*.

A népdalt két strófával dolgozta fel a szerző, strófikus szerkesztésmódban. A dallam mindkét szakasz során a szopránban van, a mezzoszoprán és alt az akkordkíséretet biztosítja, komplementer ritmusban. A két szakasz ismétlődő írásmódban szerepel, 1.-2. *volta*-val. A zárlat során a szopránnak lefele vezető, alterált fríges menete van, az alt szintén lefele menő alterált hanggal, szextpárhuzamban lép a pikárdiai tercre (40. kottapélda). A három szólam *gisz-b-é* dúr szextakkordja (ami nem tökéletes egészszárlat) *attacca* vezet a következő kórusműre.

40.

13

1. 2. *sost.* *p*

Mer' az én é - de - sem o - da - jár - i - tat - ni. ko - gat - ja.

Az én két or - cá - mat meg is csó -

Mer' az én é - de - sem o - da - jár i - tat - ni, gat - ja.

Az én két or - cá - mat meg is csó - kol -

Mer' az én é - de - sem o - da - jár - i - tat - #ni. gat - #ja.

Az én két or - cá - mat meg is csó - kol -

attacca

A tempó és előadásmód *Allegretto giocoso*; az ütemnem 2/4. A dinamika az első szakaszban mindhárom szólamban *mp*, a másodikban *mf*, a szakaszok utótagjának előadásmódja *dolce*, a *seconda volta*-ban *sostenuto* és *decrescendo* vezet a *p* dinamikájú, koronás záróakkordra.

II. 29. Énekeljünk, énekeljünk

A kórusmű két szólamban indul; a második szakaszban a szoprán és alt *divisi*-jével négyszólamú; a harmadik szakasz három szólamban indul, de a végén és a *coda* végéig az alt *divisi*-jével négyszólamúvá lesz. Hangterjedelme *á-f'*; hangneme *á-moll*.

A népdal három szakasszal kerül feldolgozásra. A dallam az első és második szakaszban a szopránban, a harmadikban kvinttel mélyebben az altban, a *coda*-ban mind a négy szólamban található.

A feldolgozás végigkomponált. Az első szakasz két szólama oktávpárhuzamban mutatja be a dallamot. A második szakaszban mindkét szólam osztódik: az előtagban a szoprán I.-II. kvarttpárhuzamban hozza a dallamot, az alt I.-II. egész értékekben, kvinttpárhuzamban kíséri a szoprán szólamokat; az utótagban a szoprán I. hozza a dallamot, a szoprán II. izoritmikusan ellenpontozza a szoprán I.-et, míg az altban elmarad és hosszabb értékekben kíséri a felső szólamokat (41. kottapélda).

41.

9 *f*

2.Ott az asz-szony ká-posz-tát főz, Fe-je fe-let me-gyen a gőz,

2.Ká - - posz - - tát főz,

13

Ott az asz-szony ká-posz-tát főz, fe-je jén me-gyen a gőz.

Az asz-szony ká-posz-tát főz, me-gyen a gőz.

A harmadik szakasz polifon szerkesztésű: a dallamot az alt hozza, a mezzoszoprán nagy szekunddal magasabban, *stretto* imitál, a szoprán az alhoz képest kvinttel fennebb, a mezzoszopránhoz képest ugyancsak *stretto* imitál. A szakasz utótagja megismétlődik, de átkomponált szerkesztésben: a dallam felkerül a szopránba, kvinttel magasabban, a negyedik dallamsor pedig, a csúfolódó *Bodó János lesz a veje* szöveg mondanivalóját vetíti ki augmentációval és – az alt *divisi*-jével – ismét négy szólamban (42. kottapélda). A szakasz végét cezúra választja el a *coda*-tól (42. kottapélda, 30. ü.). A *coda* anyagát az utolsó dallamsor *unisono* ill. oktávpárhuzamú ismétlése képezi, az alt korábban indított *divisi*-jével.

A moll hangnem záróakkordjára – akárcsak az előző kórusműben – az alt I. *bé-á* fríges alterált hangja vezet; az alt ugyanúgy félhang-lépéssel (*d-cisz*) vezet a pikárdiai tercre, csak hogy az *á-cisz-é* záróakkord ezúttal egészszárlat.

42.

25 *f*

A - zért ne sír - jon a fe - je, Bo - dó_ Já - nos lesz a

f>

A - zért ne sír - jék a fe - je, Bo - dó, Bo - dó Já - nos lesz a

f>

A - zért ne sír - jék a fe - je, Bo - dó Já - nos, Já nos, Bo - dó Já - nos

30 *poco sost..... Pesante poco allarg. ff*

ve - je. É - ne - kel - jünk, é - ne - kel - jünk! *ff*

ve - je. É - ne - kel - jünk, é - ne - kel - jünk! *ff*

lesz a ve - je. É - ne - kel - jünk, é - ne - kel - jünk! *ff*

A tempó *Pesante*; ütemneme *alla breve*. A dinamika a szakaszok során: *f*; *f*, *f*, valamint *A témát kiemelve* bejegyzés, a többi szólamé *mf*; az átkomponált ismétlés szólamai egységesen *f*, majd *poco sostenuto*; a *coda* *Pesante poco allargando, crescendo*, és *ff* zárul a mű. A harmadik szakasztól kezdve a *marcato* agogikai jel fontos szerepet tölt be a téma kiemelésében, a *coda*-ban pedig a *pesante* nyomatékosításában.

Következtetések

A kórusgyűjtemény 29 darabjában a szerző nagyon változatosan alkalmazza a népdalok feldolgozásmódjának zenei kifejező eszközeit, melyeket alább csoportosítva foglalunk össze. Ez a sokszínű eszköztár kölcsönös meghatározottságban van a feldolgozott népdalok zenei sajátágaival, nem kevésbé a népdalszövegek hangulati tartalmával.

Hangnemek

A kórusművek többsége természetes moll (eol) vagy moll jellegű *modus*-ban van; a dúr jellegű hangnemek ritkábbak:

*leggyakoribb az *é-moll* (2, 13, 28. sz.) és *á-moll* (3, 15, 29. sz.), ritkábbak: *d-moll* (14, 20. sz.), *g-moll* (18, 21. sz.), *c-moll* (23. sz.), *fisz-moll* (27. sz.);

*moll jellegű *modus*-ok: *d-dór* (12, 17. sz.), *é-fríg* (24. sz.); bőmásodos *d-dór* (25. sz.) és *é-dór* (26. sz.) ;

*dúr, illetve dúr jelleg: *G-dúr* (4, 6, 7, 10. sz.), *g-mixolíd* (22. sz.).

Hangnemi kitérés:

**á-é-á-moll* (11, 16. sz.); *é-h-é-moll* (1. sz.); *G-C-G-dúr* (5. sz.), *F-C-F-dúr* (9. sz.);

*dúr/moll jelleg: *f-jón/mixolíd-dór* (19. sz.);

**bimodális feldolgozásmód*: második fokon záró *F/G-dúr* (8. sz.).

Polifon szerkesztésmód

A végigkomponált művekben a szakaszok folyamán az imitáció hangköztávolsága változhat, vagy a polifon szerkesztésmód különböző eljárásai követhetik egymást (ezeket az első szakasz alapján soroltuk be, feltüntetve a folytatást).

Teljes vagy részleges imitáció, eltérő magasságban (a hangközök távolsága szerint): oktáv (17. sz.); kvint (21. sz.); kvint, szekund, *stretto* (19. sz.); kvárt (1. sz.); kvárt, szekst, *stretto* (8. sz.); terc (16. sz.).

Stretto imitáció: kvárt (19, 20. sz.); terc, szabad ellenpont (25. sz.); terc, kvint (5. sz.); prím, kvint (22. sz.).

Tükörimitáció (6. sz. *Coda*).

Ritmusimitáció és szabad ellenpont (4. sz.).

Szabad ellenpont (3, 5, 9, 10, 11, 13, 18, 24. sz.); szabad ellenpont, prím imitáció, szabad ellenpont (23. sz.); szabad ellenpont, terc imitáció, szabad ellenpont (27. sz.); szabad ellenpont, *stretto* szekund, kvint (29. sz.).

Forma

Strófikus feldolgozásmód: 2, 3, 4, 6, 9, 10, 12, 14, 17, 18, 26, 28. sz.

Végigkomponált feldolgozásmód: 1, 5, 7, 8, 11, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29. sz.

Visszatérő szerkezet: 5, 9. sz.

Bővítések:

*bevezető (7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 20, 21, 23. sz.);

*átvezető (11, 13, 24. sz.);

**coda* (2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 29. sz.);

*két , *ossia*-val jelölt *coda* (25. sz.).

A refrének szerepe: a 7.sz. *coda*-jában; a 11.sz. utolsó szakaszának kísérete valamint a *coda* mindkét szólama a refrén anyagából szövődik; 12.sz. *coda*-ja; 18.sz. 1-2. *volta*-ja.

A népdalnak egyik szólamból a másikba történő váltása történhet:

- *strófánként*, azonos magasságon vagy transzponálva: kvarttal mélyebb 1, kvinttel mélyebb 5, 15, 29, 25. sz. második szakaszában a szoprán kvarttal magasabban, harmadik szakaszában az alt az első szakaszhoz képest kvinttel mélyebben, ami a második szakasznál oktávval mélyebb;
- *a strófa megoszlik két szólam között* a 8. sz. harmadik szakaszában;
- *párbeszédes*

*szóló/*tutti* formában: 6, 3. sz.;

*szólamok közötti *párbeszéd*: a 20. számban a dallam párbeszédszerűen megoszlik a két szólam között úgy, hogy az előtagot a szoprán, az utótagot az alt intonálja.

A feldolgozásmód egyéb kifejező eszközei:

- *zenei képzettársítás* (a szöveg mondanivalójának kivetítése): 3. számban a 12-ik sornál, 24. számban az utolsó dallamsor kíséretében a triolás menet az érzelmi állapot (sóhajtás, sírás) kivetítése;
- *tempóváltás*: 11. sz. a gúnydal szöveg mondanivalóját vetíti ki augmentációval majd hangutánzással (harang); 12. számban hangutánzó dudakíséret (két hangon mozgó *ostinato*);
- *ütemjelző változása* a kötetlen ritmusúaknál: 24, 27. sz.;
- *a tánc imitálása dobogással, pattintással*: 12, 14, 18. sz.

Birtalan József *Lakodalmas énekek*

A *Lakodalmas énekek* – *Öt lakodalmas ének nőikarra* című művét Birtalan József 1974-ben komponálta, 1975-ben a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola és Filharmónia Nőikara mutatta be, nyomtatásban 1976-ban látott napvilágot. A kóruszvit szövege román fordítással is el van látva: *Cîntece de nuntă*.

I. tétel: *Bőg a bárány*

A népdal Jagamas – Faragó *Romániai magyar népdalok* című kötet 115. szám alatt szerepel, Marosmagyaróról való gyűjtés.

A dallam *lá*-pentaton hangkészletű, *ti* pienhanggal, 11 szótagú, négy soros.

Sorvégző kadenciái 4 b3 b3 1.

A dallamtípus egyértelműen 11 szótagú, 4+4+3 szótagú tagolással. Viszont a verssorok 8 szótagúak, így a záróképletekre szövegpotló szótagok kerülnek. Emellett az első dallamsor kezdőmotívuma megismétlődik, ennek következtében a szövegpotlás 7 szótagúvá bővül: 4+4 (verssor) +4+3 (pótszótagok).

A ritmusszerkezet 2+3 tagolású 5/8-os ütembe osztható, aszimmetrikus képlet. Az 5/8-os képletek az Erdélyben általánosan használt „belső rubato” következményei, vagyis a 8 szótagos 4+4 nyolcadlüktetésből minden negyedik szótag meghosszabbodik. A három szótagú záróképletek megőrzik a 11 szótagú dallamokra jellemző 4/4-es terjedelmet.

A feldolgozás három szakaszból és *Coda*-ból épül fel. A feldolgozásban – a nyomtatott forrásban levő változattól eltérően – a dallam első és második ütemében az utolsó kvintugrás helyén oktávugrás van.

Az első szakasz hangneme *é-moll*. A dallam a szopránban van. A mezzoszoprán és alt szabad ellenponttal, a ritmus metrikus eltolódásával imitál, vagyis a szoprán ritmusához képest két nyolcaddal tolódik el (1. kottapéllda).

1.

Allegro moderato ♩ = 160

Népi szöveg

S. *mf*

1. Bög a bá - rány az er - dő - be, Tra la la la
3. Ha - jam, ha - jam, hosz - szú ha - jam,

Ms. *mp*

1. Bög a bá - rány az er - dő - be, Tra la la
3. Ha - jam, ha - jam, hosz - szú ha - jam,

A. *mp*

4

la la la. Sír a kis - lány a kert - jé be,
Nem ve - ri már a vál - lam.

la la la la la. Sír a kis - lány kert - jé - be,
Nem ve - ri már a vál - lam,

7

Tra la la. Si - rat - ja a ko - szo - rú - ját,
Ad - dig él - tem vi - lá - gi - mat

Tra la la la la la. Si - rat - ja a ko - szo - rú - t
Ad - dig él - tem vi - lá - gom

A második, *b-moll*-ban lévő szakaszban a dallam az altba kerül át, egy tiszta kvárttal mélyebben. A kísérő szólamok itt is metrikai eltolódásokat hoznak.

A harmadik szakasz *Da Capo*-val tér vissza. A tételt négyütemnyi *Coda* zárja, amely a harmadik szakasz zárósrát hozza vissza a szopránban és altban elosztva. A kíséretben elmaradnak a metrikus eltolódások (2. kottapélda).

2.

25

D. C. al e poi Coda

Coda

lány töb - bet. Tra la la la la la tra la la la la la

lány töb - bet. Tra la la la la tra la la la

le - ány töb - bet. Tra la la tra la la la la

28

poco a poco sostenuto

f

ff

Míg szél fúj - ta pánt - li - ká - mat, tra la la. ff

Míg szél fúj - ta pánt - li - ká - mat, tra la la. ff

Míg szél fúj - ta pánt - li - ká - mat, tra la la. attacca

II. tétel: *Jőnek, jőnek*

A népdal Jagamas – Faragó *Romániai magyar népdalok* című kötet 282. szám alatt szerepel. Egyike a közismert kalotaszegi lakodalmos énekeknek Mákófalváról.

A népi dallam leegyszerűsített ritmussal kerül feldolgozásra. A dallam ötsoros, bővült strófa. Az utolsó dallamsor az alaphangon és kvinten mozgó toldalék, amelyet szöveghelyettesítő (*jaj, jaj, jaj*) szótagokkal énekelnek. A dallam szerkezete ilymódon ABCB_vD (ahol D a toldalék). Kadenciarendje 4 b3 4 4 1.

A ritmusszerkezetben a nyolcszótagú alapképleten belül a szótagpárok rövid-hosszú, vagy hosszú-rövid hármas lüktetéssé alakulnak át. De ezek tulajdonképpen triolás alkalmazkodások, amit a szerző ugyanúgy, mint a népdallejegyzésben szokásos, 6/8-ban jegyez le.

A dallam hangkészlete *lá*-végű pentaton alaphangkészlet, egy idegen hang a *fá* hang, a szext.

Birtalan három szólamban dolgozza fel, de az alt helyenként kettéválik (*divisi*). A tétel hangneme pentaton vázra épülő *fisz-moll*.

A három szakasz két részben kerül feldolgozásra. A tételt kétütemnyi üres kvintekből álló *ostinato*-s bevezető indítja. Az első rész a szöveg első és második szakaszát tartalmazza. Az üres kvintekből és kvártokból álló *ostinato* az első három dallamsort kíséri, a negyedik dallamsor az altban is megjelenik. A három szólam együtt a legtöbb helyen kvart/kvint és szekund akkordokat szólaltat meg. Az első és második szakasz kíséretében megszólaló akkordok modális harmonizálásra utalnak, helyenként pentaton szeletek szólalnak meg függőleges helyzetben, pl: *á-é-fisz* (2. ütem), vagy *á-é-gisz-b* (3. ütem), vagy *á-é-fisz-b* (4. ütem), vagy *á-é-gisz-á* (5. ütem, 3. kottapélda).

Tehát a harmonizálás nem a terece épülő akkordokat használja, hanem a dallamban létező pentaton szeleteket építi egymásra. Érdekes még e harmonizálásban, hogy a dallam első felében, amely a pentaton magot (*á, b, cisz*) domborítja ki, az *ostinato* kíséret legmélyebb hangja az *á* hang, éppen a pentaton hangnem első rendű pillére. Az első és második szakasz utolsó két ütemében már polifonikussá válik a kíséret és unisono zárul.

Ritmus szempontjából a szólamok ritmikailag és metrikailag párhuzamosan haladnak, tehát az együtthangzás homofon jellegű.

A harmadik szakaszban a dallam szintén a felső szólamban van, a kíséret metrikailag, ritmikailag párhuzamos, homofon jellegű. Itt már terc- és szekundakkordok is megszólalnak, tehát már nem annyira hangsúlyozott a kíséretben a pentaton jelleg.

3.

Andante ♩ = 108 *molto espressivo* *mf*

S. *mf*

1. Jö - nek, jö - nek,
2. Ök - rös sze - kér

MS. *mp*

Jö - nek, jö - nek! 1. Jö - nek, jö - nek,
2. Ök - rös sze - kér

A. *mp*

Jö - nek, kő - nek, hogy vi - gye - nek! 1. Jö - nek, jö - nek,
2. Ök - rös sze - kér

4

hogy vi - gye - nek, Jö - nek, jö - nek, hogy vi - gye - nek.
a ka - pu - ban, Ök - rös sze - kér a ka - pu - ban.

hogy vi - gye - nek, Jö - nek, jö - nek, hogy vi - gye - nek.
a ka - pu - ban, Ök - rös sze - kér a ka - pu - ban.

hogy vi - gye - nek, Jö - nek, jö - nek, hogy vi - gye - nek.
a ka - pu - ban, Ök - rös sze - kér a ka - pu - ban.

A befejezés *ossia*, tehát kétféle megoldás található, egy egyszerűbb és egy körülírt változat (4. kottapéllda). Mindkét változatban a zárófordulat legmélyebb

szólama visszahozza az előző ütem felső szólamának ritmikáját, amivel kompenzálja a záróképlet hosszan tartott hangjait.

Az egyszerűbb változat *fisz-cisz-fisz* üres kvinten zár. A második megoldásban melizmatikusan továbbképezi a záróképletet és ezzel mozgalmasabbá teszi azt. Akkordikusan a *d-fisz-gisz* visszautal az előző pentatonikus feldolgozásra. Tehát a két záradék szólamai, azok dallamai különbözőek.

4.

22 ** poco sostenuto*

ja ja jaj ja ja jaj jaj jaj jaj jaj!

le - vedd, ja ja jaj jaj jaj jaj jaj jaj!

le - vedd, ja ja jaj ja ja jaj jaj jaj jaj jaj!

Ossia *poco rall.*

jaj jaj jaj jaj jaj jaj!

jaj jaj jaj jaj jaj jaj!

ja ja jaj jaj jaj jaj! ja ja jaj!

* Amennyiben tovább megyünk a harmadik tételre, úgy az ossia változatot énekeljük!

A szerző a partitúra végén magyarázatot ad az *ossia* használatmódjára. Az első változat határozottabb változata arra az esetre utal, ha a tételt önállóan adják elő. Az *ossia* a folytatást készíti elő.

III. tétel: *A kapuban a szekér*

A tétel *Allegro* tempója és feszes ritmikája az előzőektől lényegesen különbözik. Alapritmusa nyolcadlűktetéses. Sormérete 7 szótagú, a ritmus nyolcadmozgása a hétszótagú vers elemi ritmikus vetülete. A szöveg motívumainak tréfás utalásai alapján az énekelt táncszók közé sorolható.

Lajtha László, aki e dalt elsőnek gyűjtötte, azt írja, hogy az asszonyok akkor éneklik, mikor a menyasszony kelengyét felrakják a szekérre. A dal megtalálható Lajtha László *Széki gyűjtésében* az 56. szám alatt. Későbbi gyűjtésből a Jagamas – Faragó kötet 228. száma alatt található.

A lá-végződésű pentaton dallam négysoros, kadenciarendje 5 5 5 1. Dallamszerkezete AA_vBB_k.

A feldolgozás *fisz-moll* hangnemű és három szakaszt tartalmaz. Mindhárom szakasznál az első két verssort határozatlan magasságokon, azaz kiáltva szólaltatja meg a mezzoszoprán és az alt. A többszólamú szerkesztés végig homofon.

Az első szakaszban a teljes dallam előbb a szopránban szólal meg, majd a második és harmadik dallamsor megismétlődik az altban oktávval mélyebben. Háromütemnyi átvezetés után következik a második szakasz, ugyanazzal a szerkezettel és kísérettel, valamint az átvezető résszel. Ilyenformán ebben a két szakaszban a vers minden sorpárja kétszer hangzik el (kiáltva, majd az előtag énekelve az 1-2. verssorral, végül az utótag a 3-4. verssorral).

A harmadik szakasz énekelt része és kísérete három dallamsorban az előzőkkel egyezik, a negyedik sor hét ütemnyire bővül a dallam variációjával, ami a záróhangot oktávval magasabbra helyezi.

A tétel dúr hármashangzattal zárul (5. kottapéllda).

5.

28 *f*

3. Ö - röm - a - nya jöj - jön ki, Hogy az aj - tót

nyis - sa ki! 3. Ö - röm - a - nya jöj - jön ki, Hogy az aj - tót

nyis - sa ki! 3. Ö - röm - a - nya jöj - jön ki, Hogy az aj - tót

32

nyis - sa ki. E - resz - sze be a ve - jét, A lá - nya sze -

nyis - sa ki. E - resz - sze be a ve - jét, A lá - nya

nyis - sa ki. E - resz - sze be a ve - jét, A lá - nya

36

re - tő - jét, E - resz - sze be a ve - jét,

sze - re - tő - jét, E - resz - sze be a ve - jét, _____

sze - re - tő - jét, E - resz - sze be a ve - jét, _____

39

A lá - nya sze - re - tő - jét!

A lá - nya sze - re - tő - jét, sze - re - tő - jét!

A lá - nya sze - re - tő - jét, sze - re - tő - jét! attacca

IV. tétel: *A menyasszony szép virág*

A dal Lajtha László *Széki gyűjtés* 55. száma alatt található meg először.

A dallam fríg hangsorú, melyben két módosított hang fordul elő. Az első sorban a hangsor szextje van felfele módosítva, az utolsó ütemben a harmadik fok felemelése kromatikus (bőmásodos) fríg zárlatot hoz.

A dallamstrófa sorai két 8 vagy 7 szótagos vers méretére bővültek. A dallamvonal ereszkedő, ami egyúttal kvintismétlés nyomait hordozza. Ezt bizonyítja a sorok kadenciájának rendje, melyek 4 5 VII 1 fokokon helyezkednek el, ahol a 4 kvint-megfelelője a VII, és az 5 kvint-megfelelője az 1. A dallamban kvintismétlések nincsenek, de a párhuzamos sorok – az első és harmadik, valamint a második és negyedik sor – kadenciái kvinttávolságra vannak.

A feldolgozás tempója *Andantino*. Három szakaszt hoz, melyek közül az első és második ismétlés. A háromszólamú feldolgozásban néhány helyen a mezzoszoprán szólama oszlik kétfele (*divisi*).

Az első és második szakaszban kezdetben mindhárom szólam ritmikailag együtt mozog, nyolcadlűktetéseken, homofon szerkezetű. A második szakasz második felében a kísérő szólamok negyedlűktetésre váltanak

át összevonással, helyenként párhuzamos tercmozgásban, máshol ellentétes mozgásban, a szakasz utolsó négyszótagnyi zárlatánál *unisono*-ban.

A harmadik szakasz kíséretében a mezzoszoprán és alt polifon jellegűvé válik. Minden sorkezdetnél kontratimppel indul a második ütemrészen és nagy szinkópával váltakozik (6. kottapélda).

6.

13 *mf* *a tempo*
 Gye - re - szí - vem, gye - re már, Mer' a szí - vem té - ged vár,
mf
 Gye - - re, Gye - - re,
mf
 Gye - - re, gye - - re,

15 *rall. poco a poco* *pp*
 Té - ged ó - hajt, té - ged vár, Té - ged csó - kol - ni nem kár.
pp
 Csó - kol - ni nem nagy kár.
pp
 Csó - kol - ni, csó - kol - ni nem kár. *attacca*

A tétel dúr hármashangzattal, *gisz-szel* zár, ami a modális harmonizálásban a fríg dallamoknál általános jelenség.

V. tétel: *Nincs több kutya a faluban*

Szatírikus szövegű, énekelt táncszó jellegű mulatódal. Tempója gyors, *Allegretto giocoso*. A ritmus 6/8-os képletekre épül. Dallama nyomtatott forrásban nincs meg. Lelőhelye azonosítatlan.

Az ABB_k szerkezetű dallamszakaszokra 2-2 verssort énekelnek, a második verssort ismétlik. Hangsora *dúr pentachord*.

A feldolgozásban a 6/8-os kíséret sok helyen felbontásokkal a dallam trocheus és jambus váltakozása helyén 3/8-os lüktetéseket hoz, tehát mozgékonyabbá válik. Ugyancsak a kíséretben több helyen kontratimpek találhatók, vagyis a ritmus-imitáció eltolódik egy nyolcaddal. A zárórészben emiatt szinkópaláncok alakulnak ki. Mindezek az eszközök rendkívül élénkítik a darabot, aszimmetrikus jelleget kölcsönözve a trocheus-jambus szembeállítására révén.

A feldolgozás öt szakaszból áll, melyek közül az első-harmadik-ötödik szakaszban a dallamot a szoprán intonálja. A második és negyedik szakaszban az alt kvinttel mélyebben hozza a dallamot, mindhárom szólam szövegpótló szótagokat énekel. A szólamok szöveghasználatával párhuzamosan a szakaszoknál hangnembváltás van: *A'-dúr*-ban van az egy-három-öt és *E'-dúr*-ban a kettő-négy.

Az ötödik szakaszban az első szakasz két dallamsora és szövege változatlan kísérettel tér vissza. Ezt követően, a harmadik dallamsor kezdő és zárómotívuma közé kötetlen szerkezetű bővítő rész ékelődik. Ebben a játékos jellegű részben, hangnemi kitérésekkel variált dallamtöredékek, valamint szövegtöredékek és pótszótagok váltakoznak. A feldolgozott dallam harmadik sorának motívumai által határolt, mozgalmas bővítés *Coda*-szerű szerepet kap a tétel keretében (7. kottapélda).

7.

25 *ff*

Nincs több ku - tya a fa - lu - ba, Mert meg - et - ték

ff

Nincs több ku - tya a fa - lu - ba, Mert mind meg - et - ték

ff

Nincs több ku - tya a fa - lu - ba, Mert mind meg - et - ték

28 *subito p*

a lag - zi - ba, Mert meg - et - ték, Tra la la la la.

a lag - zi - ba, Mert meg - et - ték, Tra la la la

a lag - zi - ba, Mert meg - et - ték, Tra la la la

31

Mert meg-et-ték, tra la la la, meg-et-ték, hej, de, mert

la la la la la tra la la la la meg-et - ték azt, mert

la la la la la la la la la la hej! De meg - et - ték, mert

35

meg - et - ték, haj! Mert mind meg-et - ték azt a lag - zi - ba.

mind meg - et - ték, Mert mind meg-et - ték azt a lag - zi - ba.

mind meg-et - ték, Mert mind meg-et - ték azt a lag - zi - ba.

Következtetések

Birtalan József a *Lakodalmas énekek* című nőikarra írt művében Erdély különböző tájegységeinek jellegzetes lakodalmi dalait használja fel, tételek szerinti sorrendben: 1) Felső Marosmente, Régen környéke, Marosmagyaró; 2) Kalotaszeg, Bánffyhunrad környéke, Mákó község; 3-4) Mezőség, Szék község; 5) a tétel dallamának lelőhelye azonosíthatatlan. Kérdésünkre, hogy a dallamok az ő gyűjtései-e, a szerző azt válaszolta, hogy egyik sem, azokat különböző helyekről szedte össze, mint már leírt dallamokat.

Folklorisztikailag, műfajilag a dalok a lakodalom alkalmához, annak különböző momentumaihoz kötődnek: menyasszonybúcsúzó, a menyasszony távozása a szülői háztól, kelengyevivés, érkezés a vőlegényi házhoz, lakodalmi mulatódal.

Az öt dallamból négy a régi stílusba tartozik, ereszkedő dallamvonalú pentaton és fríg dallamok lévén. Az ötödik dallam a kisambitusú újabb rétegbe tartozik és dúr jellegű.

A ciklus dinamikája a táncszvit felépítését követi. A tempók sorrendje: *Allegro moderato*, *Andante*, *Allegro*, *Andantino poco rubato* és *Allegretto giocoso*. A hangnemek sorrendje: I. tétel *é-moll* – *b-moll* – *é-moll*; II. tétel *fisz-moll*; III. tétel *fisz-moll*; IV. tétel *é-fríg*; V. tétel *A-dúr*.

Birtalan József *Lassú és gyors – Két népdal vegyeskarra*

A mű 1958-ban keletkezett, a Pedagógiai Líceum kórusa számára. Az 1958-as bemutatón a szerző felesége, Birtalan Judit vezényletében csendült fel.

A *Lassú és gyors Két népdal vegyeskarra* című alkotásnak a szövege *Doină și joc* címmel román fordításban is létezik.

A négyzólamú vegyeskari mű két tétele a lassú-gyors táncpárok példáját követve, egy *Parlando* és egy *Con moto* előadásmódú, a *Te túl, rózsám, te túl* és az *Én istenem, adj egyet* szövegkezdetű népdal feldolgozását fűzi össze.

I. tétel *Te túl rózsám (Dincolo de codru)*

I. 1. Az első tételben feldolgozott népdal előadásmódja *parlando*, amivel együtt jár a kötetlen ritmusszerkezet, melyben a nyolcad értékű lüktetések sorát helyenként hosszan kitartott hangok szakítják meg. A hangsor félhang nélküli pentaton, relatív értelmezésben *lá-végű*. A dallam járására jellemző, hogy nagyjából a pentaton magon mozog, de első részében a magas (szeptim, oktáv) fokokat is érinti. Ezek alapján a *pszalmódizáló* stílusba tartozik.

Kadenciarendje: 8 b3 b3 | b3 b3 1. A hatsoros szakasz négy sorosra vezethető vissza: mindkét dallamtag variált sorismétléssel bővült ki, a főzárlat a harmadik sornál van. Szerkezete A B B_v | A B B_k. Mivel a vers szakaszai csak négy sorból állnak, a dallam hat sorához igazodva, minden sorpárnál a második verssor megismétlődik.

A népdalt Kodály Zoltán 1910-ben gyűjtötte, Csík megyében, és *A magyar népzene* című könyvének példatárában a 171. szám alatt közölte. A feldolgozás szövegéből a Kodály közölte második és harmadik szakasz feltehetően azért maradt ki, mert tartalma megszakítja a gondolatmenet összefüggését. Ettől eltekintve, a szöveg ugyanaz. Kodály dallamlejegyzésével

összevetve, néhány jelentéktelen ritmikai eltérés is található: a hosszan kitartott hangokat Kodály helyenként koronával jelezte; ezek helyén – a többszólamú partitúra kívánalmainak megfelelően – pontosan mérhető értékek találhatók. Feltehető, hogy az eltérések a szerző módosításai, de nincs kizárva, hogy a feldolgozott változat egy későbbi, helyi gyűjteményből származik.

I. 2. A kórusműben – akárcsak Kodály lejegyzésében a törtszámok nélküli, csupán ütemvonalakkal jelölt metrikai tagolásban – a hatszótagú verssorokra énekelt dallamsorok ütembeosztását a nyolcad értékűnél hosszabb hangok helye tagolja 3+3 vagy 4+2 szótagnyi egységekre, ami 3/4, 4/4 vagy 2/4-es ütemek váltakozását eredményezi. A polifonikus feldolgozásban azonban, a szólamok önállósága okán, az ütemkeretek jelzésértékűvé válnak.

A feldolgozásban a hangnemváltás és a fődallam szólambeli elhelyezése a népdal szövegének tartalmi tagolását követi. Műfajilag a *keservesek* közé tartozó szöveg tartalmában három egységre tagolható:

*α-szövegrész a távol élő kedves miatti *bánat* (első szakasz utótagja: *Én meg innen sírok A bánat mezején*) és a találkozás vágyát sugalló *kérdés* (második szakasz előtagja: *Szeretném még tudni Mikor leszen neked visszafordulásod?*);

*β-szövegrészben a *válaszok* a kilátástalanságot fejezik ki a lehetetlen képzettársítások sorával (második szakasz utótagja: *Mikor tűzbehelyeden Csukros rózsát látok*; harmadik szakasz: *Mikor két szem búza Tíz kalangyát terem, Két gerezd szőlőből Tíz veder bor leszen*);

*γ-szövegrész a *lemondás* (negyedik szakasz előtagja: *Csak azt tudd meg, rózsám, Hogy sohase leszen*).

A kísérőszólamokban a hangkészlet hétfokúvá, természetes mollá egészül ki (elszórtan módosított fokokkal; csak a leszállított második fok jelenik meg több helyen). A hangnemváltás és a dallam szólambeli elhelyezése a három részben a következő:

α -szövegrészben *é-moll*, a dallam a szopránban (első és második szakasz),
 β -szövegrészben *é-moll* – folytatás a tenorban, majd *á-moll* a basszusban
(harmadik szakasz),

γ -szövegrészben *é-moll*, dallam a szoprán szólamban (negyedik szakasz).

A *szólamok száma* kiírás szerint a hagyományos vegyeskari felállást mutatja, a feldolgozás során azonban az alt és tenor két, a basszus pedig három szólamra oszlik. A *divisi*-k eloszlanak a szakaszok során és a polifon szerkesztés eredményeként általában három-, négyszólamú a mű. Szólamszám-emelkedés a szöveg sugallta drámai helyeken fordul elő: a második szakasz *kérdése*, a *Szeretném még tudni Mikor leszén...* hatszólamú; a harmadik szakasz *válaszai*, a *Tíz kalangyát terem* és *Tíz veder bor leszén* ötszólamúak; a legdrámaibb negyedik, *A tempo*, *Appassionato* előadásmódú szakasz *lemondása*, a *Tudd meg rózsám...* hétszólamú felrakásban van, de a szakasz és a feldolgozás végére (*Zöld levele leszén*) ötszólamúvá „szelídül”.

A szólamok *belépésének sorrendje*: szoprán, alt I.-II., tenor, basszus I.-II.-III. A feldolgozott dallamot az egyes szólamok a tétel során a következő megosztásban szólaltatják meg: az első szakasz a szopránban; a második előtagja (kérdés) a szopránban, utótagja (válasz) a tenorban; a harmadik szakasz előtagja egybeeséssel indul a basszusban, utótagját oktávpárhuzamban hozza a tenor és a basszus; a negyedik szakasz előtagját a szoprán indítja az alt I.-II. ellenpontdallamával, melyhez a tenor és basszus akkordkísérete társul (a dallamsor harmadik negyedértékétől), de az utótag *stretto* imitációban szólal meg a szoprán-tenor-basszus-alt sorrendű belépéseivel.

A fődallamot *kísérő szólamok ritmusa*, az állandó mozgást biztosító komplementer ritmika elvének értelmében kompenzálja a dallam ritmusát: az első szakaszban (α -szövegrész) hosszan kitarított, álló hangértékű akkordkíséretet lát el az alt I.-II. és tenor szólam (1. kottapélda).

1.

5

p

A Mál-nás er - de - jén. Én meg in - nen sí-rok A bá-nat me-

te túl

te túl

mp

Én sí - rok a bá -

Én sí - rok a bá -

A második szakasszal kezdődően lép be a basszus I.-II., de a 3. verssor *Visszafordulásod?* szövege a szoprán-tenor-basszus imitációjában szólal meg, mintegy visszhangozva a kérdést (2. kottapélda).

2.

15

Mi-kor lé - szen ne-ked Visz-sza-for-du - lá - sod?

a Mi - kor lé - szen visz-sza-for-du-lá -

Mi - kor lé - szen?

Mi - kor lé - szen visz-sza-for-du-lá -

A harmadik szakasz (β -szövegrész) előtagjában a basszus kvinttel mélyebb dallamát a szoprán-alt I.-II.-tenor kíséri, 3. verssorát negyedértékű

eltolódással a szoprán az imitációs szerkesztés tonális válaszában megfelelően és tükörmegfordításban hozza (3. kottapélda, 23-30 ü.); az utótag tenor-basszus oktávpárhuzamát a szoprán-alt együtemes eltolódással (harmadik szakasz 5. verssorától), kvinttel fennebb, egymáshoz képest ugyancsak oktávpárhuzamban imitálja, de a hatodik verssorról már háromszólamú akkordkíséretre vált. A β -szövegrész utolsó negatív válaszában a fokozódó feszültség csúcspontját a szoprán felkiáltásszerűen, a teljes mű legmagasabb *fisz* hangján hozza, ami alatt a dallamot oktávpárhuzamban a tenor-basszus intonálja. A reményvesztés mélypontját a basszus *A*-ig mélyülő, utolsó verssora jelenti (4. kottapélda).

3.

23

-lá - tok. Tíz ka - lan - gyát

mp

mp

mp

8 Csuk-ros ró-zsát lá - tok. Tíz ka - lan - gyát

mf

Mi-kor két szem bú-za Tíz ka-lan - gyát te-rem.

27

te - rem, Tíz ka - lan-gyát te - rem. Hét ge - rezd -

te - rem, te - rem. Két ge - rezd

8 te - rem, te - rem, Két ge - rezd szó - lö - böi

Tíz ka - lan-gyát te - rem, Két ge - rezd szó - lö - böi

A negyedik szakasz (γ -szövegrész) előtagjában az alt-tenor-basszus egyenletes negyedmozgásban kísér, szinkópáltan kiemelve a lemondás *soba* szavát. A *stretto* imitáció (3-4. verssor: *Száraz jegenyének Zöld levele léssen*, 5. kottapélda) a 6. verssornál izometrikusra vált. A zárósor akkordmenetének érdekessége, hogy a záróakkordra (*É-b-b-é'-é'*) a szoprán ereszkedő *glissando*-jával ellenmozgásban a basszusszólam – a hangszeres kíséretben használatos – emelkedő triolás figurációja vezet. A befejező akkord üres kvint-kvárt.

4.

31 *rallentando*-----

ből Tíz ve - der bor lé - szen... Aj!

ből Tíz ve - der bor lé - szen... Aj!

Tíz ve - der bor lé - szen... Aj!

Tíz ve - der bor lé - szen, Tíz ve - der bor lé - szen.

5.

39

Szá - raz je - ge - nyé - nek Zöld le - ve - le lé - szen,

Sz - raz je - ge - nyé - nek Zöld le -

Szá - raz je - ge - nyé - nek Zöld le - ve -

Szá - raz je - ge - nyé - nek Zöld le -

A *Parlando* előadásmódú tétel agogikai és dinamikai vonulata a szakaszok során: az elsőben *mp-p-pp*, a másodikban *marcato* agogikával *mf*, a harmadikban *mf-mp*, *rallentando*, korona, *decrecendo*, a negyedikben *A tempo*, *Appassionato*, *f-mf* *rallentando*, *decrecendo*, *pp*.

II. tétel *En Istenem, adj egyet ... (De-aş avea)*

II. 1. A feldolgozott népdal táncdallam, szövege közismert tréfás dal. Előadásmódja *giusto* (kötött), ritmusszerkezete a hétszótagú népdaloknál gyakran előforduló alapképlet: ♩ ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ || A szöveg hosszú és rövid szótagainak váltakozása helyenként a negyedpárok alkalmazkodását vonja maga után. Ennek következményei a pontozott negyedből és nyolcadból álló, úgynevezett „nyújtott” (hosszú-rövid) vagy „éles” (rövid-hosszú) képletek. A dallam hangsora félhangnélküli *pentaton*, moll jellegű (relatív elnevezéssel *lá-végű*).

Dallamszerkezete A A B^k B, záróhangjai VII VII 4 1. Ez a dallam a magyar népdalok jellegzetes típusait tartalmazó gyűjteményekben nem található meg; valószínű, hogy egyedi vagy táji alkotás. A magasról mélybe hajló kezdősorok és azok sajátos zárófordulatai alapján lehet ráismerni arra az Erdélyszerte elterjedt típusra¹, amelyből az itteni dallam levezethető. Az átalakulás folyamán elmaradt a típus kezdősora és a negyedik sor elé annak felfüggesztett zárlatú változata ékelődött be, újraalakítva a négysoros szakaszt².

II. 2. A feldolgozásban ugyan nem szerepel a *giusto* jelzés, de a dallam táncos jellegét sugallja a *Con moto* tempójelzés és a 4/4-es ütemjelzés.

A tétel során a szólamok száma négy, csak az utolsó ütemekben bővül hatra a szoprán és tenor *divisi*-jével.

¹ Jagamas – Faragó: 1974. 8. sz. és a 8. sz. jegyzet.

² A két dallam összehasonlítása és az átalakulás levezetése Szenik Ilona szóbeli észrevételén alapul: „ilyesmi nem lépten-nyomon van a folklórban, mégsem egyedi eset”.

A kórusműben a fődallam mindhárom szakaszban a szoprán szólamban van. A négyszólamú szerkesztésmód homofon és a kísérő szólamok hétfokúvá, *é természetes moll*-á egészítik ki a fődallam pentaton hangkészletét. A kísérő szólamok közül a félértékenként, majd az utolsó előtti ütemben negyedértékenként haladó basszusnak van elsődleges szerepe, mind a táncszerűség, mind a hangzatváltások meghatározásában. A harmonizálásban tercépítkezésű hármas- és négyeshangzatok fordulnak elő, alaphelyzetben vagy szext és kvintszext megfordításban. A modális harmonizálás alapelveinek alkalmazását³ jelzik a hangzatfűzésben használt *plagális lépések* (6. és 7. kottapélda), a *vezérhang hiánya* (V. fokú akkordnál az 6. kottapéldában, III. fokú akkordnál a 7. kottapéldában). Ebben a szövegkörnyezetben a domináns szerepét a finálisnál nagyszekunddal mélyebb VII. fok (a *szubtonális*) tölti be (a 6. kottapéldában az első dallamsor záróhangjánál, továbbá alaphelyzetben a második dallamsor zárlatánál van jelen). A szakaszt záró akkordfűzésben a VII. fokú szeptimakkordot az I. fok követi, ami autentikus lépés ugyan, de az alaphangok közötti nagyszekund okán plagális lépés érzetét kelti (a 7. kottapéldában). A II. fokú akkord kvintjének módosítása (*cisz*) a szűkített hármashangzatot mollá változtatja (a harmadik dallamsor zárata a 8. és 9. kottapéldában). A IV. fokú akkord tercének módosítása (*cisz*) a kvintrokon dór hangnem színezetét hozza, míg az I. fokú akkord tercének felemelése (*gisz*) a moll jellegű hangnemek modális zárására jellemző *pikárdiai terc* (mindkettő a negyedik dallamsorban, a 7. kottapéldában).

³ Bárdos: 1979, 13-21.l. alapján.

6.

Con moto

47 *mf*
 Én is - te - nem, adj e - gyet,
mp
 Én is - te - nem,
mp
 Én is - te - nem,
mp
 Én is - te - nem.

VI $\frac{6}{5}$ IV $\frac{4}{3}$ I VII $\frac{6}{6}$

7.

mf 1.
 Adj egy ked - vem - re va - lót.
mf
 Adj egy ked - vem - re va - lót.
mf
 Adj egy ked - vem - re va - lót.
mf
 Adj egy ked - vem - re va - lót.

IV $\frac{7}{\#3}$ III $\frac{6}{6}$ IV $\frac{6}{6}$ VII $\frac{7}{7}$ I $\frac{\#3}{3}$

A második és harmadik szakaszban a hangzatsfűzések sora és a basszus dallammenete nem változik. Viszont különbség van a kíséret ritmusában, amely szakaszonként feszültebbé és mozgékonyabbá válik.

Az egyes szakaszokban alkalmazott háromféle kíséretmód ritmikája a népzénészekről a kíséretben játszott „kontraritmusra” emlékeztet, anélkül, hogy pontos mása lenne; a zenészek elnevezéseivel: „lassú dűvő” (első szakasz), „esztám” (második szakasz), „gyors dűvő” (harmadik szakasz)⁴.

A második szakasz ritmikáját feszültebbé teszik a középső szólamokban kontratimpel induló szinkópás képletek: ♯ ♩ | (harmadik dallamsor, 8. kottapélda). A harmadik szakaszban mindhárom kísérő szólam negyedértékekben mozog, az előbbieken félértékenként változott harmóniák kétszer szólalnak meg (harmadik dallamsor, 9. kottapélda).

⁴ Pávai: 1993. Kontraritmus c. fejezet, 87-97. lap.

8.

De nem mon - dom meg, hogy ki,

A a

Nem mon - dom meg,

9.

Sze-ret en - gem még más is,

Sze-ret en - ge - met még más is,

Sze-ret en - ge - met még más is,

Sze-ret en - ge - met még más is,

A tétel mindhárom szakaszában megismétlődik az utótag. A harmadik szakasz utótagjának ismétlésekor a *seconda volta* hatásos befejezéssel a basszus és szoprán szólamot ellenmozgásban vezeti az alaphangra és oktávra (10. kottapélda).

10.

1. 2. *ff*

Ná-lá - nál szebb vi-rág is! Ná - lá - nál szebb vi-rág is!

Ná - lá - nál szebb vi - rág is! Ná - lá - nál szebb vi-rág is!

Ná - lá - nál szebb vi - rág is! Ná - lá - nál sebb vi-rág is!

Ná - lá - nál szebb vi - rág is! Ná - lá - nál szebb vi-rág is!

A *Con moto* tempójú tétel agogikai és dinamikai vonulata a szakaszok során: az elsőben *mp-mf*, a másodikban *marcato* agogikával *p-mf*, a harmadikban *mf-ff*. A szoprán szólamának a szólisztikus vagy hangszeres előadáshoz közelítő díszítései (előkéek, utókák, grupettek) igen megnehezítik az előadást, jól képzett énekeseket igényelnek. Ugyanakkor egy nyugodtabb tempót feltételeznek, amelynek során a díszítések érvényesülhessenek – a *Con moto* tempó tehát csak az előző tételhez viszonyítva mozgalmasabb, alapjában véve esetleg *Andante*-ig gyorsulhat. A díszítések az utolsó ütemekben a tenor I. szólamára is érvényesek.

A vegyeskari mű – amint a szerző műjegyzékéből⁵ kitűnik – nyomtatásban, kétnyelvű szöveggel ugyan megjelent, az általa később használt (és elemzésre számunkra átadott) partitúra azonban számos dinamikai bejegyzéssel gazdagodott, a kíséretben pedig dallamkettőzés, szólamszám-, valamint szövegbeli eltérést, javítást mutat – ezért fontosnak tartottuk újraírni az így kiteljesedett partitúrát.

Következtetések

A négyszólamú vegyeskari mű két tétele a lassú-gyors táncpárok példáját követve, egy *Parlando* és egy *Con moto* előadásmódú népdal feldolgozását fűzi össze.

Az *első tétel*ben feldolgozott népdal *parlando* előadásmódjával együtt jár a kötetlen ritmusszerkezet. A kórusműben a hatszótagú verssorokra énekelt dallamsorok ütembeosztását a nyolcad értékűnél hosszabb hangok helye tagolja 3+3 vagy 4+2 szótagnyi egységekre, 3/4, 4/4 és 2/4-es ütemek váltakozását eredményezve.

⁵ Birtalan József kéziratos műjegyzékében, a *Kórusműveim jegyzéke* 29. szám alatt található.

A feldolgozott dallam hangsora félhang nélküli pentaton, de a kísérszólamokban a hangkészlet hétfokúvá, természetes mollá egészül ki.

A feldolgozásban a hangnemváltás és a fődallam szólambeli elhelyezése a népdal *keservecek* közé tartozó szövegének tartalmi tagolását követi: első és második szakasz *é-moll*, a távol élő kedves miatti bánatot tükrözi, dallam a szopránban; harmadik *é-moll* folytatás a tenorban, majd *á-moll* a basszusban – válaszok; negyedik *é-moll*, lemondás, dallam a szopránban.

A négyszólamú vegyeskari letét szólamainak száma a szöveg sugallta drámai helyeken emelkedik: a második szakasz *kérdése* hatszólamú; a harmadik szakasz *válaszai* ötszólamúak; a legdrámaibb negyedik szakasz *lemondása* hétszólamú, a szakasz és a feldolgozás vége ötszólamú.

A fődallamot *kísérő szólamok ritmusa* kompenzálja a dallam ritmusát: az első szakaszban hosszan kitartott, álló hangjegyértékű akkordkísérettel, a második-harmadik-negyedik szakaszban imitációval, a negyedik szakasz 3-4. verssorának *stretto* imitációja az utolsó verssorra izometrikusra vált. A zárósor akkordmenetének érdekessége, hogy az *É-b-b-é'-é'* üres kvint-kvárt záróakkordra a basszusszólam – a hangszeres kíséretben használatos – emelkedő triolás figurációja vezet.

A *Parlando* előadásmódú tétel agogikai és dinamikai vonulata az első két szakasz során emelkedő, a harmadikban halkul és *rallentando* ill. korona lassítja le, a negyedik lemondása az *A tempo, Appassionato* kitörés után pedig a szakasz és feldolgozás végére *pp*-ig halkul és *rallentando* végére koronás hangon zárul.

A második tételben feldolgozott népdal táncdallam. Előadásmódja *giusto*.

A dallam hangsora félhang nélküli pentaton, moll jellegű, de a kísérszólamok hétfokúvá, *é természetes mollá* egészítik ki a fődallam pentaton hangkészletét.

A kórusműben a fődallam mindhárom szakaszban a szoprán szólamban van. A négyszólamú szerkesztésmód homofon.

A harmonizálásban tercépítkezésű hármashangzatok fordulnak elő. A modális harmonizálás alapelveinek alkalmazását jelzik a hangzatfűzésben használt *plagális lépések*, a *vezérhang hiánya* – a domináns szerepét a *szubtonális* tölti be.

A második és harmadik szakaszban a kíséret ritmusa szakaszonként feszültebbé és mozgékonyabbá válik: az egyes szakaszokban alkalmazott háromféle kíséretmód ritmikája (lassú dúvó, esztám, gyors dúvó) a népzeneiséktől a kíséretben játszott „kontraritmusra” emlékeztet. A második szakasz ritmikáját feszültebbé teszik a középső szólamokban kontratimppel induló szinkópás képletek.

A *Con moto* tempójú tétel agogikai és dinamikai vonulata a szakaszok során *mp*-tól *ff*-ig erősödik, *marcato* agogikával. A szoprán (az utolsó ütemekben tenor I. kettőzéssel) szólamának díszítései (előkék, utókák, grupettek) jól képzett énekeseket igényelnek, valamint nyugodtabb tempót feltételeznek – a *Con moto* tempó tehát csak az előző tételhez viszonyítva mozgalmasabb.

Birtalan József *Két út van előttem*

A háromtételes, *à capella* kórusra írt vegyeskari mű¹ 1969-ben keletkezett. Bemutatására 1970-ben került sor a Szászcsávási Énekkar előadásában a szerző vezényletével.

A *Két út van előttem* című népdalszvit kétnyelvű változatban (*La răscruce de drumuri. Versuri populare. Prelucrare pentru cor mixt. 1969*) címmel megjelent a *Népi Alkotások Maros Megyei Háza – Marosvásárhely* kiadásában, 1970-ben.

Műfaja a szerző meghatározása szerint *népdalszvit*. Szerkezetét tekintve három tételből áll, átvezető részekkel az egyes tételek között és *coda*-szerű zárással.

I. tétel *Két út van előttem... (Două căi m-așteaptă)*

A feldolgozott népdal a diatonikus recitáló, úgynevezett *sírató stílusba* tartozik. Hangsora *dór*; átmenő díszítőhangként a leszállított 6. fok a természetes moll színezetét hozza. A dallamszerkezet A A_k B C, a záróhangok az 5 4 4 1 fokokon helyezkednek el. Szerkezeti jegyei alapján a szaktudomány a stílus egyik típusának képviselőjeként tartja nyilván².

Az előadásmód lassú tempójú *giusto*. A hatszótagú vers mértékének megfelelő ritmusszerkezetnél, a 4/4-es ütemekben a hosszú (félértékű) hangok 4+2, a harmadik dallamsorban 3+3 szótagnyi egységeket határolnak el.

A négyszólamú kórusmű előjegyzése *f-moll*, így a partitúrában a dallam *dór* szextje mindig módosított hangként jelenik meg (*d*). A dallam mindkét szakaszban a szopránban van, a kíséret szerkesztésmódja homofon. Az akkordkészlet és a hangzatfűzés modális.

¹ Birtalan József kéziratos műjegyzékében, a *Kórusműveim jegyzéke* 17. szám alatt található.

² MNTK II. 39. típus.

A két szakasz harmonizálása között helyenként eltérések vannak: az első szakasz előtagjában az alt-tenor-basszus kísérszólamainak akkordkísérete a negyedmozgástól a félértékű felé haladva simul ki, a komplementer ritmika értelmében csak az alt-basszusnak a sorok végi, ellenmozgású átfutó-, ill. váltóhangjai teszik mozgalmassabbá a ritmust (1. kottapélda). Az utótagban a (3. verssor) tenor-basszus szólamainak szinkópái bontják meg az egyenletes lassú mozgást.

1.

Andantino

The musical score is for a piece titled "Andantino" in 4/4 time. It features four staves: three for vocal parts (Soprano, Alto, Bass) and one for the Bass line. The tempo is marked "Andantino" and the dynamics are "mf". The lyrics are in Hungarian and Vietnamese.

Lyrics:

Két út van e - lőt - tem: Me - lyi - ken in -
Do - uã cãi m'ạ - teap - tả, Pe ca - re voi

Két út van e - lőt - tem: Me - lyi - ken in -
Do - uã cãi m'ạ - teap - tả, Pe ca - re voi

Két út van e - lőt - tem, Me - lyi - ken in -
Do - uã cãi m'ạ - teap - tả, Pe ca - re voi

A második szakasz akkordikus kíséretének ritmikája fordított: a hosszabb értékektől halad az apróbbak felé. Teltebb hangzást a basszus szólamának első verssorbeli kettőzése eredményez.

A sorvégi mozgalmasságot egyfelől az alt-tenor *búcsúzó* szó ismétlése okán a nyolcadmenetű, szextpárhuzamban ereszkedő és a fődallamhoz viszonyítva ellenmozgású betoldása (2. kottapélda 9-10. ütem), másfelől a szakasz 4. verssorának végén a tenor késleltetett akkordhangjai hozzák (3. kottapélda).

2.

csúz - zak? Sző - ké - től bú - csú - zom, Bar - na meg - ha -
 le - ge? *f* De'l a - leg pe oa - cheș, Pe bă - lai il
 csúz - zak? El - bú - csú - zom, bú-csú-zom, Meg - ha -
 le - ge? *f* De'l a - leg • pe oa - cheș, Eu il
 csúz - zak? El - bú - csú - zom, bú-csú-zom, Meg - ha -
 le - ge? *f* De'l a - leg pe oa - cheș, Eu il

3.

nyug - szik. M *dim. poco a poco* *pp*
 su - făr. *pp*
 nyug - szik. M *pp*
 su - făr. *pp*
 meg nem nyug-szik. M *pp*
 se - măn su - făr. *pp*
 nyug - szik. M
 su - făr.

A második szakasz végén álzárlat van, amely után szöveg nélkül (*m* hangzóval), *coda*-szerűen megismétlődik az utótag dallama, a középszólamok nagyívű melizmatikus kíséretével és a hangzatokat ütemenként váltó basszussal (a fokok sorrendje: III IV VII I), autentikus hangzathűzések, a hetedik fokról

nagyszekunddal lép az első fokra, ezért a lépés plagális színezetű. Ugyancsak a plagális jelleget erősíti a *coda* 2-3. ütemeinek akkordjaiban a *dé* hang keltette *f-dór*, ill. a *desz* keltette *feol* móduszok váltakozása (lásd a 3. kottapéldát). A *coda* és a tétel pikárdiai terces akkorddal zár.

II. tétel *Vettem violát (Răsărit-am roze)*

A dúr hangsorú dallam a népdal és a népies dal közötti átmeneti réteget képviseli³. A dallamszerkezet A B C D, a zárlatok rendje 1 5 8 1 a boltíves dallamjárást tükrözi.

A II. tétel *C-dúr*ban van. A szakaszok háromszólamúak. Az első és második szakaszban a szopránban van a dallam, az altban és a tenorban a kíséret; a harmadik szakaszban a dallam a tenorban, a kíséret az altban és szopránban van. A kísérő szólamok minden szakaszban szöveg nélküli, sóhajtásszerű motívumokat énekelnek. Ezek minden dallamsornál, szünet után, súlytalan ütemrészen lépnek be, és ahol az akkordkíséret lehetővé teszi, egymás tartott hangjait is kompenzálják/ellenpontozzák (4. kottapélda). Az első és második szakasz végén a három szólam *C-dúr*ban, *unisono* zár.

4.

21 **Andantino - Poco rubato**
mp

1. Ve - tet - tem vi - o - lát, vá - rom ki - ke - let - jét, Vá - rom a ga -
 2. Ki - kel a vi - o - la, de nem az a tel - jes, Ha - za - jött a
 1. Ră - să - di - t'am ro - ze și le-aș-tept să creas-că, Cum aș-tept iu -
 2. Ră - să - ri - t'au ro - ze în gră - di - na toa - tă, Dar iu - bi - rea

p
 M m m

³ Bartók: 1923, 166.sz. a C (vegyes) osztályban; Járdányi II. Függelékben a 168. lapon sorolja fel a kezdősorát.

A harmadik szakasz tenorbeli dallamának előtagjában a szoprán-alt kísér kontratimpel indított, sóhajtásszerű motívumaival. Az utótagban az alt folytatja ezt a kíséretmódot, de a szoprán, ugyancsak szöveg nélkül, negyedértékű késleltetéssel oktavpárhuzamban imitálja a tenor dallamát az utolsó verssor feléig. Az előző szakasz *unisono* zárását megbontva, a szoprán zümmögött motívumának dallammenete átvezet a *coda*-szerű részbe (5. kottapélda).

5.

poco meno mosso

31 *p* *M* *m* *m*

3. Her - vad az a fű - szál, kit a ka - sza le - vág, Her - vad az a
3. Floa - ra când e rup - tă, ea se veș - te - jeș - te, Tris - tă'i fa - ta

36 *m* *m* *m* *m* *m*

8 kis - lány, kit ba - bá - ja el - hágy.
ca - re du - pă dor tân - jeș - te.

A tétel *coda*-szerű, záró 6 üteme egyben a következő, III. tételhez képez átvezetést, a tétel *C-dúr*jának IV. fokú, kisszeptimes dúr akkordjával (6. kottapélda). Szerkezetét tekintve az átvezetés a dallam 3. sorának fordulataiból

szövődik, polifon szerkesztésmódban: az alt szólamát az e helyen belépő basszus imitálja. Minden szólam a sóhajtásszerű, szövegnélküli dallamot hozza. A basszus csak a *coda*-szerű befejező részben lép be⁴.

6.

III. tétel *Én istenem... (Pe cea care...)*

A feldolgozott népdal az erdélyi népzeneire különösen jellemző, bővültsoros – „jaj-nótának” is nevezett – lassú táncdallamok csoportjába tartozik. A sorok bővülésének sokféle módzata közül, ennél a dallamnál a második és negyedik sornál jelenik meg a bővülés, amely a zárlatot körülírva, két-két ütemnyivel toldja meg az illető sorok terjedelmét. A toldalékokra szövegpotló szótagokat énekelnek. A látszólag hatsoros szakasz tehát négy sorból áll, de a sorok nem egyforma terjedelműek. Ütemszámmal mérve a szakasz 2 2+2 2 2+2 ütemből áll (*beteropódikus*)⁵. A lépcsőzetesen ereszkedő

⁴ A nyomtatásban megjelent kotta II. tételének *coda*-szerű részében nyomtatási hiba van: az újonnan belépő szólam kulcsa nem violín-, hanem basszuskulcs kellene, hogy legyen, ami a dallamimitációból egyértelműen kitűnik.

⁵ Szenik: 1998, 173-174. l. és 43 c. példa méretei.

dallamvonal és a záróhangok rendje, valamint a fríg hangsor alapján a diatonikus recitáló stílusba tartozik. A dallamszerkezet A B+bőv. | C D+bőv.; záróhangok: 5 4-b3 | b3 b2-1. A dallam pontos megfelelője nem szerepel a rendelkezésünkre álló gyűjteményekben, de több típusrokonát publikáltak⁶.

A feldolgozás előjegyzés szerinti hangneme *f-moll*, a fődallam fríg hangneme a *gesz* módosításból világlik ki: a fődallamban ugyan csak az utótagban, az 5. dallamsorban, de a kísérő szólamokban az első dallamsortól kezdve és a későbbiekben is gyakorta megjelenik.

A tétel előadói apparátusa: szoprán, alt, tenor I.-II. és basszus I.-II. Felépítése: kétütemes bevezető, valamint két ismétlődő, 1.-2. *volta*-val ellátott tag. Az első ismétlődő tag során a dallam két sora kerül feldolgozásra, míg a második ismétlőjel közé tett dallamtag a tétel harmadik szakaszaként indul, de tulajdonképpen az utótagot imitáló, *coda*-szerű nyolcütemnyi zárórész.

Az első-második strófa során az első két dallamsort a szoprán-alt énekli szextpárhuzamban, míg a tenor-basszus I. osztinátószerűen, félértékű tartott akkordokat intonál a basszus II. *b* orgonapontja fölött. A bővüléstől, a harmadik sortól kezdődően változás áll be: a daktilus ritmusú, szövegpótló szótagokat a tenor-basszus, ill. szoprán-alt felváltva, egymás ritmusát kompenzálva hozza (7. kottapélda).

⁶ Hergea-Almási: 35 és 41 sz.

47 **Giusto**

f

1.Én is - te - nem, add meg - ér - nem,
 2.Jaj, de szé - pen cseng a la - pi,
 1.Pe cea ca - re mi - e'mi pla - ce
 2.Cât de mân - dru frun - za zi - ce,

f

1.Én is - te - nem, add meg - ér - nem,
 2.Jaj, de szé - pen cseng a la - pi,
 1.Pe cea ca - re mi - e'mi pla - ce
 2.Cât de mân - dru frun - za zi - ce,

f

8 Haj, ha haj, haj. 1.Hej, haj, hej, haj,
 Hai, hai, hai, hai. 2.Hej, haj, hej, haj,
 1.Hai, hai, hai, hai,
 2.Hai, hai, hai, hai,

f

Hej, hej. 1.Hej, hej
 Hai, hai. 2.Hej, hej.
 1.Hai, hai.
 2.Hai, hai.

51

Kit sze - re - tek az - zal él - nem. Sá - ri - ti - ti,
 Hoz - zád me - gyek ró - zám lak - ni.
 A - dă - mi'o, doam - ne în - coa - ce. Hai, da - na și
 Ce - rul poa - te să des - pi - ce.

Kit sze - re - tek az - zal él - nem. Sá - ri - ti - ti,
 Hoz - zád me - gyek ró - zám lak - ni.
 A - dă - mi'o, doam - ne în - coa - ce. Hai, de - na și
 Ce - rul poa - te să des - pi - ce.

8 Kit sze - re - tek. Sá - ri - ti, haj!
 Hoz - zád me - gyek.
 A - dă'mi, doam - ne. Hai - da - na, da!
 Ce - rul poa - te.

Kit sze - re - tek. Sá - ri - ti, haj!
 Hoz - zád me - gyek.
 A - dă'mi, doam - ne.
 Ce - rul poa - te.

Az utótagot aztán a négy szólam azonos szövegű, izometrikus akkordokban intonálja (8. kottapélda).

8.

57

En is - te-nem végy el en-gem. Gye - gye-gye-gye-gye, ri - ti - ti.
 Szá-rad-jon el ez a la - pi.
 Mai bi-ne'n pă - mânt mă ba - gă. Hai, da - na - da, și da - na - da.
 Soa-re poa-te să a - pu - nă.

En is - te-nem végy el en-gem. Gye - gye - gye-gye, ri - ti - ti.
 Szá-rad-jon el ez a la - pi.
 Mai bi-ne'n pă - mânt mă ba - gă. Hai, da - na, și da - na - da.
 Soa-re poa-te să a - pu - nă.

En is - te-nem végy el en-gem. Gye-gye-gye-gye - gye-gye, ri - ti - ti.
 Szá-rad-jon el ez a la - pi.
 Mai bi-ne'n pă - mânt mă ba - gă. Hai, da - na - da - na, și da - na - da.
 Soa-re poa-te să a - pu - nă.

En is - te-nem végy el en-gem. Gye-gye-gye-gye - gye-gye, ri - ti - ti.
 Szá-rad-jon el ez a la - pi.
 Mai bi-ne'n pă - mânt mă ba - gă. Hai, da - na - da - na, și da - na - da.
 Soa-re poa-te să a - pu - nă.

A *prima volta* során pikárdiai terces záradékkal akár be is fejeződhetne a mű, az ismétlést követő *seconda volta* azonban átvezet a második, ismétlőjelek közé tett tagra. Ezúttal az azonos szövegű, izometrikus akkordsor indítja a tagot, a daktilus ritmusú, szövegpótló szótagokat a tenor I.-II. és a basszus I.-II. viszi végig, fölöttük a szoprán-alt hosszabb értékű ellenpontdallamával (9. kottapélda).

9.

65

a ró - zám - tól. Sá - ri - ti, ri - ti - ti - ti,
 și'al meu nu - me. Hai, da - na, da - na - da - na,

a ró - zám - tól. Sá - ri - ti, ri - ti - ti - ti,
 și'al meu nu - me. Hai, da - na, da - na - da - na,

a ró - zám - tól. Sá - ri - ti, sá - ri - ti, sá - ri - ti, sá - ri - ti,
 și'al meu nu - me. Hai, da - na, hai, da - na, hai, da - na, hai, da - na,

a ró - zám - tól. Sá - ri - ti, sá - ri - ti, sá - ri - ti, sá - ri - ti,
 și'al meu nu - me. Hai, da - na, hai, da - na, hai, da - na, hai, da - na,

Az alt csupán a középzsólam szerepét tölti be (az *f* finálist késleltető *g-á-f* á dallamával, 10. kottapéllda), a szoprán ellenben a hatodik dallamsorban hangsúlyokkal ellátott, nyolcadmozgású *c''-f''* ugrásaival teszi mozgalmassá a tétel és mű végét.

10.

68

ri - ti - ti - ti - ti - ti - ti - ti, ri - ti - ti. ri - ti - ti.
 da - na - da - na - da - na - da - na, da - na - da. da - na - da.

sá - ri - ti, sá - ri - ti, ri - ti - ti. ri - ti - ti.
 hai, da - na, hai, da - na, da - na - da. da - na - da.

sá - ri - ti, sá - ri - ti, ri - ti, ri - ti - ti - ti. ri - ti - ti.
 hai, da - na, hai, da - na, da - na, da - na - da - na. da - na - da.

sá - ri - ti, sá - ri - ti, ri - ti, ri - ti - ti - ti. ri - ti - ti.
 hai, da - na, hai, da - na, da - na, da - na - da - na. da - na - da.

Következtetések

A *Két út van előttem* című vegyeskari mű három tételének tempója: az első, elválásról szóló lassú, *Andantino*; a másodiké szabadabb ritmusú *Andantino – poco rubato*; a harmadik tételé lassú, kötött *Giusto*. A *Száradjon el az a lapi* szöveg hangulatának, a szerelmi vágyódásnak alapján a III. tétel visszautal az I. tételre. A tempó lassú jellegét sugallja a tételek ütemneme is: 4/4, 2/4, 2/2.

A kórusmű hangneme: bár az I. tétel előjegyzése a konvencionális *f-moll*-nak megfelelő 4 bé, a kisszext és nagyszext váltakozása a dallamot és kíséretet egyaránt modálissá, *dór/eol*-lá színezi. A II. tétel *C-dúr*-ban van. A III. tétel újra 4 bé előjegyzésű, *f-moll*-ban van, de a váltakozó szekund okán tulajdonképpen *fríg* a tétel dallama, valamint a mű befejezése. Az I. és III. tételben a moll hangnemnek megfelelően a hetedik fokú akkord nagyszekund lépésre van a finálistól (*eol*, *dór*, *fríg*) és mindkettő pikárdiai terccel zár, azaz a záróakkordot a finális alatti szubfinális-akkord előzi meg. Záróakkordjaik sorrendjében (dallamuk miatt más-más megoldással) a hetedik fokot követő pikárdiai terces akkord plagális lépés, mivel a hetedik fok domináns funkciót tölt be⁷.

A partitúrában a III. tétel szövegében a *marcato*-s rész harmadik szakaszként van jelezve, de ez nem egy szakasz, hanem dallamtag, amely az utótagból táplálkozik. A szöveg sem új szakasz, hanem a második versszak 3-4. sora.

A III. tétel dallama közeli rokona a Kodály Zoltán *Székegy fonó* című dalmű fináléjában feldolgozott dallamnak.

⁷ Bárdos: 1979, 13-26.l.

Birtalan József: *Elment az én rózsám – csángó népdalok*

Birtalan József *Elment az én rózsám* című népdalszvitje 1974-ben keletkezett. Bemutatta a Marosvásárhelyi Állami Filharmónia Énekkara 1974. XII. 22-én, Birtalan Judit vezényletével.

Az *Elment az én rózsám – csángó népdalok* a Bukaresti Editura Muzicală által 1988-ban kiadott *Coruri – Kórusok* című kötetben jelent meg: *Dusu-mi-s-a dorul*. A román fordítást Valeria Covătaru, a Marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola lektora készítette.

A Romániai Zeneszerzők Szövetségének 1976-1977 évi díjával kitüntetett mű.

I. tétel *Elment az én rózsám*

A moldvai csángóktól gyűjtött dallamnak több változata jelent meg a gyűjteményekben. A feldolgozott változat keserves szövegén kívül ballada szövegekkel is társul a szájhagyományban. A magyar népdalok katalógusában a kisambitusú régi stílusnál szerepel¹.

A dallam hangsora *fríg* (a 2. fok átfutóhangként felmelve is megszólal). A dallamfordulatok és a záróhangoknál megjelenő szubtonális fok (VII) pentaton alaphangkészletre vall. A négysoros szakasz boltíves dallamvonalában a második sor emelkedik ki. A záróhangok rendje VII 4 VII 1. A dallamszerkezet A B C D, a C-sor zárómotívuma az A sorra rímel vissza.

A feldolgozásban a tétel előjegyzése – a *g-frígn*ek megfelelően – három *bé*. A négyszólamú tételben a feldolgozásmód végig polifonikus és az első dallamsor imitatív elemein alapul. Az első szakaszban a basszus lassú löktetésekben (daktilusok, majd félértékek), gyászos hangulatú ritmussal kíséri

¹ Domokos: 1941, 41.sz, Faragó-Jagamas: 1954, 5.sz., Kallós 1971, 244.sz., MNTK III. 152.típus

az imitációkban belépő tenor, alt, majd a dallamot hozó szoprán szólamot. A szopránhoz viszonyítva, a tenor oktávval, az alt kvartttal mélyebben lép be (1. kottapélda, 1-10 ütem).

A második szakasz *d-fríg*ben, azaz egy kvartttal mélyebb hangnemben van (1. kottapélda, 11. ütemtől). A szövegben megjelenő gyász kifejezőjeként, a dallam sorai, a szólamok között megosztva, egyre mélyebb hangsínt öltenek: az 1. dallamsor a tenorban, a 2. dallamsor az altban, a 3-4. dallamsor a basszusban szólal meg – a tenor-alt sorrend a dallamjárás velejárója, mivel a 2. dallamsor emelkedik ki az ambitusban.

1.

SOPRANO

mp

1. Du - su - mi s'a -
1. El - ment az én

ALTO

mp

1. Du - su - mi s'a do - rul,
1. El - ment az én ró - zám,

TENOR

p

1. Du - su - mi - s'a do - rul, du - su - s'a
1. El - ment az én ró - zám, el - ment a

BASS

p

1. Du - su - mi - s'a do - rul, du - su - s'a do - rul,
1. El - ment az én ró - zám, el - ment az ró - zám,

5

do - rul, pe cel drum de - par - te, De a - col' de -
ró - zám, i - de - gen or - szág - ba, Ké - ri le - ve -

du - su - mi - s'a do - rul, pe cel drum de - par - te,
az én ró - zám, el - ment, i - de - gen or - szág - ba,

do - rul pe cel drum de - par - te, De - a -
ró - zám i - de - gen or - szág - ba, Ké - ri

do - rul, pe cel drum de - par - te, Ími tri -
el - ment i - de - gen or - szág - ba, Ké - ri,

2.

17 *p* *poco a poco dim.* *sost.* *p*

mă'i pe a - ce - eași ca -
lom gú - nyá - ba, gú - nyá -

p ur - mă'i de por - nesc, pe a - ce-eași ca -
én fe - ke - te, fe - ke - te gú - nyá -

ur - mă'i pe a - ce-eași, a - ce - eași ca - le.
én fe - ke - te gú - nyá - ba, gú - nyá - ba.

pe a - ce - eași ca - le, ca -
fe - ke - te gú - nyá - ba, gú - nyá -

21 *A tempo* *mp* *poco a poco cresc.*

le. Îi răs - pund în - da - tă,
- ba. Dé - lig fe - ke - té - be,

le. Îi răs - pund în - da - tă, de în - da - tă,
ba. Dé - lig fe - ke - té - be, fe - ke - té - be,

3. Îi răs - pund în - da - tă, îi răs - pund în - da - tă,
3. Dé - lig fe - ke - té - be, dé - lig fe - ke - té - be,

le. Îi răs - pund în - da - tă, de în - da - tă,
ba. Dé - lig fe - ke - té - be, fe - ke - té - be,

A tétel végén, a záróütemekben megtalálhatók a többi modális dallamban is alkalmazott lépések: a basszus emelkedő nagyszekunddal lép az 1. fokra és a záróakkord terce fel van oldva.

II. tétel *Erre barát*

A gyorstempójú táncdallam ritmusszerkezete három kétnegyedes ütemnyi nyolcadból és két negyed értékű záróképletből áll, ami az úgynevezett „kanásztánc ritmus” jellemzője. A hangsor természetes moll, a dallamfordulatokban gyakoriak a pentaton fordulatok. A dallam szerkezete A A_k B B_{vk}, kadenciarendje 5 1 b3 1. A gyűjteményekben csak változatai találhatók, amelyekkel együtt a kisambitusú dallamok régi stílusába tartozik².

A feldolgozás *é természetes mollban* van.

Az első szakaszban a dallam a tenorral indul. A basszus megosztva: a hangnem tercén orgonaponttal, fölötte az alaphang oktávját és kvintjét váltogató osztinatóval kíséri (3. kottapélda). A dallam utótagját, a megismételt B B_{vk} sorokat a tenor és basszus uniszónóban énekli a szoprán és az alt indulatszavakra énekelt kíséretével.

3.

II.

32 Giusto ♩ = 112

1. Pe la noi a - ră cu bo - ii
1. Er - re ba - răt mi fa - lunk - ba

Hei, hai, hei, hai, hei, hai,
Hej, haj, hej, haj, hej, haj,

Pe la noi, hei, hei!,
Er - re ba - răt, haj!

A második szakaszban a dallam végig a szopránban van. A basszus félértékekben, majd negyedekben ismétli az *é-á* kvartot, illetve a *c-g* kvintet, csupán a zárófordulatoknál jelennek meg nyolcadmozgású figurációk. A középső szólamok hangsúlyeltolódásokkal teszik feszültté a kíséret ritmusát. A

² Faragó-Jagamas: 145.sz.; MNTK III. 115.

három szólam együttvéve a táncdalok hagyományos hangszeres kíséretmódjára emlékeztet.

A tétel zárórésze kódaszerű. Szöveg nélkül, helyettesítő szótagokkal éneklik, a szinkópák láncban folytatódnak, az utolsó két ütemben a szoprán tizenhatodokban mozgó figurációt énekel.

A tétel nincs lezárva sem ritmikailag, sem hangnemileg: a három kísérőszólamban, az utolsó két ütemben felemelt terces IV. fokú szeptimakkord, végül V. fokú moll hangzat szólal meg (4. kottapélda).

4.

64

sf *fp* *gliss.*

nici nu le stă gîn - dul. Tra la

a sok ku-kucs - lás - ba.

sf *fp* *gliss.*

nici nu le stă gîn - dul. Tra

a sok ku-kucs - lás - ba.

nici nu le stă gîn - dul. Hai, hai, hai, hai, tra la

să le joa-ce, nici nu le stă gîn - dul. Tra la

a két sze-mik a sok ku-kucs - lás - ba. Tra la

69

poco a poco cresc. *sost.*

la la, tri li tri li tri li li li

Hai, tri li tri li li

la la. Hai, tri la tra la

la la. Hai, tri li tra la

III. tétel *Mikor kicsi lányka voltam*

A népdal egy régi stílusú pentaton kvintisméltó dallamtípus távoli változata, amelyet ebben az alakban a gyűjtemények nem közöltek³.

Dallamszerkezete A B C D, kadenciarendje 7 b3 5 1.

A feldolgozás, akárcsak az előző tétel, *é természetes mollban* van.

Az első szakaszban a dallam a szopránban van és tömör, homofon harmóniák kísérik (5. kottapélda).

5.

III.

73 $\text{♩} = 75$ *ff* *gliss.*

Cînd e - rai doar fe - tiş - ca - nă, Te ju - cai în -
Mi - kor ki - esi lány - ka vol - tam, Mi - kor ki - esi

ff

Cînd e - rai doar fe - tiş - ca - nă Te ju - cai în -
Mi - kor ki - esi lány - ka vol - tam, Mi - kor ki - esi

ff

Cînd e - rai doar fe - tiş - ca - nă Te ju - cai în -
Mi - kor ki - esi lány - ka vol - tam, Mi - kor ki - esi

ff

Cînd e - rai doar fe - tiş -
Mi - kor ki - esi lány - ka

³ Összehasonlítható: Kodály: 1971, 63. sz., MNT VIII 52. típus

76

tr'o po - ia - nă, Și a - tunci îți ște - deau bi - ne O - chii cu pri -
lány - ka vol - tam, Zab a - rat - ni já - ro - gat - tam. A ró - zsá - mat

tr'o po - ia - nă, Și a - tunci îți ște - deau bi - ne O - chii cu pri -
lány - ka vol - tam, Zab a - rat - ni já - ro - gat - tam, A ró - zsá - mat

tr'o po - ia - nă, Și a - tunci îți ște - deau bi - ne O - chii cu pri -
lány - ka vol - tam, Zab a - rat - ni já - ro - gat - tam, A ró - zsá - mat

ca - nă, Îți ște - deau bi - ne Cu pri -
vol - tam, Za - bot a - rat - tam, Ró - zsá - mat

A megismételt utótagot csak a tenor és a basszus énekli, szöveg nélkül. Kétütemes, pótszótagokkal énekelt átvezetés után, a második szakaszban a szoprán énekli a dallamot, az alt negyedlüktetéses kíséretével és párhuzamosan a tenorban megjelenik a II. tétel (*Erre barát*) dallama, a basszus félértékekben váltó kíséretével (6. kottapélda).

6.

84 *poco a poco accelerando*

Re de de de.

La la la la de re de.

La la la la la la la la la la la la la la

Re de de.

87 *poco più mosso*

2.A - cu - ma cînd ești mai ma - re, Șa - de'ti bi - ne'o
 2.Er - re_gye - re, a - mer - re én. Majd meg - lá - tod,

2.A - cu - ma cînd ești mai ma - re, Șa - de'ti bi - ne'o
 2.Er - re gye - re, a - mer - re én. Majd meg - lá - tod,

Tra la la la la la la la la la la la la, Tra la la la la la la la

A - cu - ma cînd Șa - de'ti
 Er - re_gye - re, Majd me -

A két dallam együtthangzását a pentaton és a természetes moll közös hangjai teszik lehetővé. Metrikai szerkezetük azért illik össze, mert a dallamsorok időtartama mindkettőben ugyanaz: $4 \times 2/4 = 2 \times 4/4$. Az alapüktetések különbsége (negyedmozgás, nyolcadmozgás) az ellentét hatását kelti.

A kórusművet a III. tétel dallamának utótagiából kibontakozó, terjedelmes kódaszerű rész zárja (7. kottapélda).

7.

96 *gliss.* *f*

cea u - li - ță. Da - că vrei să, da - că vrei să'ti
 ró - zsa mel - lett. Gye - re ró - zsam, gye - re ró - zsam,

cea u - li - ță. Da - că vrei să, da - că vrei să'ti
 ró - zsa mel - lett. Gye - re ró - zsam, gye - re ró - zsam,

u - li - ță. Da - că vrei să, de - că vrei să'ti
 kor mel - lett. Gye - re ró - zsam, gye - re ró - zsam,

vrei să, Da - că vrei să, da - că vrei să'ti
 ró - zsam, Gye - re ró - zsam, gye - re ró - zsam,

100

dau gu - ri - tă. Hei, hai, hei, hai, hai!
meg - ö - lel - lek. Hej, haj, hej, haj, haj!

dau gu - ri - tă. Hai! Hai, hai, hai, hai!
meg - ö - lel - lek. Haj! Haj, haj, haj, haj!

dau gu - ri - tă. Hai! Hai! Hei, hai, hai!
meg - ö - lel - lek. Haj! Haj! Hej, haj, haj!

dau gu - ri - tă. Hai! Hai, hai, hai!
meg - ö - lel - lek. Haj! Haj, haj, haj!

Következtetések

Az előadói apparátus: vegyeskar (S, A, T, B), helyenként szólamosztódással.

Formáját tekintve három tételből áll, melyek közül az utolsó kapcsolódik a harmóniailag és ritmikailag lezáratlan második tételhez. Tempójuk: *Andante*, *Giusto* ♩=112 és a metronóm szerinti gyorsabb *Giusto* ♩=76 III. tétel.

A feldolgozott dallamok moldvai csángó népdalok. Mindhárom kisambitusú:

- egy keserves szövegű;
- egy kanásztánc ritmusszerkezetű, régi stílusú; valamint
- egy régi stílusú pentaton kvintisméltó dallamtípusra emlékeztető népdal.

A feldolgozott népdalok hangneme:

- az I. tétel *fríg modusú*, a dallam három szakaszában $g - d - g$ alappal;
- a II. és III. tétel hangneme *természetes é-moll*.

Az énekhang használata: a dallamok négyszólamú letétben, helyenként *divisi*-vel fordulnak elő, kivéve a II. tétel dallamának előtagját (T, B1-B2) és a III. tételben a dallam utótagjának ismétlését (T, B), amelyet csak a férfi szólamok intonálnak.

Szöveg szempontjából előfordulnak szöveges dallamok, melizmatikus részek, szövegpótló szótagos dallamok és táncszók.

A feldolgozott dallamok általában szillabikusak, de az I. tétel lassúbb tempója lehetővé teszi a díszítő hangok beiktatását. A gyorsabb tempójú tételekben kevesebb a díszítés, ezzel szemben előfordulnak szöveg nélküli dallamsorok illetve táncszók.

Birtalan József: *Cifra palota*
Két népdal gyermekkara és vonószenekarra

A kórusműben feldolgozott két dal a magyar népzene műfajainak sorában a *párosítók* közé tartozik. Kodály Zoltán a Magyar Népzene Tára *Párosító* című kötetének előszavában írja: „[...] a nép az élet minden szakaszában komolyan veszi, állandóan napirenden tartja a párválasztás ügyét. [...] Csakhogy a nép, mint életének majd minden mozzanatát, ezt is a költészet zománcával vonja be. A falusi fiatalság addig játssza a lakodalmat, míg el nem érkezik valójában. Így termett a tömérdek párosító dal; szövege és zenéje egyaránt elkülöníti más dalfajtáktól.”¹

Bartók Béla *A magyar népdal* című könyvének bevezetőjében az alkalomhoz és életkorhoz kapcsolódó dalok kategóriájába sorolja a párosítókat. Jellemzőként írja: „A párosító vagy «kidanoló» dalok szövegei olyan leányt és legényt neveznek meg, akiről a falu tudja vagy sejtí, hogy szerelmi viszonyban vannak egymással. A szövegek sablonai – szerelmi viszonyra történő tréfás célzások – állandóak, ebbe egyszerűen beléhelyezik az illető legény vagy leány nevét. [...] Ha megnevezés nélkül [...] akarják dalolni, akkor «ez a legény» és «ez a leány» vagy hasonló kifejezések helyettesítik a két nevet.”²

A népi gyakorlatban a párosítók a serdülőkorú ifjak dalkészletébe tartoztak. A dalolás alkalmá az állatok őrzése a mezőn, de leginkább a fonó volt. Egyes párosító dalokat mozgással társított csoportos játékok keretében énekeltek. „A dallamok közös jellegzetessége – valami könnyed egyszerűség nagyobb érzelmi telítettség nélkül. Ami természetes, hisz a szöveg a fontosabb, annak sokszor tréfás, játékos jellege nem jól férne meg súlyosabb dallammal. De

¹ MNT IV. 7. old.

² Bartók (1924) – in ÖI, 112. old, 1. jegyzet.

meg az énekesek többsége fiatal, jórészt gyermek, féllábbal még a gyermekjáték világában él.”³

A zenei nevelés Kodály nevével fémjelzett koncepciója nyomán – a különböző műfajú népdalok között – számos párosító kapott helyet az általános iskolák zenei tankönyveiben, így az erdélyi magyar nyelvű zenei tankönyvekben is. Például az 1970-90-es évek tankönyveinek több kiadásában és kisiskolások számára összeállított énekgyűjteményeiben⁴ szerepelnek a *Cifra palota*⁵, a *Hej, Vargáné, káposztát főz*⁶, vagy a *Kolozsváros olyan város*⁷ szövegű párosítók. A népzenei gyűjtések adatai alapján Szendrei Janka megállapította, hogy egyes párosítók az iskolai használat közvetítésével széles körben éledtek újjá a népi gyakorlatban⁸.

Birtalan József a *Cifra palota* című, egyszólamú gyermekkarra és zenekarra írt művének két tételében a *Cifra palota* és a *Falu végén van egy ház* szövegű párosítókat dolgozta fel. A művet 1961. XII. 6-án fejezte be.

Műfaja a szerző meghatározása szerint népdalcsozor gyermekhangra és népi zenekarra.

A bemutatóra 1963-ban került sor a Székely Népi Együttes Gyermek ének- és zenekara előadásában a szerző vezényletével.

³ MNT IV., 8. old.

⁴ *Dalolj velünk. Énekgyűjtemény az I-IV osztály számára.* Szerkesztette Szabó M. Klára, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, 122., 129., 171. old.

⁵ *Ének – zene. Tankönyv az V. osztály számára.* Szerkesztette Guttman Gabriella, Márkos Albert, Editura didactică și pedagogică, București, 1978, 44. old.

⁶ Uo. 52. old

⁷ *Ének – zene. Tankönyv az VI. osztály számára.* Szerkesztette Kovácsné Gábor Aranka, Maxim Éva, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, 86 old. és ua. 1979-es kiadása, 88. old.

Ének – zene. Tankönyv az VII. osztály számára. Szerkesztette Benkő András, Kovács Aranka, Maxim Éva, Pálffy Éva, Editura didactică și pedagogică, R. A., București, 1978, 46 old. és ua. 1995-ös kiadása, 44. old.

⁸ Az MN TK III. 103a. típus ismertetésénél.

Cifra palota

A népdalcsokor előadói apparátusát két tényező határozza meg. Egyfelől a feldolgozott párosító dalok határolják be, amikor műfaji hovatartozásuk okán nem szóló, hanem csoportos előadást igényelnek. Másfelől a választott *g-moll* hangnem és az énekszólam ambitusa, a szext hangköznyi f^1-d^2 (első tétel) és kis decimányi d^1-f^2 (második tétel), a gyermek és szoprán hangfajnak megfelelő hangterjedelem sugallja. Az ének mindenütt egyszólamú. A népdalcsokrot e kritériumok alapján egyszólamú női-, vagy iskolai gyermekkar adhatja elő.

A kíséretet biztosító népzenekar összetétele: két első hegedű, két második hegedű, brácsa, cselló és nagybőgő.

A népdalcsokor négyütemnyi, *Andantino* tempójelzésű hangszeres bevezetővel indul. *Pizzicato* előadásmódú zenei anyagában az első tétel dalának csupán ritmuselemeit lehet felismerni, ellenben a hallgatót bevezeti a mű *g-moll* hangnemébe (1. kottapélda).

1.

Andantino

Ének

Violin 1

Violin 2

Viola

Violoncello

Contrabass

pizz.

pizz.

pizz.

pizz.

pizz.

I. tétel *Cifra palota...*

A dallam hangsora *lá*-pentaton, a hangkészletet *ti pien*-hang egészíti ki.

A négysoros, A B C D szerkezetű szakasz kadenciarendje VII 5 1 1.

A szöveg szótagszáma 5 5 8 5. A 2. és 4. sor ritmusának súlyos ütemrészen levő, erős zárata a szakaszt két egyenlő időtartamú, 4 x 2/4-es részre osztja, így a ritmusszerkezet két kanásztánc-sornak fogható fel. A szakirodalomban a dallamot a kisambitusú régi stílushoz sorolják⁹.

A dal belépése előtti négyütemes bevezető a szöveges dal ritmikáját és hangnemét előlegezi. A párosító dal három szakasszal kerül feldolgozásra, *g-moll* hangnemben. Mindhárom szakasz ugyanazzal a kísérettel van ellátva. Ebben az első hegedűk végig a dallamot játsszák *arco*, több hangot egy vonóra véve.

A második hegedűk előbb ugyancsak az énekelt dallamot erősítik *pizzicato* előadásmódú, komplementer ritmusú, nyolcadmozgású dallamukkal, a negyediktől a nyolcadik ütemig az akkordokat egészítik ki *arco* előadásmódú, kontratimpes indítású, szinkopált ritmusú kettősfogásokkal.

A brácsa és cselló a dallam előtagjának kíséretében *pizzicato*-ban ellenpontozza az énekelt dallamot; az ötödik ütemtől a brácsa a második hegedű kontratimpes, szinkopált, kettősfogásos kíséretéhez társul, a cselló pedig ütemegységeken hozza kettősfogásait (2. kottapélda).

A nagybőgő végig egyenletes negyedmozgásban biztosítja az akkordkíséret basszusát, a második hegedűkkel, brácsával és csellóval összhangban előbb csípett, majd az ötödik ütemtől vonóval megszólaltatott dallamát játszva.

⁹ Közölt változatok: MNTK III. 103a típus; Kodály 1971: 285 sz. *Hess légy...* kezdetű szöveggel; Járdányi I. 179.sz. mindkét szöveget közli.

2.

9

A. Gtr.

Gye - re ki te tu - ba - ró - zsa, vár a vi - o - la.
 Ó dol - go - zik, én meg al - szok, es - te meg - ve - rem.
 Esz - ten - dő - re, vagy ket - tő - re nagy - lány le - szek

Vln. 1

Vln. 2

Vla.

Vc.

Cb.

arco

pizz.

arco

pizz.

arco

pizz.

arco

pizz.

1.2.

1.2.

A dallam harmadik szakaszát (egybeeséssel induló) 12 ütemnyi *Coda* követi. A *tertia volta* hegedűinek nyolcadmenete (a *Coda* 1. üteme) a dallam utótagjának oktávpárhuzamban, *divisi*-ben megszólaltatott dallamára vezet (a *Coda* 2-5. üteme). Az ötödik ütemtől az első hegedű tartott *g*-hangja alatt az utótag-dallam imitáló, ereszkedő szekvenciával vonul végig a vonószenekaron (3. kottapélda).

A tétel a hegedűk és brácsa tartott kettősfogásai alatt a cselló és bőgő *pizzicato*-val megszólaltatott, pikárdiai terces *G-dúr* akkordjával zárul. *Attacca* indul a második tétel.

3.

17

A. Gtr.

poco rall.....

Vln. 1

Vln. 2

Vla.

Vc.

Cb.

II. tétel *Falu végén van egy ház*

A feldolgozott párosító dal verssorai minden szakaszban megismétlődnek, de másodszor a verssort *beékelt refrén* szakítja meg: *Hej, idrom, fidrom, gálica szikszom* szöveggel. A refrén minden szakaszban változatlanul 4+3 szótagra tagolja a 7 szótagú verssort. Ez a metrikai szerkezet a dallamszakaszban is tükröződik: a kétütemes, negyedlüktetésű (helyenként pontozott ritmusú) első dallamsor végén van a főzárlat, amely a plagális moll alsó V. fokán helyezkedik el. Az ugyancsak negyedlüktetésű második dallamsor egy-egy ütemnyi dallam-motívumait kettéválasztja az 5+5 szótagú beékelt refrén. A refrén ritmusa a negyedek és nyolcadpárok váltakozása miatt mozgékonyabb, dallamát pedig két szekvenciaszerűen ismételt motívum alkotja. A dallamszerkezet képlete $A | b - c + c_{seq} - d$, ahol a nagybetű a teljes sort, a kisbetűk a motívumokat jelzik.

A dallam a kisambitusú újabb rétegnél található a típuskatalógusban¹⁰. Az ilyenszerű refrénes szerkezetekről Bartók a C osztály VII. csoportjánál beszél. Magállapítja, hogy a refrének értelmetlen szavakból állnak; talán valami idegen nyelvet akarnak utánozni. Hasonló szerkezetű dalok a szlovákoknál és a cseheknél is elterjedtek; talán német eredetűek és hozzánk a szlovákok közvetítésével kerültek¹¹.

A feldolgozás szerkezete: a *g-moll* hangnemű, *Lassú csárdás* tempójelzésű részt nyolcüteményi, a dallam teljes strófájának megfelelő zenekari bevezető indítja, a dallam hét szakasza után *Coda* zárja a tételt. A dinamika *forte*, majd a 7-8. ütemben *decrescendó*-val *pp*-ig halkul.

A bevezetőben a dallamot az első hegedű játssza, figurációkkal díszítve; a brácsa, cselló és bőgő lassú dúvőben kísér; a második hegedűk helyenként kettősfogásokkal egészítik ki az akkordokat (4. kottapélda).

4.

Lassú csárdás

¹⁰ MNTK IV. 208d sz. típus; Kodály 1971: 476. sz.; Bartók (1924): 308. sz.

¹¹ Bartók (1924), in Ö.I. 172. old.

A vokális rész hét szakasza közül az első, harmadik, ötödik szakaszt egyféleképpen, a második, negyedik, hatodik szakaszt másféleképpen, a hetediket ismét másként dolgozza fel Birtalan. Az első feldolgozásmódban az első hegedű a dallamot azonos mozgásban erősíti. A második hegedű kontra szerepet tölt be és az akkordikus hangszerekhez tartozik; a brácsával együtt kettősfogásokkal, egymást kiegészítő akkordokkal, esztámban kísérek. A cselló és bőgő lassú ellenpontkíséretet ad mindehhez (5. kottapélda).

5.

9 3 x

1. Fa - lu vé - gén van egy ház, fa - lu vé - gén, hej, id - rom, fid rom,
 3. Van an - nak egy le - á - nya, van an - nak egy, hej, id - rom, fid rom,
 5. Sü - tött Jul - csa po - gá - csát, sü - tött Jul - csa, hej, id - rom, fid rom,

pizz.

pizz.

A második feldolgozásmód során az első hegedű az énekszólamot egy oktávval fennebb, díszítő jellegű figurációkkal gazdagítva követi. A második hegedű és brácsa kísérete végig lassú dúvó. A kíséret sűrűbb, a kettősfogások itt is egymást kiegészítő akkordokat eredményeznek (6. kottapélda).

6.

⊙ → Coda

13

gá - li - ca szik - szom, van egy ház. 2.Ab - ban la - kik egy asz - szony,
 gá - li - ca szik - szom, le - á - nya. 4.Jul - csa an - nak a ne - ve,
 gá - li - ca szik - szom, po - gá - csát. 6.A Pis - ta ezt meg - et - te,

Solo

arco

arco

Mivel a hatodik és hetedik szakasz verssorai szorosan összefüggnek, ezért a második ismétlés (*tertia volta*) után azonnal következik a hetedik szakasz. A szöveg hangulatának megfelelően a kíséret felgyorsul: *A hideg is kilelte* versszak során az első hegedű nyolcadmozgású föl-le irányú oktávugrásokat hoz, többnyire rövid előkével, esetenként két-, háromhangú *grupett*-el, máshol a dallamhangot tizenhatod figurációval körülírva gazdagítja a dallamot. A második hegedű az első verssor dallamát azonos magasságban, a beékelte refréntől pedig egy oktávval fennebb erősíti. A brácsa, cselló és nagybőgő akkordikus kísérete hangulatfestő tremolókat és esztámokat hoz (7. kottapélda).

7.

25

ki-lel - te, a hi - deg is, hej, id rom, fid - rom, gá - li caszik-szom,

A tételt kétütemnyi utójáték zárja. A *Coda* első üteme (*A hideg is*) *rallentando* mosgású és koronás cezurával készíti elő a kirobbanó, *ff* dinamikájú, *Presto* előadásmódú utolsó (*kilelte*) ütemet. A *Coda* első ütemében az első hegedű oktávpárhuzamban még az énekelt dallamot erősíti, de az utolsóban már a kísérő hangszerekhez társul. Az akkordikus hangszerek a *Coda* első ütemében *tremoló*-ban játsszák kísérő akkordjukat, az utolsó ütemben pedig a teljes népizenekar a vokális rész lezárulta után, a negyedik egységen, *ff* zárja a darabot. Az *unisono* játszott, záró *g* záróhangra *d-é-fisz* triolás *grupett* vezet, amely egyaránt sugallja a dallamos *g-moll* és a *G-dúr* zárást (8. kottapélda).

Coda

29 *rall.....* **Presto** *ff*

ki - lel - te. A hi - deg is ki - lel - te.

Presto *ff*

Következtetések

A feldolgozott két *párosító dal* a serdülőkorú ifjak dalkészletébe tartozik. A feldolgozás *g-moll* hangneme megfelel a korosztály hangterjedelmének.

Az énekszólam a tételek során megmarad az egyszólamú gyermekkari letétnél. A mű játékos jellegét a szöveg sugallta aprózódó értékek az első tételben, az éles ritmus és a daktilus képlet váltakozása a második tételben biztosítja.

A hangszeres kíséret fontos tényezője a hangulati tartalom kifejezésének, alátámasztásának. A Marosvásárhelyen működő, Birtalan József alapította és vezette Székely Népi Együttes gyermek-zenekarának előadása bizonyította, hogy a mű iskolai használatra is alkalmas.

Birtalan József: *Kalotaszegi népdalok*

A *Kalotaszegi népdalok szólóénekekre és népizenekarra* című alkotás bemutatója 1962-ben volt Marosvásárhelyen az Állami Ének- és Táncegyüttes ének- és zenekarának előadásában, Birtalan József vezényletével. Szólót Tóth Erzsébet énekelt.

Műfaja a szerző meghatározása szerint *népdalcsokor*. Szerkezetét tekintve öt tételből áll, hangszeres bevezetővel és átvezető részekkel az egyes tételek előtt és között.

1. Az előadói apparátus összetétele szólóének és népizenekar.

1.1. Az énekszólam

Ambitusa a tételek során *d'-d'', d'-d'', d'-e'', cisz'-d'', f-f''*. Előadása ezért inkább mezzoszoprán hangfajnak ajánlott, amelynek a hangja ebben a fekvésben markánsabb, karakteresebb és erőteljesebb a szopránénál.

1.2. A zenekar

Összetétele tulajdonképpen a színpadi előadás kívánalmainak felel meg, a Székely Népi Együttes zenekarának mintájára. A zeneszerző nem tartja szem előtt a címnek megfelelő táji jelleget – természetesen szabad keze van, nem kell feltétlenül a népi gyakorlatot követnie. A kíséretet ily módon az I.-II. b-klarinét, cimbalom, I.-II. hegedű(k), kontra-brácsa-cselló-nagybőgő együttese látja el.

Az I.-II. *hegedű* dallamot játszik, néhol szóló, máskor pedig *unisono*, oktáv- vagy más hangköz-párhuzamban. A vonós-részlegben szereplő *kontra* Pávai István leírása szerint: „A hegedű azonban nemcsak dallamhangszer, fontos ritmikai és harmóniai feladatot lát el a tánckíséretben, ha kontraként használják. Ezt a szerepet a brácsa is betöltheti [...], a lényeg az, hogy leginkább a két

vastagabb húron kettősfogások szólaljanak meg [...], biztosítva a tánchoz szükséges ritmikai alapot. [...] A 20. századi gyűjtések tanúsága szerint Erdély és a Partium területén kéthúros kontrakíséret társult a hegedűn játszott táncdallamokhoz [...], néha Kalotaszegen. [...] Ha a kéthúros kontrából kettő van jelen az együttesben, az egyik rendszerint hegedű, a másik brácsa. Gyakorlottabb zenészeknél, a városi cigányzene hatására igyekeznek úgy beosztani a fogásokat „keresztfogásokkal”, hogy egymást kiegészítve, lehetőleg teljes hármast vagy négyeshangzatokat szólaljanak meg.”¹ A *Kalotaszegi* népdalcsokorban a kontra (kevés kivétellel) izometrikusan mozog a *brácsával*, és akkordkiegészítő hangközöket szólaltatnak meg.

A műben a klarinét és a cimbalom az a hangszer, amit a kalotaszegi népzeneészek nem szoktak használni. A *klarinét* a 18. század végétől ismert a városi cigányzenekarokban, innen került át a falusi táncmuzsikába. Erdélyi alkalmazása inkább a Székelyföldhöz kötődik, Pávai kötetében Kalotaszeg nincs említve. A népdalcsokorban a két klarinét többnyire dallamot játszik, figuráltan rávezetve az énekszóló kezdőmotívumára, majd erősítve az énekes szólamát. Az énekszólót azonban a hegedűvel felváltva kettőzik, erősítik – ilyen alkalmakkor a klarinétok az akkordikus kísérethez társulnak.

A *cimbalom* is a városi cigányzenekarokból került az erdélyi népzenebe, ahol nem akkordkíséretet, hanem dallamot játszik. A harmóniát általában csak egy-két hanggal jelzi, amelyhez vagy a prímással együtt játszott improvizációt, maga díszítette és figurálta dallamot, vagy ellenpontdallamot, vagy (terccel, szexttel, kvinttel) kettőzött, sajátos ritmikai átalakítással intonált dallamot játszik. Ezzel szemben a Kis-Szamos völgyében, a boncidai zenészeknél és Szatmár vidékén az akkordkíséret az általános. Pávai kötetében Kalotaszegről a

¹ Pávai 2012: 150-152. o. (kontra)

cimbalom vonatkozásában sincs említés². A *Kalotaszegi népdalok*-ban a cimbalom a vonós-részleg akkordkíséretét kettőzi.

A cselló és bőgő a hagyományos basszusszólamot játssza.

2. A hangszeres kíséret

2. 1. A kíséret ritmusa

A kíséret fontos tényezője a tempó és a ritmus, amely nemcsak a tánckíséret mellőzhetetlen eleme, hanem a hangulati tartalom leghatásosabb kifejező eszköze is. A harmonikus kíséret ritmikáját a népzeneészek saját elnevezéseikkel különböztetik meg³.

Az ú.n. „*lassú dúvő*” két változatával találkozunk a műben: a *félértékű*, és az *egy vonóra vett, egyenletes negyedlüktetésű* lassú dúvővel.

A „*gyors dúvő*” nyolcadlüktetésű, amikor két-két nyolcad esik egy vonóra.

A gyors tempójú kíséret sajátos alakja az „*esztám*”. A képletekben a nagybőgőn játszott hangok negyedértékenként, a kontrán játszott akkordok pedig szünetekkel megszakítva a páros számú nyolcadokon szólalnak meg (1. kottapélda).

1.

2.2. Harmonikus kíséret

Pávai István a népi harmonikus kíséret általános vonásait a következőképpen foglalta össze⁴:

² Pávai 2012 alapján: 184-186 o. (klarinét), 133-139 o. (cimbalom),

³ A leírás Pávai:1993, *Kontraritmus* című alfejezet, 87-96 o. alapján.

⁴ Pávai 2: 1980, 25-26 o. alapján.

– A harmonizálás alapeleme a *dúr hármashangzat*; előfordulhatnak hiányos akkordok, ritkán moll, szűkített vagy hiányos szeptimakkordok.

– A harmónia két alapelv szerint alakul ki.

Az első a *dallamkövetés elve* – a hegedűn játszott dallam pillérhangjaira épülő dúrhármasok megszólaltatása, moll jellegű módusokban vagy *lá*-végű pentatóniában is. Az így létrejött akkordfűzésnek nincs más logikai indoklása, csak a dallamhangok vezérlik. Ezért ez nem tekinthető modális harmonizálásnak, még akkor sem, ha helyenként az európai műzenére jellemző kapcsolat alakul ki.

A másik elv a klasszikus zenéből ismert *funkciós vonzás elve*, a dallamkövetési elv rövására. A népi harmónia elsősorban a dallamkövetésre épül, a funkciós elv inkább zárlatok megerősítésére szolgál. A gyakorlatban a kétféle elv keveredhet és ugyanahhoz a dallamhoz többféle kíséret társulhat. Az alapelvek alkalmazása nem minden előadásban érvényesül maradéktalanul, az akkordok közé kerülhetnek a dallamtól vagy az akkordtól idegen hangok is.

A dallamtól idegen harmónia úgy is létrejöhet, hogy egy nagyobb dallamegységet egyazon akkord ismétlése kísér. Más esetben nagyobb egységre a dallamtól független sztereotip akkordváltások sora is kerülhet.

A *Kalotaszegi népdalok* hangszeres kíséretének alább következő bemutatásában a kíséretmódokat a népi gyakorlatra jellemző alapelvek figyelembevételével elemeztük és csoportosítottuk.

A hangszerelésben a népi gyakorlatra leginkább jellemző *kontra* és *brácsa* kettősfogásokkal *kontrázzik*; itt a harmonikus kíséret akkordjainak összetevői kettesével oszlanak el, így a hármashangzatok egyik hangja megkettőződik. Akárcsak a népi gyakorlatban, itt is megfigyelhető, hogy a hangzatfűzéseknél nagyon gyakran a közös hang megtartása és a kis lépések elve érvényesül.

Dallamkövetés

A nagybőgő a dallam főbb hangjait játssza, ehhez viszonyítva a hangzatok nagy többsége alaphelyzetű dúr hármas. A kontrán és a brácsán esetenként megfordításban elhelyezett akkordnak az alaphangja egyezik a nagybőgő hangjával. A nagybőgő szólamát véve alapul, ritkábban fordul elő szext-megfordítás, üres kvart/kvint, terc nélküli négyeshangzat, valamint olyan hangzat, amelynek a dallamhang nem az alapja, hanem terce vagy kvintje. Mivel az egyes kíséretféleségekben az akkordok metrikai elhelyezése állandó, viszont a dallamban ugyanazokra a pontokra nem mindig a főbb hangok kerülnek, az akkord hamarabb vagy később is megszólalhat.

A dallam vonalát a klarinétok és hegedűk is gyakran követik, míg a vonós-részleg helyenként imitálja a dallamot.

A dallamkövetés elve található: a mű II. tételében, ahol a dallam utótagjában a klarinétok és I. hegedű erősíti az énekszólamot (2. kottapélda); az V. tétel második-harmadik versszakában az I.-II. hegedű erősíti az énekszólót (3. kottapélda).

2.

41

Tö-le-d bú-csú-z - ni a-ka-rok. Bú-csú-zá-sod rö-vid le- gyen. Vig szí-ved-be' kárte-te-gyen.

3.

121

2. Két aszszonyaz ut- cán meg - áll, Mind a ket tő en-gem
 3. Nem kell en gemta - ní - ta - ni, Hogykellsze re tőt tar -

pizz.
pizz.
mp
arco
p
arco
p
arco
pizz. (csak ismétléskor)

A kíséret ritmus az I. tétel hangszeres utójátékában, a III. tétel énekszólós utótagjában (4. kottapélda) félértékű lassú dúvó; a III. tétel második szakaszában és

hangszeres utójátékában (5. kottapélda, a második szakasz utótagja és hangszeres utójáték a 82. ütemtől) és a IV. tétel második-harmadik versszakában egy vonóra vett, egyenletes *negyedliuktetésű lassú dúvó*; az I. tétel hangszeres előjátékában, a III. tétel hangszeres előjátékában és énekszólós előtagjában, és V. tételben *esztám* (6. kottapélda).

4.

60

zölder - döbe, ír - jafela fale - vélre, Hognekinincszere - tö - je.

p
arco
p
arco
p
arco
p
arco

5.

79

minda hár - mat, Hogyjobbanbírája jár - mot.

Tutti

Tutti

Tutti

Tutti

6.

111

Solo

Á gas,bo gas,ma- gas ken - der, Nen kell nékem öz vegy em - ber, Mer az öz - vegy hervadt

div.

pizz.

pizz.

pizz.

pizz.

pizz.

pizz.

A II., *Parlando* tételben a mélyvonósok az énekszólóhoz viszonyítva egy ütem késéssel imitálják a dallamot; a IV. tétel előtagdallama pedig *ostinato*-szerűen imitálva vonul végig a zenekar hangszerein (7. kottapélda, a 86. ütemtől a tétel hangszeres bevezetője és a IV. tétel előtagdallama).

7.

The musical score is divided into two systems, each containing five staves. The first system (measures 84-87) includes a woodwind section (flute, oboe, and clarinet), a string section (violin, viola, and cello), and a solo voice part. The woodwinds and strings play a melodic line starting in measure 84, with dynamics *p cresc.* and *mp cresc.* respectively. The solo voice part enters in measure 85 with a melodic line. The second system (measures 88-91) includes a woodwind section (flute, oboe, and clarinet), a string section (violin, viola, and cello), and a solo voice part. The woodwinds and strings play a melodic line starting in measure 88, with dynamics *pp cresc.* and *mp cresc.* respectively. The solo voice part enters in measure 89 with a melodic line. The score is in 4/4 time and features a key signature of one sharp (F#).

89 *Più mosso*

p

p

p

Solo

Az én u-ram kó-bo-ri, Meg ké-ne bo - ri - ta - ni. Meg-bo-ri-tom u-ra-mat a

Più mosso

sub p

sub p

sub p

p

p

A *Kalotaszegi népdalok* hangszeres kíséretének elemzéséből kiviláglik, hogy a zeneszerző nem tartotta ugyan szem előtt a címnek megfelelő táji jelleget, a népi gyakorlatra jellemző elveket azonban alkalmazta a harmonizálásban: a

dallamkövetést, és a harmonikus kíséret ritmusában jelenlévő háromféle „dűvő”-t.

A műben feldolgozott öt népdal lelőhelyéről, valamint a felhasznált forrásról (közlemény vagy adatközlő) a kézirat nem tartalmaz adatokat; a tájegységre vonatkozóan csupán a főcímből lehet következtetni. A dalok azonosítása céljából a szakirodalomban közölt változatokat vagy rokon típusokat használtuk fel. Az összehasonlításból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy mind az öt dallam Erdélyben általánosan elterjedt dallamtípusnak valamilyen módon átalakult rokona és az öt közül csak az I. és III. tétel dallamának van kalotaszegi gyűjteményben közölt változata.

3. A tételek dallamai és a kíséret

Az **I. tétel**ben feldolgozott *Hej, tiszta búzáat.....* szövegkezdetű dal előadásmódja *Giusto* (Csárdás). A dallamstrófa négysoros, A B B A szerkezetével új stílus-mintájú népies dalként azonosítható⁵. Hangsora *lá*-végű pentaton. A kadenciarendben, az újstílusban tipikus 5 főzárlat helyett b^3 van. A szöveg sorméretének és ritmusszerkezetének képlete 11 szótagú, amely a szélső sorokban *Hej* indulatszóval bővül 12 szótagra: A középső sorok 2 x 4/4-es képletétől eltérően, a szélső sorok ritmusképlete váltakozó ütemű: 4/4 + 2/4+4/4.

A népdalcsokor első, *d-moll* hangnemű tételét *Giusto* (Csárdás) előadásmódú hangszeres előjáték indítja: az első feldolgozott népdal teljes dallamstrófáját előlegezi, kétütemnyi szinkópált vonóskíséret fölött a klarinétok figuratív bevezetőjével. A dallamot az I.-II. hegedű és I.-II. klarinét oktávpárhuzamban játssza. A kísérő hangszerek egymást egészítik ki: a mélyvonósok *unisono*,

⁵ Olosz-Almási: 1969, 67 sz., 374. o. jegyzet

félértékű basszusdallamát esztám ritmusban egészíti ki a kontra és brácsa, akkordjaikat a cimbalom erősíti (8. kottapéllda).

8.

Giusto (Csárdás)

The musical score is divided into two systems. The first system includes parts for B Clarinet (two staves), Cimbalom (grand staff), and Solo (single staff). The second system includes parts for Violin 1, Violin 2, Contra, Viola, Violoncello, and Contrabass. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 2/4. The score shows a variety of musical notations including eighth notes, sixteenth notes, and chords. The Solo part is mostly rests, indicating a vocal soloist. The instrumental parts are more active, with the strings providing a harmonic foundation and the woodwinds and cimbalom adding melodic and rhythmic interest.

A népdal két szakasszal kerül feldolgozásra. Az énekszólo belépésétől, a mélyebb fekvésű előtag dallamát csak a II. klarinét, a magasabb fekvésű utótagét

mindkét klarinét erősíti. A hegedűk a második dallamsort negyedértékekben, a harmadikat esztám (kontratimpes) ritmusban, a negyediket *unisonó*ban erősítik.

Az énekszóló két szakasza között a dallam utótagjának hangszeres feldolgozása szól – amely az ismétlés után a tétel utójátéka is egyben. A dallamot az I.-II. klarinét és I.-II. hegedű hozza, a vonósok lassú dúvőben kísérek. A klarinét(ok) a tétel minden sorkezdő hangjára felfutó figurációval vezetnek, ehhez társulnak a hegedűk oktávpárhuzamú felhajló figurációi. A *seconda volta*-t háromütemnyi, *Parlando rubato* (váltakozó 2/4, 3/4, 2/4 ütemű) átvezetés követi, megerősítve a *d-moll* hangnemet, amely a II. tétel során nem változik.

A **II. tétel**ben feldolgozott *Búsulj, rózsám, mer' én sírok.....* kezdetű dal szövege *keserves*, előadásmódja *Parlando*. A beszédszerű ritmust a nyolcadértékek sora és a meghosszabbított záróhangok jelzik. A *lá*-pentaton alaphangkészletben csak átfutó vagy váltó hangként jelenik meg a *fá* és *ti* fok; a kadenciarend 5 b3 b3 1. A dallamsorok recitáló jellege, az ereszkedő dallamvonal és a pentaton alaphangkészlet szerint a dallam a pentaton recitáló stílushoz sorolható⁶.

A II. tétel *Espressivo* előadásmódú hangszeres előjátékkal indul. A népdal kötetlen ritmusát a feldolgozásban 2/4 és 3/4-es ütemek váltakozása tükrözi, a 8 szótagos versszerkezet 4+4 szótagos metrikai tagolásának megfelelően. A brácsa és a mélyvonósok tartott hangjai fölött az I.-II. hegedűk (egymáshoz viszonyítva kvart) és kontra (a II. hegedűhöz képest terc) párhuzamában elhangzik a teljes dallam. A második dallamsortól a klarinétok tercpárhuzamban, míg a cimbalom negyedmozgású akkordokkal társul a kísérő hangszerekhez. Az előjáték utolsó ütemével, egybeeséssel indul az énekszóló, melynek két versszaka egymás után következik.

⁶ Közeli változata a szakirodalmi forrásokban nem található.

A mélyvonósok az egybeesés miatt egy ütem eltolódással, *unisonó*-ban imitálják a dallamot – az előző tételhez viszonyítva ez új aspektusa a feldolgozás módjának (lásd a 2. kottapéldát). Az utolsó dallamsortól kezdve azonban, ugyancsak *unisono*, visszatérnek az akkordalapot képező basszusdallamukhoz.

A második dallamsortól a két klarinét erősíti az énekszólót, felhajló figurációval vezetve a sorkezdő hangokra. A harmadik dallamsortól az I. hegedű is társul hozzájuk, míg a II. hegedű, tartott hangjaival, az akkordikus kíséretben vesz részt. A második szakasztól felcserélődnek a szerepek: a klarinétok tartott hangjai kerülnek az akkordikus kíséretbe, míg az I. és II. hegedű szólója erősíti az énekszólókat.

A tétel háromütemnyi zárórészében *pp*-ig halkuló, klarinétok-kontra-brácsa-cselló *d-á* tartott hangjai alatt a bőgő szólója zárja a dallamot és a tételt.

A II. tételnek a *Parlando* előadásmód miatt nincs pregnáns, kötött ritmusú kísérete: mint láttuk, a mélyvonósok imitálnak. A hosszan kitartott (néhol akár kétütemnyi) hangok miatt elvész a táncjelleg.

A **III. tétel** *Kinek nincsen szeretője* szövegkezdetű dalának előadásmódja *Giusto*. A négysoros, *lá*-pentaton dallam 8 b3 4 1 kadenciarendje és ereszkedő dallamvonala alapján a régi stílusba tartozik. A négy nyolcad majd négy negyed lüktetésű ritmusképlet váltakozása az első három dallamsorban a 8 szótagú szövegsor 4+4 metrikai tagolását követi és 2/4 + 4/4-es váltakozó ütemekbe illeszkedik. A negyedik dallamsor ritmusa metrikailag átrendeződik: a 2 x 4/4-es ütemben a szótagok 6+2 tagolással oszlanak el, így a záróütem két félértéket foglal magába. A műben feldolgozott öt dallam közül ennek van kaloszegi gyűjteményben is közölt változata⁷.

⁷ Olosz-Almási: 1961, 70 sz.; csíki változat Kodály: 1971, 66 sz.

A III. tétel hangneme is *d-moll*, és a *Giusto* (*Feszes csárdás*) tempójelzésétől a népdalcsozor végéig marad a feszes ritmus.

Ezúttal is hangszeres, egy szakasznyi előjátékkal indul a tétel, és utolsó ütemével, egybeeséssel kezdetét veszi az énekszóló. A dallam két szakasszal kerül feldolgozásra, a második megállás nélkül követi az elsőt. A tételt a dallam utótagjának hangszeres változata zárja. Az előjátékban az I.-II. klarinét *unisonó*-ban, az I.-II. hegedű pedig oktávpárhuzamban hozza a dallamot. Az énekszóló első versszaka alatt az I. klarinét és I. hegedű felváltva erősíti a dallamot.

Az I. klarinét és I.-II. hegedű oktávpárhuzamú, nagy figurációs átmenete vezet a második szakaszra (lásd a 4. kottapélda utolsó ütemét). A szakasz végéig azonban csak a klarinétok erősítik a dallamot, hangjainak figuratív díszítésével. A cimbalom mindenütt akkordokat játszik.

A tétel előjátékával kezdődően visszatér az esztámos (kontratimpes) kíséret. Az énekelt dallam utótagjával kezdve a vonós-részleg félértékű lassú dűvőt játszik, majd a második versszakkal az egymás utáni két lüktetést egy vonóra vett, egyenletes negyedlüktetésű lassú dűvőre váltja.

A *d-moll* tétel pikárdiai terces *d*-akkordon zár.

A **IV. tétel** *Più mosso* tempójelzésű, *Az én uram kóbori...* szövegkezdetű dallamának hangsora természetes moll, de a főhangok és a b_3 b_3 b_3 1 kadenciarend a régi stílusú pentaton dallamokkal rokonítja. Az A A B C szerkezetű szakasz előtagjában a két hétszótagú sor ritmusa negyedlüktetésű, míg az utótagban, mindkét sor első ütemében a ritmus a negyedek felbontásával, a dallam pedig körülírásokkal a 11 szótagú verssorok méretére bővül. Ilyen módon átalakult formában nem találtunk publikált változatot⁸.

A IV., *d-moll* tételt negyedértékű szünet után rövid hangszeres rész, háromütemnyi akkordikus kíséret indítja. Az I.-II. klarinét és I.-II. hegedű

unisonó-ban, egymáshoz viszonyítva szext hangközben előlegezik a feldolgozott dallam ereszkedő első sorát. A kontra félütem, majd a brácsa-cselló ismét félütem eltolódással imitál (lásd a 7. kottapéldát).

Az első szakasz előtagjának kíséretében a hangszerek folytatják az akkordkíséretet, ugyanakkor megtartják az imitációs szerkesztésmódot: I.-II. hegedű+kontra, II. klarinét+brácsa, I. hegedű+cimbalom+cselló, II. klarinét+bőgő belépésével. A második és harmadik versszakot hangszeres átvezetőrész választja el egymástól, melynek zenei anyagát a dallam utótagja képezi. A *prima volta attacca* visszavezet a harmadik versszakra, míg a *seconda volta* két üteme átvezet az V. tételhez. Az ismételt, két versszaknyi énekelt dallam ugyan azonos az első versszakéval, de a kíséret megváltozik: lassú dűvőbe megy át, amelynek az egyenletes, negyedelt löktetése a kétszeri vonóhúzás miatt lassúbb, vontatottabb hatást kelt, mint az előzőleg használt egyenletes negyedlöktetéses kíséreté. Az ismétlőjel közzé tett versszakokban az énekszólót a klarinétok *unisonó*-ban majd oktávpárhuzamban, az I. hegedű néhol az akkord hangjait játssza nyolcadokban, máskor a II. hegedűvel *unisono*, ismét máskor oktávpárhuzamban, figuráltan erősíti a dallamot. A cimbalom végig akkordokkal kíséri. A *seconda volta*-ban a vonós-részleg szinkópált hosszú értékei fölött a klarinétok és hegedűk figurációi élénkítik a tempót.

A *d-moll* tétel ezúttal is pikárdiai terces *d*-akkordon zár.

Az **V. tétel** tempójelzése hiányzik a partitúrából, a ritmusszerkezet alapján szintén kötött, *Ginto* előadásra lehet következtetni. A dúr hangsorú, *Ágos bogos magos ember* szövegkezdetű dallam első két sorában egy idegen eredetű, a népies dalokhoz sorolt dallam elemei ismerhetők fel, de az utótag teljesen más. A

⁸ Rokon, izometrikus dallam Kodály: 1971, 54 sz., Csíkból.

ritmusszerkezet is változott: az összevethető dallam ritmusa négy nyolcad+négy negyed; a feldolgozott dallam soraiban az utolsó két hang félértékű⁹.

Az *F-dúr* V. tétel – bár nincs kiírt tempójelzése –, jellege alapján *Giusto* előadásmódot igényel. Az előzőkhöz képest a kétszeresére gyorsult löktetést a kíséret esztámra váltott ritmusa jelzi: a mélyvonósok negyed mozgása fölött a kontra+brácsa esztámmal harmonizál. A klarinétok *unisonó*-ban erősítik a dallam előtagját (lásd a 6. kottapéldát), majd figurációkkal díszítve az utótagot. A cimbalom – a tétel minden szakaszánál – a dallam előtagját (1-2. dallamsor) negyedlöktetésű akkordokkal kíséri. Az utótagoknál viszont, a harmadik dallamsor kíséretében nyolcadlöktetésű, egy vagy két oktávnyi ugrásokra vált át (lásd a 6. kottapélda 5. ütemét); a negyedik dallamsornál visszatér a negyedlöktetésű akkordkíséret. Ez a kétütemnyi váltakozás frissítőleg hat az egyébként ritmikailag monoton kíséretben. Lineárisan nézve, a cimbalom basszushangjai, mind az akkordikus, mind az oktávugrásos részben, pontosan egyeznek a nagybőgő szólamával. Az V. tétel során az I. hegedű *divisi*-je arra utal, hogy a mű előadásakor két vagy több hangszer látta el a szólamot.

A második-harmadik versszak előtagjában a hegedűk oktávpárhuzama, majd *unisonó*-ja erősíti az énekszólót, míg a klarinétok figuráltan írják körül a dallam hangjait. A vonós-részleg akkordkísérete gyors düvőre vált. A tételt a negyedik versszak és ismétlése zárja. A dallamot az I.-II. hegedűk oktávpárhuzamban és a klarinétok *unisonó*-ban hozott figurációi erősítik. A kíséretben a mélyvonósok negyed mozgása fölött a kontra+brácsa ismét esztámmal harmonizál. Ismétléskor (a 139. ütemtől) az előtagot a hangszerek játsszák, az énekszóló csak az utótagtól kapcsolódik be – így a teljes előadói apparátus zárja a népdalcsoportot.

⁹ Kerényi 1961: 201. sz.; Bartók (1924): 187. sz., a jegyzetben cseh és szlovák változatokat említ; ugyanaz a csíki adat közölve Kodály 1971: 254. sz. és MNTK IV.: 82. típus.

Következtetések

A *Kalotaszegi népdalok szólóénekekre és népizenekarra* című alkotás műfaji meghatározása *népdalciklus*, melyben a II. tétel *parlando*, a többi táncdallam.

Hangszerelése a színpadi előadás elvárásainak, illetve a Székely Népi Együttes zenekara támasztotta igényeknek felel meg.

Formai felépítése fűzészerű: öt tételében öt dallam kerül feldolgozásra, melyek hangneme (első és második) *d-moll*, (harmadik és negyedik) *d-moll* (pikárdiai terccel), és (ötödik) a párhuzamos *F-dúr*.

A tételekben a dallamok két, két, két, három, és öt szakasszal kerülnek feldolgozásra. Közülük az I., II., és III. tételben az énekszóló versszakait a teljes dallam hangszeres feldolgozása előzi meg, mint *előjáték*. Az I., III., és IV. tételben pedig a dallam utótagja képezi a hangszeres *utójáték* anyagát. Ezek a hangszeres részek mintegy keretbe foglalják az énekelt dallamot.

A népdalciklus dallamainak feldolgozása általában homofon szerkesztésű, néhol polifon és heterofon részekkel (bizonyos mértékig, de nem következetesen). A kíséretben Birtalan alkalmazza a kalotaszegi népi hangszeres együttesek játékmódját, ami főleg a ritmikai kíséretben nyilvánul meg.

A tételek tempója: *Giusto* (Csárdás), *Parlando*, *Giusto* (Feszés csárdás), *Più mosso* (tehát marad a *Giusto*, csak gyorsabb tempóban), és *Giusto* jellegű zárótétel. Említést érdemel, hogy a III. tételtől kezdődően a tempók gyorsulnak, az utolsó a leggyorsabb, amely a szvitre jellemző szerkezet.

A kötetben felhasznált könyvészet és rövidítések

Bartók (1924)

Bartók Béla: *A magyar népdal*. In: *Bartók Béla Összegyűjtött Írásai*. Közreadja Szóllósy András, Zeneműkiadó, Budapest, 1966.

Bárdos 1979

Bárdos Lajos: *Modális harmóniak*. Zeneműkiadó, Budapest, 1979.

Domokos 1941

Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Kolozsvár, 1941.

CsNz

Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjamin: *Csángó népzene II*. Editio Musica, Budapest, 1961.

Faragó-Jagamas 1954

Faragó József – Jagamas János: *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bukarest, é.n. (1954).

Hertea-Almási

Hertea-Almási: *245 Melodii de joc – Népi táncdallam – Tanzmelodien*. Népi Alkotások Háza, Marosvásárhely, 1970.

Jagamas János – Faragó József: *Romániai magyar népdalok*, Kriterion, Bukarest, 1974.

Jagamas János: *Magyaró énekes népzeneje*. Kriterion, Bukarest, 1984.

Járdányi I.

Járdányi Pál: *Magyar népdaltípusok, I-II. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

Kallós 1971

Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Kriterion, Bukarest, 1971.

Kallós 1973

Kallós Zoltán: *Új guzsalyam mellett*. Kriterion, Bukarest, 1973.

Kerényi 1961

Kerényi György: *Népies dalok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

Kodály 1971

Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos, Zeneműkiadó, Budapest, 1971.

Lajtha László: *Széki gyűjtés*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1954.

MCs

Moldvai csángó népdalok és népballadák. Szerk. Faragó József – Jagamas János, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bukarest, é.n. (1954).

MM

Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Kolozsvár, 1941.

MNT III. *Lakodalom*

A Magyar Népzene Tára, III. kötet. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.

MNT IV. *Párosítók*

A Magyar Népzene Tára, IV. kötet. Sajtó alá rendezte Kerényi György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.

MNT VIII

A Magyar Népzene Tára, VIII. kötet. Sajtó alá rendezte Vargyas Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

MNTK I-IV

A Magyar Népdaltípusok Katalógusa – stílusok szerint rendezve – Dobszay László és Szendrei Janka munkája. Magyar Tudományos Akadémia, Zenetudományi Intézet, Budapest, 1988.

Olosz-Almási 1969

Olosz Katalin – Almási István: *Magyargyerőmonostori népköltészet*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

Pávai István: *Az erdélyi és moldvai magyarság népi tánczenéje*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993.

Pávai 1995

Pávai István: *Jajnóta-szerű dallamstrófák a moldvai magyar népzeneben*. In: Zenetudományi Dolgozatok, Budapest, 1995-96, 295-320.

Pávai 2012

Pávai István: *Az erdélyi magyar népi tánczene*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2012.

RMNd

Romániai magyar népdalok. Közzéteszi Jagamas János és Faragó József, Kriterion, Bukarest, 1974.

Szenik Ilona: *Népzenetudományi jegyzet. Magyar és román népzene*. Kolozsvár, 1998.

Szenik: 1998

Szenik Ilona: *Adalékok a bővílt soros dallamok kérdéséhez*. In: Zenetudományi Írások, Kriterion, Bukarest – Budapest, 1998.

Kotta

Birtalan József: *Lassú és gyors – Két népdal vegyeskarra (Doină și joc)*. Prelucrare pentru cor mixt, Colecția „Dalgyűjtemény”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1958.

Birtalan József: *Cîntece de nuntă Cor de femei – Lakodalmos énekek Nőikarra*. Editura muzicală, București, 1976.

Birtalan József: *Elment az én rózsám (Dusu-mi-s-a dorul)*. Editura Muzicală, București, 1988.

ISBN: 978-973-595-813-8
ISBN: 978-973-595-814-5

ISBN: 978-606-10-1440-8
ISBN: 978-606-10-1441-5

